

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**“HELÂK EDİCİ YEDİ ŞEY”
HADİSİNİN TETKİKİ**

Yüksek Lisans Tezi

Erkan AYÇİÇEK

İstanbul, 2011

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**“HELÂK EDİCİ YEDİ ŞEY”
HADİSİNİN TETKİKİ**

Yüksek Lisans Tezi

Erkan AYÇİÇEK

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Aynur URALER

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

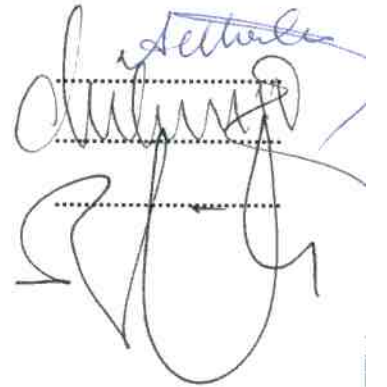
İLAHİYAT Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi ERKAN AYÇIÇEK nin "HELAK EDİCİ YEDİ ŞEY" HADİSİNİN TETKİKİ adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 07.10.2010 tarih ve 2010/18-46 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 02.03.2011

- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. AYNUR URALER
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. NEBİ BOZKURT
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	viii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....	2
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
III. KONUYLA İLGİLİ YAZILMIŞ ESERLER.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

HELÂK KAVRAMI

I. HELÂK KELİMESİNİN MÂNÂLARI.....	5
A. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KULLANIMI	7
B. HADİSLERDE KULLANIMI	8
C. HELÂK ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KELİMELER	9
II. BİREYLERİN HELÂKİ	10
III. TOPLUMLARIN HELÂKİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VE HADİSLERDE HELÂK

I. KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂK	22
A- FERTLERİN HELÂK SEBEPLERİ	22
1. Fertler	22
a. Kârun	22
b. Hâmân	23
c. Sâmîrî	24
d. Bel'âm	24
e. Câlût	25
f. Ebû Leheb	26
2. Toplumsal Helâk İçinde Zikredilen Fertler	27
a. Hz. Nûh'un Oğlu	27
b. Hz. Nûh'un Karısı	27
c. Hz. Lût'un Karısı.....	28
d. Firavun	28
B-TOPLUMLARIN HELÂK SEBEPLERİ.....	28
1. Nûh Kavmi	31
2. Âd Kavmi	32
3. Semûd Kavmi.....	33
4. Lût Kavmi	35

5. Medyen Halkı.....	36
6. Firavun ve Beraberindekiler.....	37
7. İsrailoğulları.....	39
8. Sebe Kavmi.....	41
9. Tübbâ Kavmi.....	42
10. Ashâb-ı Ress.....	42
II. HADİSLERDE HELÂK.....	44
A. HADİSLERDE HELAKİ GETİREN SEBEPLER.....	44
1. Kader Konusu.....	44
2. Dinde Aşırılık.....	45
3. Emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münkeri terk.....	45
4 Birlik ve Beraberliğin Bozulması.....	45
5 Adâletsizlik.....	45
6. Ahlâksızlığın Yaygınlaşması.....	46
7. Ölçü ve Tartıda Hile.....	46
8. Dünya Malına Karşı Aşırı Tamah.....	47
9. Dinî, Ahlâkî ve Sosyal Yozlaşma.....	47
B- FERTLERİN HELÂK SEBEPLERİ.....	48
1. EBÛ CEHİL.....	48
2. VELİD b. MUĞİRE.....	49
3. NÂDR b. el-HÂRİS.....	50
4. KA'B b. EŞREF.....	50
C- TOPLUMLARIN HELÂK SEBEPLERİ.....	51
1. NÛH KAVMİ.....	51
2. ÂD KAVMİ.....	52
3. SEMÛD KAVMİ.....	53
4. LÛT KAVMİ.....	53
5. MEDYEN HALKI.....	54
III. HELÂK ÇEŞİTLERİ.....	55
A. MADDÎ HELÂK ÇEŞİTLERİ.....	55
1. Arzî Helâk Çeşitleri.....	55
a. İğrâk.....	55
b. Hasf.....	55
2. Semâvî Helâk Çeşitleri.....	56
a. Kazf ve hasbâ.....	56
b. Rüzgâr.....	56
c. Sayha.....	57
d. Sâika.....	57
3. Mesh.....	58
a. Maymuna dönüştürme.....	59
b. Domuza dönüştürme.....	60
c. Fare ve kertenkeleye dönüştürme.....	60
B. MÂNEVÎ HELÂK.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
“HELÂK EDİCİ YEDİ ŞEY”
HADİSİNİN RİVÂYETLERİ VE
HADİS İLMİ AÇISINDAN TETKİKİ

I.KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ RİVÂYETLER	64
A.BUHÂRÎ RİVÂYETLERİ.....	64
1. Rivâyet	64
a. Hadîsin Metni	64
b. Tercümesi	64
2. Rivâyet	64
a. Hadîsin Metni	64
b. Tercümesi	65
3. Rivâyet	65
a. Hadîsin Metni	65
b. Tercümesi	65
c. Buhârî Rivâyetlerinin Senedlerinin Toplu Şeması:	65
d. Râvileri	66
B. MÜSLİM RİVÂYETİ	69
1. Hadîsin Metni	69
2. Tercümesi	69
3. Sened Şeması	70
4. Râvileri	70
a. Ebû Hureyre(r.a):	70
b. Ebû'l-Ğays:	70
c. Sevr b. Zeyd:	70
d. Süleymân b. Bilâl:	70
e. İbn Vehb:	70
f. Hârûn b. Said:	71
g. Müslim:	71
C. EBÛ DÂVÛD RİVÂYETİ	72
1. Hadîsin Metni	72
2. Tercümesi	72
3. Sened Şeması	72
4. Râvileri	73
a. Ebû Hureyre(r.a):	73
b. Ebû'l-Ğays:	73
c. Sevr b. Zeyd:	73
d. Süleymân b. Bilâl:	73
e. İbn Vehb:	73
f. Ahmed b. Saîd:	73
g. Ebû Dâvûd:	74
D. NESÂÎ RİVÂYETİ.....	74
1. Hadîsin Metni	74
2. Tercümesi	74
3. Sened Şeması:	75
4. Râvileri	76

a. Ebû Hureyre(r.a):.....	76
b. Ebû'l-Ğays:	76
c. Sevr b. Zeyd:	76
d. Süleymân b. Bilâl:	76
e. İbn Vehb:	76
f. Rebî' b. Süleymân:.....	76
g. Nesâî:.....	76
II. DİĞER HADİS KİTAPLARINDAKİ RİVÂYETLER.....	77
A. NESÂİ'NİN ES-SÜNENÜ'L-KÜBRÂ'SINDAKİ RİVÂYETLER.....	77
1. Rivâyet	77
a. Hadîsin Metni	77
b. Tercümesi:.....	77
c. Sened Şeması:.....	77
d. Râvileri:.....	78
2. Rivâyet	78
a. Hadîsin Metni	78
b. Tercümesi	79
c. Sened Şeması.....	79
d. Râvileri	80
B. EBÛ AVÂNENİN MÜSNEDİNDEKİ RİVÂYET	80
1. Hadîsin Metni	80
2. Tercümesi	80
3. Sened Şeması.....	81
4. Râvileri	82
a. Ebû Hureyre(r.a):.....	82
b. Ebû'l-Ğays:	82
c. Sevr b. Zeyd:	82
d. Süleymân b. Bilâl:	82
e. İbn Vehb:	82
f. Rebî' b. Süleymân:.....	82
g. Ebû Avâne:	82
C. TAHÂVÎ'NİN MÜŞKİLÜ'L-ÂSÂR'INDAKİ RİVÂYET	82
1. Hadîsin Metni	82
2. Tercümesi	83
3. Sened Şeması:	83
4. Râvileri	84
a. Ebû Hureyre (r.a):.....	84
b. Ebû'l-Ğays:	84
c. Sevr b. Zeyd:	84
d. Süleymân b. Bilâl:	84
e. İbn Vehb:	84
f. Rebî' b. Süleymân el murâdi:	84
g. Tahâvî:.....	84
D. İBN HİBBÂN'IN SAHÎH'İNDEKİ RİVÂYET	85
1. Hadîsin Metni	85
2. Tercümesi	85
3. Sened Şeması.....	85

4. Râvileri.....	86
a. Ebû Hureyre(r.a):.....	86
b. Ebû'l-Ğays:.....	86
c. Sevr b. Zeyd:.....	86
d. Süleymân b. Bilâl:.....	86
e. Abdullah Üveysî:.....	86
f. Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî:.....	86
g. Abdullah b. Muhammed b. Amr:.....	86
h. İbn Hibbân:.....	87
E. BEYHAKÎ'NİN SÜNEN'İNDEKİ RİVÂYETLER	88
1. Rivâyet	88
a. Hadîsin Metni	88
b. Tercümesi	88
c. Senedin Şeması.....	88
d. Râvileri	89
2. Rivâyet	91
a. Hadîsin Metni	91
b. Tercümesi	91
c. Sened Şeması.....	92
d. Râvileri	93
3. Rivâyet	93
a. Hadîsin Metni	93
b. Tercümesi	94
c. Senedin Şeması.....	94
d. Râvileri	95
F. BEYHAKÎ'NİN ŞUABU'L-ÎMAN'INDAKİ RİVÂYETLER.....	96
1. Rivâyet	96
a. Hadîsin Metni	96
b. Tercümesi	96
c. Sened Şeması.....	97
d. Râvileri	98
2. Rivâyet	99
a. Hadîsin Metni	99
b. Tercümesi	99
c. Sened Şeması.....	100
d. Râvileri birinci sened	101
e. Râvileri ikinci sened	101
Üçüncü Rivâyet	102
a. Hadîsin Metni	102
b. Tercümesi	102
c. Sened Şeması.....	103
d. Râvileri	104
G. BEĞAVÎ'NİN ŞERHU'S-SÜNNE'SİNDEKİ RİVÂYET	104
1. Hadîsin Metni	104
2. Tercümesi	104
3. Sened Şeması.....	105
4. Râvileri	106

a. Ebû Hureyre(r.a):.....	106
b. Ebû'l-Ğays:	106
c. Sevr b. Zeyd:	106
d. Süleymân b. Bilâl:	106
e. Abdülaziz b. Abdillâh.....	106
f. Muhammed b. İsmâil:	106
g. Muhammed b. Yusuf:.....	106
h. Ahmed b. Abdillâh Nuaymî:	106
ı. Abdülvâhid b. Ahmed Melîhî:	107
III. HADÎSİN RİVÂYETLERİNİN SENEDLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	109
IV. HADÎSİN RİVÂYETLERİNİN METİNLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	112
V. HADÎSİN RÂVİLERİNİN GENEL SENED ŞEMASI.....	116
VI. HADÎSİN SENED VE METİN AÇISINDAN TAHLİLİ	116
A. HADÎSİN SENED TAHLİLİ	117
B. HADÎSİN METİN TAHLİLİ	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HELÂK EDİCİ YEDİ ŞEY HADÎSİNİN MUHTEVÂSİ

I. ŞİRK.....	122
A. TANIMI.....	122
B. KUR'ÂN-I KERİM'DE ŞİRK.....	125
C. HADİSLERDE ŞİRK.....	127
D. ŞİRK'İN ZARARLARI	129
E. HÜKMÜ	131
II. SİHİR	131
A. TANIMI.....	131
B. KUR'ÂN-I KERİM'DE SİHİR	135
C. HADİSLERDE SİHİR	137
D. SİHRİN ZARARLARI.....	138
E. HÜKMÜ	140
1. Sihir Öğrenmenin Haram Olduğunu Kabul Edenler	140
2. Sihir Öğrenmenin Mübah Olduğunu Kabul Edenler.....	141
3. Sihir Öğrenmenin Vâcib Olduğunu Kabul Edenler	141
III. HAKSIZ YERE CANA KIYMAK.....	143
A. TANIMI.....	144
B. KUR'ÂN-I KERİM'DE HAKSIZ YERE CANA KIYMAK.....	145
C. HADİSLERDE HAKSIZ YERE CANA KIYMAK.....	146
D. HAKSIZ YERE CANA KIYMANIN ZARARLARI.....	147
E. HÜKMÜ	148
IV. FÂİZ YEMEK.....	150
A. FÂİZİN TANIMI.....	150
B. KUR'ÂN-I KERİM'DE FÂİZ.....	151
C. HADİSLERDE FÂİZ	153
1- Faizi Yasaklayan ve Haramlığına Delil Olan Hadisler	153
2- Câhiliye Fâizinin Kaldırıldığını Bildiren Hadisler	153
3- Faizli İşlemleri Tayin Eden Hadisler	154

D. FÂİZİN ZARARLARI.....	156
E. FÂİZİN HÜKMÜ	157
V.YETİM MALI YEMEK	159
A. TANIMI.....	159
B. KUR'ÂNI-I KERİM'DE YETİM	159
C. HADİSLERDE YETİM	163
D. Yetim Hakkı Yemenin Zararları	166
E. Yetim Hakkı Yemenin Hükümü.....	168
VI. SAVAŞ MEYDANINDAN KAÇMAK.....	168
A. TANIM	168
B. KUR'ÂN-I KERİM'DE SAVAŞTAN KAÇMAK	168
1. Savaş Başlamadan Firar Etmek.....	169
2-Savaş Esnasında Firar Etmek.....	169
C. HADİSLERDE SAVAŞTAN KAÇMAK	170
D. SAVAŞTAN KAÇMANIN ZARARLARI	172
E. SAVAŞTAN KAÇMANIN HÜKMÜ	173
VII. NAMUSLU MÜ'MİN KADINLARA ZİNA İFTİRASINDA BULUNMAK.....	175
A.TANIMI.....	175
B. KURÂN-I KERİM'DE İFTİRA.....	175
C. HADİSLERDE İFTİRA.....	177
D. ZARARLARI.....	179
E. HÜKMÜ	180
SONUÇ	182
BİBLİYOGRAFYA	185

ÖNSÖZ

İslâm Dini, insanın mutluluğu ve toplumun huzur ve düzeni için bazı kanunlar koymuştur. Fertlerin ve toplumların düzeni, ancak dinin getirdiği değerlerin korunması ile mümkün olur. Bu değerlerden biri korunamadığı takdirde hem fertte hem de toplumda dengesizlikler meydana gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde dine aykırı hayat yaşayanların helâke varan bir cezalandırma biçimi ile cezalandırıldığı görülür. Naslar, helâkin oluşmasına sebep olarak dinin temellerinin ihlâlini göstermektedir. Helâk konusu üzerinde duran âyetler ve hadisler öncelikle eski toplumları örnek göstererek Müslümanların aynı yanlışlara düşmemeleri için uyarı niteliğindedir.

İslam dininin hayata geçirilmesi hususunda, Hz. Peygamber'in (s.a.) sözlerinin ve uygulamalarının çok önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda bize sorumluluğumuzu hatırlatan, birey ve toplum olarak mutlu olmamız için neleri yapmamamızı gösteren hadislerden biri de araştırmamızın konusunu teşkil eden "Helâk edici yedi şey" hadisidir.

Çalışmamızı dört ana bölümde ele aldık:

Birinci bölümde araştırmamızın konusu olan helâk kavramı üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde helâk kavramı toplum ve fert çerçevesinde kısaca anlatılmış daha sonra helâk çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde hadisimizin tahrir ve tahkîki ile sened ve metnin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ulaşabildiğimiz bütün kaynaklardaki rivâyetler kronolojik bir usûl çerçevesinde tetkik edilmiştir. Bu kaynaklar da Kütüb-i sitte'deki rivâyetler ve diğer hadis kitaplarındaki rivâyetler şeklinde iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Rivâyetlerin metinleri, tercüme ve sened şemaları verildikten sonra her râvi kısaca tanıtılmıştır. Daha sonra hadisin senedinin tahlil ve tenkidi yapılmıştır. Ardından hadisin metnin tahlil ve tenkidi yapılmış ve rivâyetler arası metin farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde helâk edici yedi şey hadisinin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümünde ise konu hakkında varılan kanaatler özetlenmiştir.

Tezin hazırlanmasında yardımını ve desteğini aslâ esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Aynur URALER hanımefendiye teşekkürlerimi arz ederim.

Erkan AYÇİÇEK

İstanbul - 2011

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale.
Bk. : Bakınız.
b. : Bin.
c. : Cilt.
c.c. : Celle Celâluhu.
ev. : Çeviren.
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi.
dn. : dipnot.
h. : Hicrî.
Hz. : Hazreti.
İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları.
r.a. : Radıyallahu anhu, radıyallahu anha.
s. : Sayfa.
s.a. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem.
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü.
trc. : Tercüme Eden.
thk. : Tahkîk Eden.
ts. : Târihsiz.
v. : Vefat tarihi.
vd. : Ve diğeri.
yay. : Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Toplumsal yaşamda, her biri farklı mizaç, karakter, inanç ve düşünce yapısında olan insanların birbirlerine haksızlık ve zulüm yapmadan, huzur içerisinde yaşayabilmeleri için din, ahlâk ve hukuk kuralları gibi bir takım kurallara uymaları gerekmektedir. Bu kuralların ihlâli toplumları; terör, kargaşa, zulüm ve ahlâki çöküntü içerisine düşürür. Sonuçta bu sapma ve çözümler de toplumsal çöküşe neden olur.

Kur'an ve hadisler ise toplumsal çöküşe, helâke neden olan etkenleri net bir şekilde ortaya koymuştur. Peygamber olarak gönderildiği Mekke toplumunu, bizzat yaşantısıyla, örnek toplum haline sokan Resûlullah (s.a.) asırlardır yaşatılan sözleriyle kendisinden sonra gelecek toplumları uyarmakta ve kurtuluş reçeteleri sunmaktadır. Biz bu tezimizde Resûlullah'ın toplumların ve fertlerin helâk nedenleri ile ilgili tespitlerini, tarihte helâk edilmiş fert ve toplumlardan da örnekler vererek, Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler ışığı altında anlatmaya çalıştık.

Amacımız: Resûlullah'ın (s.a.), toplumların çöküş nedenlerine dair sözlerini ve bu sözlerden yola çıkarak toplumların çöküşünü nasıl açıkladığını ortaya koymak, tarihin çeşitli evrelerinde yaşamış olan bazı milletlerin Allah ve Peygamberlerine ve onların getirmiş olduğu vahye karşı gelmelerini ve bunun sonucunda karşılaştıkları felaketleri ve yokoluşlarını Resûlullah'ın (s.a.) dilinden aktarmak. Bu tür felaketlerle karşılaşmamak için Resûlullah'ın (s.a.) yapmış olduğu uyarılara günümüz insanının dikkatini çekmek, toplumları çöküntüye götüren nedenleri açıklayarak sağlıklı bir toplumun nasıl olması gerektiğini ortaya koymak.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmamıza konu olan hadisimizi ilk devir eserlerinden özellikle de Kütüb-i sitte'den seçmeye özen gösterdik. Bununla beraber diğer hadis kitaplarında yer alan rivâyetlere de (Ebû Avâne, Tahâvî, İbn Hibbân, Beyhakî, Beğavî rivâyetlerine) yer verdik.

Hadislerin yorumlarında Arapça kaynaklardan büyük ölçüde Buharî şerhlerinden Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'si ile Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr*'inden yararlandık Bununla birlikte helâk nedenlerine değinen diğer Arapça eserlere de müracaat ettik. Sözlüklerde en başta ilk dönem kaynaklarından Cevherî'nin *es-Sihâh*'ını, sonraki dönem kaynaklarından ise İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*'ını ve Zebîdî'nin *Tâcu'l-arûs*'unu ve kullandık. Bundan başka diğer sözlük ve lügatlardan yararlandık

Tefsirlerde özellikle Kur'ân-ı Kerîm'i hadislerle tefsîr eden Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*'ına, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'ân*'ına, Kurtubî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ına ve Suyûtî'nin *ed-Dürrü'l-mensûr*'una müracaat ettik. Diğer tefsirlerden de yeri geldiğinde faydalandık. Tarih ve coğrafya kitaplarında ise İbn Asâkir'in *Târîh*'i, Taberî'nin *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*'u, ile Türkçe ve Arapça yazılmış başta peygamberler tarihi olmak üzere diğer tarih ve coğrafya kitaplarına başvurduk.

Türkçe eserlerde de toplumların çöküş nedenlerini ve geçmiş ümmetlerin helâkını inceleyen lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmalarının yanı sıra bu konularla ilgili yazılmış kitaplara başvurduk.

III. KONUYLA İLGİLİ YAZILMIŞ ESERLER

Cavit Yalçın, *Kavimlerin Helakı*, İstanbul Vural Yayıncılık, 1996; Cavit Yalçın, *Kavimlerin Helakı Kur'an'da Konu Edilen Yıkıma Uğratılmış Kavimler ve Dinlerin Dejenerasyon Süreci*, İstanbul, Vural Yayıncılık, 1996; Harun Yahya, *Kavimlerin Helakı*, İstanbul, Vural Yayıncılık, 1996; Halil Öktür, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Tarihte Helak Olan Kavimler" Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi, Lisans tezi, 1987; Abdullah Emin Çimen, "Kur'an-ı Kerim'de Helak Kavramı" Marmara Üniv. SBE, Doktora tezi, 2001; Cemalettin Sancar, "Kur'an'da Helak Olan Kavimler" Tez (Doktora) Selçuk Üniv. SBE, Doktora tezi, 1996; M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, İstanbul, Yöneliş, 1998; Nuri Tok, *Kur'an'da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavimler*, Samsun, Etüt Yayınları, 1998; Mehmed Emin Akyüz, *Milletler Ne Zaman Helak Olurlar Kur'an'da Bildirilen İlahi Prensipler, Huzurun Şartları*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1962; Şükrü Ulutaş, "Kurân-ı Kerîm'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri", Ankara Üniv. SBE, Yüksek Lisans tezi 2006; Yunus Akça, "Kur'an'da Mühlet-Helak İlişkisi", Fırat Üniv. SBE, Yüksek Lisans tezi, 2001; Ahmet Yıldız, "Kur'an-ı Kerîm'de Felaketlerle Karşılaşan Toplulukların Helak Nedenlerinin Dinler Tarihi Açısından Tahlili", Selçuk Üniv. SBE, Doktora tezi, 2000;

Hacı Rıdvan Bilgin, "Kur'an'da Lanet Kavramı", Uludağ Üniv. SBE, Yüksek Lisans tezi, 2001; Zeki Tan, "Kur'an'a göre Hazreti Salih, Hazreti Lut, Hazreti Şuayb Kavimlerinin İnkırazında Ma'siyetin Rolü" Atatürk Üniv. SBE, Yüksek lisans tezi 1994; İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*, Çelik Yay. 1996; Abdülbaki Güneş, "Kur'an'da Sünnetullah ve Toplulukların Çöküş Nedenleri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, V (2005) sayı:1.

BİRİNCİ BÖLÜM

HELÂK KAVRAMI

I. HELÂK KELİMESİNİN MÂNÂLARI

Hadisimizde geçen **mûbikât** “الموبقات” kelimesi helâk anlamına gelmektedir.¹ Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde ise bu kelime yerine daha çok helâk kelimesi kullanılmaktadır. Hadisimizin bütün şerhlerinde de bu kelimenin karşılığı olarak helâk anlamı geçmektedir. Buna binâen tezimizde mûbigât değil de helâk kavramını kullanacağız.

Mûbikât kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde helâk anlamında kullanıldığına dair şu misâlleri verebiliriz:

“Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder. Birçoğunu da affeder (kurtarır).”²

“Yine o günü (düşünün ki, Allah, kâfirlere): Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın! buyurur. Çağırılmışlardır onları; fakat kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların arasına helâk eden bir uçurum koyduk.”³

Resûlullah (s.a.) :“Temizlik îmanın yarısıdır. Elhamdülillah mizanı doldurur. Sübhanallâh ve elhamdülillah göklerle yer arasını doldururlar. (Yahut doldurur.) Namaz bir nurdur. Sadaka bir burhandır. Sabır bir ziyadır. Kur’ân da senin ya lehine, ya aleyhine bir hüccettir. Bütün insanlar sabahleyin kalkarlar, kimisi nefsinı satar, kimisi de onu ya azad eder, yahut helak!..” buyurdular.⁴

Bir başka hadiste Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “İsrailoğullarının içinde biri hayra diğeri de şerre yönelmiş iki kişi vardı. Birisi günah işlemekle, diğeri de ibadetle meşguldü. İbadetle meşgul olan devamlı olarak diğeri günah işlerken görür ve (her tefasında da ona): “Vazgeç” derdi. (Yine) birgün (onu böyle) günah üzerinde bulup ona “vazgeç” dedi o da: Benim karşımdan çekil, benim Rabbim seni benim üzerime bir gözetleyici olarak mı gönderdi? diye cevap verdi. Bunun üzerine (beriki): Allah'a yemin olsun ki (böyle devam edersen) Allah seni affetmez yahutta seni cennete sokmaz, dedi. Bir süre sonra ikisi de vefât ettiler ve âlemlerin Rabbi huzurunda bir araya geldiler. (Yüce Allah) şu ibadete düşkün olana: Sen beni (m kullarıma nasıl muamele yapacağımı kesinlikle) biliyor muydun, yahut

¹ هلك-ويق, اهلك-اويق “vebeka” “heleke”, “evbeka” ise “ehleke” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bk. Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihah fillüğati vel Ulûm Mu’cemu Vasît*, Dâru’l Hadarâti’l Arabî, Beyrut, 1975; Balbâki, Ruhi, el-Mevârid, Dâru’l İlim Lilmelâyîn, Beyrut, 1994; John Penrice, Kur’ân Sözlüğü, İşâret Yayınları, 2010; Sarı, Mevlüt, el-Mevârid Arapça Türkçe Lügat, İstanbul, s.1627.

² el-Kehf 18/52.

³ eş-Şûrâ 42/34.

⁴ Müslim, Tahare 1; Tirmizi, Dua 86.

benim elimde olan (tasarruf imkanın)a sahip miydin, (de kulum hakkında benim adıma böyle kesin bir hüküm verebildin) dedi. Günahkâr olana: Git rahmetimle cennet(im)e gir, buyurdu. Diğeri için de: "Bunu cehenneme götürün" emrini verdi. Hz. Ebu Hüreyre dedi ki: "Varlığım elinde olana zata yemin olsun ki (sözü geçen âbid adam diğeri için böyle kesin bir hüküm vermekle) öyle bir söz söylemiş oldu ki, (bu kelime) (kendi) dünyasını da âhiretini de helâk etti."⁵

Enes ibn Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: "Sizler muhakkak birçok ameller yapmaktasınız ki, onlar sizin gözlerinizde kıldan incedir. Şu muhakkak ki, bizler Peygamber'in (s.a.) zamanında onları helâk edici günâhlar sayardık."⁶

Mûbigât kelimesi hakkında vermiş olduğumuz bu misâllerden sonra helâk kelimesini de kısaca anlatıp konumuza girmek istiyoruz.

Helâk kelimesi (هَلَك) kökünden mastardır. Sülâsi kökten ve çoğunlukla ikinci baktan olmak üzere üçüncü ve dördüncü bablardan kullanılır.⁷ Arap dilinde helâk kelimesi, **sülâsî** (هَلَك) kökten şu anlamlara gelir: 'Ölmek',⁸ mevt ve vefât anlamında kullanılmıştır, helâkın ölmek şeklindeki anlamı, Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaktadır.⁹ 'Yok olmak', dünyadan bir şeyin yok olması, başlı başına bulunamaması anlamında kullanılır, bu lügat anlamında bir kullanımdır. Buna göre Allah'ın (c.c.) zâtı hariç her şey yok olacaktır.¹⁰ Ayrıca şu manaları da ihtiva etmektedir: Kendi eliyle kendini tehlikeye atmak,¹¹ bir şeyi çok arzulamak,¹² bir şeyin, kişinin yanında bulunmaması ve onun elinden çıkması.¹³ Ayrıca helâk; korku, azap ve fakirlik

⁵ Ebû Dâvûd, Edeb 43.

⁶ Buhârî, Rikak 52; Dârimî Rikak 54. Bk. Buhârî, Rikak 52, Ezan 129, Tevhid 24; Dârimî, Siyer 72.

⁷ Zemaşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Küttâb, Mısır, 1985, II, 550-551; İbn Manzûr, Eb'ul-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısri (v.711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, I-IV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994, s.503.

⁸ Isfahânî, Rağıb, (v.502/1108), *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s.793; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, X, 503.

⁹ *إِذَا هَلَكَ* "Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa" en-Nisâ 4/176. " *إِن مَّرُوتًا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَا أُخْتٌ* فَلْتَمُ لِنُ يُبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا *Nihâyet vefat ettiğinde de bundan sonra Allah aslâ Resûl göndermez dediniz!* " el-Mü'min 40/34.

¹⁰ *كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ* "O'nun yüzünden (zatından) başka her şey helâk olucudur." el-Kasas 28/88.

¹¹ Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, II, 550.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, X, 507.

¹³ *هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّه* "Güç ve kudretim yok olup gitti." el-Hâkkâ 69/29.

anlamlarına da gelmektedir.¹⁴ Helâk, dünya için kullanılırsa, Allah'ın (c.c) dünyada vereceği azap anlamında, dünya için değilde, ahiretteki durum için kullanılırsa kötü ameller neticesinde cehennemde kalmayı ifade eder.¹⁵

Sülâsi ve rubâi bablarda ' he-le-ke' kökünde öne çıkan öldü-öldürüldü anlamı; yok oluş, tükeniş, sona eriş, kuruyup gidiş, mahvoluş, perişan oluş gibi manaları içerir. ¹⁶ Helâk kelimesi İstif'âl bâbında kullanıldığında ise kendini yormak, büyük çaba sarfetmek,¹⁷ malını harcayıp tüketmek,¹⁸ anlamlarına gelmektedir. Kelime isim olarak kullanıldığında ise eğer bitkileri ifade için kullanılıyorsa, bitkilerin sararıp solması ve kuruyup yok olması anlamındadır.¹⁹ Eşi ölmüş arkadaşsız kalmış (mahvolmuş) dul kadın,²⁰ sonu helâk olan şey,²¹ kurtuluş yolu bilinmeyen ıssız yer, içine girenleri yok edip helâk eden yer²² gibi mânâları da içerir.

A. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KULLANIMI

'He-le-ke' kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, dokuz değişik kalıpta olmak üzere altmış sekiz âyette yer almıştır. Bunların on ikisi isim, diğerleri fiil kalıbında gelmiştir.²³ Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Bir şeyin başkasında bulunması sûretiyle senin elinden çıkıp gitmesi,²⁴ kaybolması, zâil olması, yok olması.²⁵ Korku ve fakirlik.²⁶ Kınanarak ve lanetlenmiş olarak ölmek.²⁷ Azab

¹⁴ Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, X, 504.

¹⁶ وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ "Bizi ancak zaman (aşındırıp) yok eder." el-Câsiye 45/2.

¹⁷ İbn Manzûr, a.g.e. , X, 507.

¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e. , X, 505.

¹⁹ İbn Manzûr, a.g.e. , X, 503.

²⁰ İbn Manzûr, a.g.e. , X, 503.

²¹ İbn Manzûr, a.g.e. , X, 506.

²² İbn Manzûr, a.g.e. , X, 505.

²³ Muhammed Fuâd, Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

²⁴ Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

²⁵ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ "Güç ve kudretim yok olup gitti." el-Hâkka 69/29.

²⁶ Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

²⁷ Râzi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. El-Hasan b. Ali et-Temîmî el-Bekrî, (v.606/1209), *et Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtiḥ 'ul Gayb)*, Dâru'l-Kutüb'il-ilmîyye, Beyrut, 1990, XXX, 240.

ederek öldürmek.²⁸ Bir şeyin dünyadan yok olması, varlığının ortadan kalkması.²⁹ Bir şeyi şekil değişikliğine uğratarak ve ifsat edip bozarak yok etmek.³⁰ Bu tür helâki, bir şeyin değişim ve bozulmaya uğraması, olarak da tanımlayabiliriz.³¹ Bahsedilen âyette bozguncu kimselerin, toplumu ayakta tutan temel iki unsuru yok etmeye yönelik tavırları haber verilmektedir Helâkin bir diğer anlamı da ‘ölmek’ veya ‘öldürmek’ tir.³² Kur’ân-ı Kerîm’de bu anlamda kullanılan âyetler, helâkin lügât anlamıyla aynı paralelde kullanılmıştır.³³

B. HADİSLERDE KULLANIMI

Helâk kavramının hadislerdeki kullanım alanı, helâk sözcüğü ve helâk anlamına gelen diğer kelimelerle birlikte düşünüldüğünde, Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımından daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Hadislerde hem genel nitelikli helâk kavramları hem de toplumların, ilâhi öfke sonucu helâk edilme şekilleriyle ilgili kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan kavramlarla da örtüşmektedir.

Helâk konusu daha çok hadis kaynaklarının ‘Kitâbu’t-Tefsir’ ‘Kitâbu’l-Enbiyâ’ ve ‘Kitâbu’l-Fiten’ bölümlerinde bulunmaktadır. Hadisler, adeta helâk olan birey ve kavimlerle ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan olayların bir tefsiri niteliğindedir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de yer almayan helâkle ilgili bazı konulardan, yine hadisler vasıtasıyla haberdar olmaktadır.

Helâk olan kavimler ve bireylerle ilgili birçok bilgi, helâk çeşitleri, helâk şekilleri, önceki peygamberlerin kavimlerine yönelik bedduaları, helâk olan kavimlerin bölgelerinden geçerken takınılması gereken tavır, helâkten korunma yolları, son nesiller dönemi dediğimiz Hz. Muhammed (s.a.) ile başlayan dönemde, özellikle de bu dönemin başında meydana gelen

²⁸ Râzî, a.g.e. , XXX, 240. Isfahânî, a.g.e. , s. 793. "Biz onlardan önce, mal mülk ve görünümü daha güzel olan nice nesilleri helâk ettik" Meryem 19/74. فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَبْنَورُ مَعْطَلَةٌ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ "Halkı zulmetmekteyken helâk ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır!" el-Hacc 22/45.

²⁹ Isfahânî, *el-Müfredât*, s.793.

³⁰ Isfahânî, *el-Müfredât*, s.793.

³¹ "O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez" el-Bakara 2/205.

³² Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXX, 240.

³³ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكِّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ "Andolsun, daha önce Yûsuf da size apaçık deliller getirmişti de, onun size getirdikleri hakkında şüphe edip durmuştunuz. Daha sonra o ölünce de, "Allah, ondan sonra aslâ peygamber göndermez" demiştiniz. İşte Allah, aşırı giden şüpheci kimseleri böyle saptırır." el-Mü'min 40/34.

olaylar, Resûlullah'ın (s.a.) müşriklere yönelik tavırları, mücadelesi, Hz. Muhammed'in (s.a.) diğer peygamberler gibi kavminin tamamının helâk olması için beddua etmemiş olması v.b birçok konu, hadisler sayesinde bizlere ulaşmış bulunmaktadır. Peygamberimiz'in (s.a.) bazı azgın müşriklere yaptığı beddualar da bu çerçevede değerlendirilebilir.³⁴

Hadislerde toplumların helâkine vesile olan toplumsal çöküş kavramları şunlardır: Helâk, Ta'zîb, Dimâr, Taslît, İkâb. Helâk şekilleri ile ilgili hadislerde yer alan kavramlar ise şunlardır: İğrâk, Hasf, Kazf, Hasbâ, er-Rîhu'l-akîm, Sayha, Sâika, Mesh.³⁵ İkinci bölümde ele alacağımız "Hadislerde Helâk" başlığı altında bu konuyla ilgili rivâyetler verilecektir.

C. HELÂK ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KELİMELER

Arapçada helâk anlamında kullanılan diğer kelimeler şunlardır:

Temzîk (تمزيق) 'Parçalamak'³⁶, tedmîr (تدمير) 'Kökünü kazımak',³⁷ tağşiye (تعشية): 'Azap Giydirmek',³⁸ ta'zîb (تعذب): 'Azap Etmek',³⁹ katl (قتل): 'Öldürmek',⁴⁰ isâbet (اصابة): 'Azapla çarpmak',⁴¹ intikam (انتقام): 'Cezalandırmak, intikam almak',⁴² harre 'Aleyhimu's-Sakf (خر عليهم السقف): 'Tavan tepelerine çöktü',⁴³ hâke (حاق): 'Kuşatmak, içine almak',⁴⁴ ehvâ (اهوي): Yukarı doğru savurup ters çevirerek yere çalmak',⁴⁵ hâbe (خاب): 'Perişan olmak',⁴⁶ bu'd (بعد): 'Uzak olmak, helâk olmak, yok olmak',⁴⁷ bevâr (بوار): 'Helâk

³⁴ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Çimen, Abdullah Emin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Helâk Kavramı*, Marmara Üniv. SBE, Doktora Tezi, İstanbul, 2001, Yazıcı, Mahmut, *Hadislerde Toplumların Çöküşü*, Marmara Üniv. SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

³⁵ Yazıcı, Mahmut, *a.g.e.* s.15-20.

³⁶ es-Sebe 34/19. Bk. İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriya, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, s. 983; Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayinevi, Konya, 1984. s. 351.

³⁷ el-İsrâ 17/16. Bk. İbn Manzûr, *Lisân'ul-'Arab*, IV. Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 248.

³⁸ en-Necm 53/54. Bk. Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 541; Kılıç, Sadık, *Kur'ân-ı Kerîm'de Günah Kavramı*, s. 349.

³⁹ et-Talâk 65/8. Bk. İbn Manzûr, *Lisân'ul-'Arab*, I, 584; Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 490.

⁴⁰ Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 593. Bk: el-Burûc 85/4-5.

⁴¹ Hûd 11/89.

⁴² er-Rûm 30/47. Bk. İbn Manzûr, *Lisân'ul-'Arab*, XII,590-591.

⁴³ en-Nahl 16/26. Bk. Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 208, 344; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s.485

⁴⁴ Fâtır 35/43. Bk. İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 291.

⁴⁵ en-Necm 53/53. Bk. Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 797; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 22.

⁴⁶ İbrâhim 14/15. Bk. İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 336-337.

⁴⁷ "Derken onları o korkunç ses, kaçınılmaz olarak kısıvrak yakalayiverdi de kendilerini çör çöp yığını hâline getirdik. Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun! " el-Mü'minûn 23/41.

olmak',⁴⁸ ahz, Muâhaza (اخذ\ مؤخذ): 'Ele geçirmek, cezalandırmak',⁴⁹ batş (بطش): 'Azapla Yakalamak',⁵⁰ demdeme (دمدم): 'Yere Sermek',⁵¹ ishât (اسحات): 'Kökünden söküp atmak',⁵² kat' (قطع): 'Kökünü kesmek',⁵³ sevvâ (سوي): 'Yerle bir etmek',⁵⁴ tetbîr, Tebâr (تتبير تبار): 'Kırıp geçirmek'.⁵⁵

II. BİREYLERİN HELÂKİ

Helâk ve ona benzer anlamlar içeren diğer kavramların kullanımlarından da anlaşıldığı üzere, dünya hayatında fiziksel bir yok oluş veya bir şekilde işlevselliğini yitirme anlamında yok oluşun gerçekleştiği ve gerçekleşmekte olduğu anlaşılmaktadır. Genelde toplumsal anlamda vuku bulan bu tarz bir cezalandırmanın bireysel olarak da var olduğu görülmektedir. Nitekim bu hususta "...buzağıyı (tanrı) edinenler var ya işte onlara mutlaka Rabblerinden bir gazap ve dünya hayatında da bir rüsvaylık erişecektir. Biz müfterileri böyle cezalandırırız."⁵⁶ ifadesinin ardından **Samiri'**ye "...artık hayatın boyunca bana dokunmayın diyeceksin..."⁵⁷ ifadesi Samiri'nin dünya hayatında bir birey olarak cezalandırıldığını ortaya koymaktadır.

Yine gelen rivâyetlerden, İsrailoğulları'ndan **Belam b. Baura** olduğu anlaşılan kişinin; dünyada ve fert olarak cezalandırıldığı⁵⁸ ifade edilmektedir. Ayrıca "... onlar (cihaddan geri kalanlar) kazanmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler çok ağlasınlar..."⁵⁹ ifadesinin ardından (cihaddan geri kalan) münafıklar için cenaze namazı kılmayıp, kabirlerinin başında durmama emri⁶⁰ münafıklara dünyada verilen manevî bir ceza olarak düşünülebilir.

⁴⁸ el-Furkan 25/18. Bk. İbn Fârîs, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 161; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 85.

⁴⁹ en-Nahl 16/47. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 12-13; İbn Manzûr, *Lisân'ul-'Arab*, III, 472-473.

⁵⁰ el-Kamer 54/36. Bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 65.

⁵¹ eş-Şems 91/14. Bk. İbn Fârîs, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 349.

⁵¹ eş-Şems 91/14.

⁵² İbn Fârîs, *a.g.e.* s. 509.

⁵³ el-A'râf 7/72. Bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 615.

⁵⁴ eş-Şems 91/14. Bk. İbn Fârîs, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 496.

⁵⁵ el-İsrâ 17/7. Bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 96; İbn Fârîs, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 177.

⁵⁶ el-A'râf, 7/152.

⁵⁷ Tâ-hâ, 20/95-97.

⁵⁸ el-A'râf 7/175-176.

⁵⁹ et-Tevbe 9/82.

⁶⁰ et-Tevbe 9/84.

Aynı şekilde “ (Ey Firavun) senden sonra geleceklere ibret olman için bugün senin bedenini kurtaracağız...”⁶¹ **Firavun**’un sonrakilere ibret olması ile birlikte bu durumun kendisine dünyada verilen bir ceza bağlamında düşünülmesi de mümkündür.

Yine “ onları (Firavun v.d) ateşe çağıran öncüler kıldık kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir. Bu dünyada da arkalarına lânet taktık, onlar kıyamet günü de kötülenmişler arasındadır.”⁶² âyetinde geçen “arkalarına lânet taktık” ifadesini; Kur’ân-ı Kerîm bütünlüğü içerisinde düşünüp, yukarıda da anlatıldığı üzere lanetlenmenin; dünya hayatında cezalandırma şekillerinden biri olduğundan yola çıkarak, küfür önderlerinin bir kısmının dünyada ve fert olarak cezalandırmaya örnek teşkil etmeleri için zikredilmiş oldukları anlaşılabilir.

Aynı şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de bahsedilen **bahçe sahipleri**⁶³ de dünyada ve fert bazında cezalandırmaya örnek teşkil etmektedirler. Âyette geçen şu ifadeler de bu doğrultudadır. “...işte azap böyledir ahiret azabı ise elbette daha büyüktür.” Yine kendisine üzüm bağı verilmiş iki adamdan birinin darb-ı mesel edildiği, nihaî olarak bağının ürününün kuşatıldığı, çardaklarının yıkıldığı, bağ sahibinin de “ah ne olaydı da Allah’a şirk koşmayaydım” diyerek yakındığının ifade edildiği âyetlerden,⁶⁴ işlediği suçlara karşılık olarak dünya hayatında fert olarak cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Bir başka âyette ise; “...nihâyet biz onu da sarayını da yerin dibine geçirdik...”⁶⁵ şeklindeki ifadeyle ekonomik erki elinde bulunduran **Kârun** örneği verilmiş ve onun dünya hayatında yaptıklarına karşılık olarak yerin dibine geçirilerek cezalandırıldığı ifade edilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Firavun; yönetim erkini, Kârun; ekonomik erki, bağ ve bahçe sahipleri ise; ziraat ve tarım erkini, Belam ve Sâmîrî ise; dînî ve kültürel erki elinde bulunduran, ateşe çağıran küfür öncülerini örneğini yansıtmaktadırlar. Onlar aynı zamanda toplumsal hayatın seyrini belirleyici nitelikte güç, konum, rol ve sorumluluk sahibi odaklar oldukları için cezalandırılmaları bir anlam taşımaktadır. Nitekim zikredilenlerin dünyada ve bireysel olarak cezalandırılmaları tipik birer örnek arz etmektedir.

⁶¹ Yûnus 10/92.

⁶² el-Kasas 28/41-42.

⁶³ el-Kehf 18/32-44; el-Kalem 68/17-33.

⁶⁴ el-Kehf 18/32-44.

⁶⁵ el-Kasas 28/76-81.

Bu hususta M. Abduh'un "Allah (c.c.), geçmiş ümmetlere ait kalıntılardan, bizden önceklerin hal ve durumlarına nasıl bakmamız gerektiğini öğrenmek, saîd ve şakî olan kavimleri birbirinden ayırt etmek ve ibret almak için onları bize bizzat öğretmektedir. Fertlerin cezalandırılmasına gelince: Sünnetullah onlara cezayı gerekli kılacak şekilde işletilmemistir."⁶⁶ şeklindeki ifadelerinden; kastedilenin fertlere verilen cezalandırmanın bir "sünnetullah" şeklinde işlemediğidir. Sünnetullah şeklinde işleyişi demek; bu fiilleri fert olarak işleyenlerin mutlaka dünya hayatında cezalandırılmış ve cezalandırılacak olması demektir. Çünkü sünnetullahın değişmezliği ilkesi, ilk insandan beri bu tür suçları işleyenlerin istisnasız cezalandırılmış olmasını gerekli kılar. Bu; bireysel anlamda dünya hayatında cezalandırmanın olmadığı ve olmayacağı anlamına gelmez.

Dünya hayatında bireysel cezalandırma belli alan, çerçeve ve sınırı aşmayla alakalı bir durumdur. Suçun türü, işlendiği alan ve miktarı cezalandırmanın dünyada da olup olmayacağına belirleyicisidir. İşlenen her suç için yeryüzünde cezalandırma söz konusu değildir.⁶⁷ Verilen mühlet de sonuçta bir imtihan ve bir süre dünya nimetlerinden faydalanmak içindir.⁶⁸ Dolayısıyla Abduh'un bu ifadelerinden dünyada bireysel cezalandırmanın olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır.

Kaldı ki; yukarıda vermeye çalıştığımız Kur'ân-ı Kerîm'deki örneklerde dünya hayatında bireysel cezalandırmanın belli ölçü ve çerçeveye oturtulduğu açıktır. Bunlar, suçu işleyenlerin toplumdaki rol ve konumu, suçun işlenme alanı ve miktarı gibi hususlardır. Zikredilen konumlarda, bu çerçeve ve limiti zorlayan mücrimler dünya hayatında cezalandırılmış ve cezalandırılacaklardır. Çünkü siyasî otorite, ekonomik ve entelektüel erkin zulüm ve tuğyanlarının bizzat kendilerini de helâk edecek oluşu, bir başka sünnetullahtır.

Ayrıca dünya hayatında cezalandırılma hususuyla ilgili olarak Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivâyet ettiği şu hadis zikredilebilir: Resûlullah (s.a.) Ebûbekir (r.a.) ile birlikte iken " *Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemisse onu görür.*"⁶⁹ âyeti nâzil oldu. Resûlullah (s.a.) elini yemekten çekip söyle dedi: " *Sizden kim hayır işlerse onun kaşılığın ahirettedir. Sizden kim şer işlerse onu (işlediğinin karşılığını) dünyada musibet*

⁶⁶ Muhammed Abduh, *Dürûsun Mine'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987, s. 60.

⁶⁷ en-Nahl 16/61.

⁶⁸ el-Enbiyâ 21/111.

⁶⁹ ez-Zilzâl 99/7-8.

ve hastalıklar olarak görür.”⁷⁰ Bu bağlamda: “Başınıza gelen her hangi bir musibet kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder.”⁷¹ şeklindeki âyet de buna işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi gerek Resûlullah’dan (s.a.) nakledilen rivâyette, gerekse meâli verilen âyette hem toplumsal hem de bireysel anlamda dünya hayatında cezalandırmanın olabileceği anlaşılmaktadır. Dünyada şer ve musibetle karşılaşmanın insanların kendi ellerinin kazancı, dünya hayatında yaptıklarının bir cezası olduğu veya onları hak etmediği halde onlarla karşılaşanlar için ise, bunların bir terbiye ve imtihan vesilesi olduğu anlaşılmaktadır. Şer ve musibetle yüzleşmek, insan ve toplumların sabır ve şükürlerini ortaya çıkarmanın iki ana vâsıtalarından biridir.

III. TOPLUMLARIN HELÂKİ

Helâk ve ona benzer kavramların izahı bağlamında verilenlerden anlaşılmaktadır ki toplumlar dünya hayatında cezalandırılmaktadır. Cezalandırılma şekil ve sebeplerinin farklılığı bu durumu değiştirmemektedir. Suç, nihaî olarak bireysel olmakla birlikte, onun cinsi ve toplumsal yansıması olması açısından farklılık arz etmektedir. Suçun öylesi vardır ki fâilin ceza ve ıslah sürecine girişiyle telâfisi mümkündür. Ve suçun öylesi de vardır ki, sadece fâilin cezalandırılmasıyla karşılanamadığı gibi, fâille birlikte onun içerisinde işlendiği toplumun topyekûn ceza, tövbe ve ıslah sürecine girmesini zorunlu kılmaktadır. Haddi aşan bu tür suçların işlendiği toplumlarda ceza ertelenmeyip, cezalandırma dünya hayatında ve toplumsal olarak gerçekleşmektedir.

Nitekim Kur’ân-ı Kerîm bu hususa şöyle açıklık getirmektedir: “...Allah yaptıklarının (bedeli olarak) “bir kısmını” onlara tattırsın belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.”⁷², “Firavun ailesinden bir mü’min: eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyor ise, sizi tehdit ettiği (azab)nın “bir kısmı” olsun gelip size çatar....”⁷³ Görüldüğü gibi birinci âyette kötü fiillere karşılık olsun diye dünyada iken verilen cezalar için “bir kısmı” denilmekte ve asıl cezanın ahirette olduğuna işaret edilmektedir. İkinci âyet’te de “azabın bir kısmı” ile kastedilenin; dünya hayatında helâkin herhangi bir türü şeklinde tezahür edecek

⁷⁰ Süyûtî, Abdurrahman ibn Kemal Celaleddin, *Dürrü’l-Mensûr*, Beyrut, 1993, VIII, 594.

⁷¹ eş-Şûrâ 42/30.

⁷² er-Rûm 30/41

⁷³ el-Mü’min 40/28, 29.

azap olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca âyet'in devamında "...Allah'ın azabı gelip bize çatarsa kim bize yardım eder?..."⁷⁴ ifadesini kullanan söz konusu mü'min; kendisini de gelecek azabın dışında tutmamasıyla, "Allah'ın azabı" kavramından "sadece zalimlere isabet etmeyecek olan genel helâki"⁷⁵ kastetmiştir. Zaten bir toplum; içindeki bir grubun ne şekilde olursa olsun, zulüm işlemesine hoşgörüle bakıp, zâlimlerin karşısına dikilmeyip, bozguncuların yoluna engel olmuyorsa o toplum; zalimlerin ve bozguncuların cezasını hak etmiş bir toplumdur. Âyette zikredilen "mü'min" in bu sünnetullahı bildiği için endişeye kapılarak yukarıdaki ifadeyi kullandığı anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatındaki cezalandırma değişik şekillerde tezahür etmektedir: Bunlardan biri de rüsvaylık azabı/azabü'l-hızıdır: "...Yunus'un kavmi iman edince kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık/hızı azabını kaldırdık."⁷⁶ "...kendisini rüsvay/hızı edecek azabın geleceği kişinin ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz..."⁷⁷ "...sizden öyle davrananların cezası, dünya hayatında rüsvaylık/hızı kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir..."⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de dünyadaki hızı; daha çok musibet ve azap manalarında kullanılmaktadır. Gerek yukarıda zikredilen, gerekse başka âyetlerden⁷⁹ anlaşıldığı üzere hızı'nın özellikle toplumsal alanda yapılan kötülöklere karşılık olarak dünya hayatındaki bir cezalandırma şekli olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatında toplumsal cezalandırma; dünyadaki hızı (rüsvaylık) şeklinde karşımıza çıkmaktadır: Dünyada zillet damgasının vurulması ve Allah'ın (c.c.) hışmına uğramak,⁸⁰ lanetlenmek,⁸¹ başaşağı çevrilmek,⁸² yıldırıma çarpılmak,⁸³ ansızın yakalanıvermek,⁸⁴ sarsıntılı bir gürültü ile yok edilmek,⁸⁵ şiddetli bir depreme

⁷⁴ el- Mü'min 40/ 29, 30, 31.

⁷⁵ el-Enfâl 8/25.

⁷⁶ Yûnus 10/98.

⁷⁷ Yûnus 10/98.

⁷⁸ el-Bakara 2/85.

⁷⁹ Bk: el-Mâide 5/33-41; et-Tevbe 9/2-14; Hûd 11/39-66; Tâ-hâ 20/134; el-Hacc 22/9; ez-Zümer 39/26; Fussilet 41/16.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/112.

⁸¹ en-Nisâ 4/47; Hûd 11/60-99.

⁸² en-Nisâ 4/88.

⁸³ en-Nisâ 4/153

⁸⁴ el-A'râf 7/96; Mü'min 40/5.

yakalanıvermek,⁸⁶ yoksulluk ve darlıkla denenmek,⁸⁷ kuraklık ve mahsul kıtlığı ile cezalandırılmak,⁸⁸ denizde boğulmak,⁸⁹ pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırılmak,⁹⁰ binaları temellerinden söküp üstlerindeki tavanı da tepelerine çökertmek,⁹¹ hüsrâna uğratmak,⁹² korkunç bir çılgınlıkla yakalanıvermek,⁹³ buluttan ateş yağdırılmak,⁹⁴ kasıp kavuran rüzgârla yok edilmek⁹⁵ gibi cezalandırma şekilleri de Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmektedir.

Dünya hayatında cezalandırılan toplumlar zikredilirken dikkati çeken bir kavram da “câsiye” kavramıdır. “...derken o şiddetli deprem onları yakalayiverdi de yurtlarında dizüstü donakaldılar.”⁹⁶ *Dizüstü donakalmak* anlamına gelen *câsiye* kavramı; Şuayb'ın (a.s.) kavminin helâki ile birlikte ifade edilmiştir. Aynı şekilde Semud (a.s.) kavmi ile Şuayb'ın kavminin helâki esnasında kullanılan bir kavramdır.⁹⁷ Ayrıca Semud kavmi için “ayağa kalkacak güçleri kalmamış ve yardım edenleri de olmamıştı...”⁹⁸ ifadesinden Semud kavminin de diz üstü donakaldığı anlaşılmaktadır. Bu kavram; helâk edilen ümmetlerin durumunu tasvîr etmekle birlikte, onların bu hal üzere öldüklerini de belirtmektedir. Aynı kavram; “...kıyametin kopması günü her ümmeti dizüstü donakalmış bulursun.”⁹⁹ şeklindeki âyetlerde kullanılan ortak bir kavramdır. Dolayısıyla bu ortak kavramdan yola çıkarak helâk edilen bu kavimlerin; helâk ediliş biçimindeki dehşet ile kıyamet ve mahşerin dehşeti arasında ortak bir benzerliğin olduğu da anlaşılmaktadır.

⁸⁵ el-A'râf 7/78, Hûd 11/94.

⁸⁶ el-A'râf 7/91.

⁸⁷ el-A'râf 7/94.

⁸⁸ el-A'râf 7/130.

⁸⁹ el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/73; el-Enbiyâ 21/77; eş-Şuarâ 26/120; el-Ankebût 29/14-15; Nûh 71/25.

⁹⁰ Hûd 11/82-83; eş-Şuarâ 26/173; en-Neml 27/27-29; ez-Zâriyât 51/32-37.

⁹¹ Hûd 11/26.

⁹² İbrâhim 14/14-15.

⁹³ el- Mü'minûn 23/41; el-Kamer 54/30-31.

⁹⁴ eş-Şuarâ 26/189; el-Ahkâf 46/24-25.

⁹⁵ ez-Zâriyât 51/41-42.

⁹⁶ el- A'râf 7/91.

⁹⁷ Hûd 11/67, 94; el-Ankebût 29/37.

⁹⁸ ez-Zâriyât 51/45.

⁹⁹ el-Câsiye 45/28. bk. Meryem 19/68, 72.

Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatındaki bu cezalandırmalar örneklendirilirken zikredilen bir kısım âyetlerde “*nekâlen*” (ibret) ifadesi kullanılmaktadır. Nitekim “*Biz bunu (insanları maymunlaştırmayı) olayı bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi/nekâlen, muttakiler için de bir öğüt vesilesi kıldık.*”¹⁰⁰ âyetinin bağlamına¹⁰¹ bakıldığında zikredilen maymunlaşmış topluluğun Allah'ın (c.c) üzerinden ihsan ve rahmetini kaldırdığı ve dünya hayatında hüsrana uğrattığı bir topluluk olduğu görülmektedir. Ayrıca “*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'dan bir ibret/nekâlen olmak üzere ellerini kesin...*”¹⁰² âyetinde geçen “*nekâlen*” ifadesi ile birlikte düşünüldüğünde nekâlen kavramının; içerisinde azabı, cezayı ve zilleti barındıran bir ibret vesilesi olduğu, Türkçe'de “*ibret-i âlem için cezalandırma*” ifadesi ile açıklanabileceği ve en önemlisi bunun dünya hayatında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Âyette hüsrana uğrayan kişi ve toplumun başına gelenlerden, olaya tanıklık edip yaşayanların ve sonradan gelecek akıl sahibi insanların ibret ve öğüt almasının istendiği de açıktır.¹⁰³ Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bu âyetlerle yeryüzünün gezilip görülmesi ve inkârcıların acı sonlarından ibret alınması istenmektedir.

Yukarıdaki âyetlerde kendilerine peygamber gelen kavim ve ümmetlerden dünya hayatında cezalandırılmayı hak eden toplumların bir şekilde helâk edildikleri ifade edilmektedir. Ancak bu cezalandırmanın Hz.Muhammed'in (s.a.) geldiği toplumu kapsayıp kapsamayacağı hususu tartışılmaktadır. Tartışma “*Muhammed ümmeti*” kavramıyla neyin kastedildiği noktasında düğümlenmektedir. Kastedilen O'nun geldiği insan topluluğu anlamına gelen “*davet ümmeti*”midir, yoksa O'na iman eden insanlar anlamına gelen “*icâbet ümmeti*”midir? Bu hususta *ümmet* kavramıyla “*Muhammed ümmeti*”nin kastedildiği anlaşılan iki âyet göze çarpmaktadır. “*Böylece sizi insanlara şahit ve örnek olmanız için vasat/ideal bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahit ve örnektir...*”¹⁰⁴ “*Siz insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz...*”¹⁰⁵ Bu âyetlerde *Muhammed ümmeti*'nin Allah'a (c.c.) inanan, hayra çağıran, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker görevini yerine getiren, insanlara karşı âdil ve şahit bir ümmet olma

¹⁰⁰ el-Bakara 2/66.

¹⁰¹ el-Bakara 2/64.

¹⁰² el-Mâide 5/38.

¹⁰³ Tâ-hâ 20/128; eş-Şu'arâ 26/139; el-Kamer 54/51.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/143.

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/110.

özelliklerinden bahsedilmektedir. Görüldüğü gibi bu özellikler Peygamberin dâvetine icâbet eden ve onun izinde yürüyen inanan topluluğu tanımlamaktadır. Dolayısıyla âyette geçen *ümme*t kavramıyla “*Muhammed’in icabet ümmeti*” ifade edilmektedir. Onlar için ise, böyle bir helâk ve hüznün söz konusu değildir. Bu; onların başına belâ ve musibetlerin gelmeyeceği anlamına da gelmemektedir. Diğer yandan Kur’ân-ı Kerîm “*Onun davet ümmeti*” için helâk edilmeme noktasında herhangi bir garantiden bahsetmemektedir.

Bu hususta tartışmaya neden olan âyet şu şekildedir: “*Bizi âyetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu mucizeleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semud kavmine açık bir mucize olmak üzere dişi deve vermistik. Onlar ise (bu deveyi boğazladılar) ve bu yüzden zalim oldular. (zulümleri sebebi ile helâk edildiler) oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.*”¹⁰⁶ Âyetin, Mekke toplumunun Safa tepesinin altın olmasını ve Mekke civarındaki dağların giderilip ziraata müsait hale getirilmesini talep etmeleri, Bu talep üzerine Resûlullah’ın (s.a.) da bunu Allah’tan (c.c) istemesi sonucu Allah Teâlâ’nın da: *Dilersen bunu yaparım fakat (buna rağmen) küfrederlerse önceki kavimler gibi helâk ederim*, buyurması sonucu Resûlullah’ın (c.c.) da: “*İstemem ya Rabbi, teenni arzu ederim*” demesi üzerine nâzil olduğu İbn Abbas’tan rivâyet edilmektedir. Âyet Mekke kâfirlerine bir uyarı niteliği taşımakta ve âdetâ onlara şunları söylemektedir: Bilmelisiniz ki, gönderilen mucizelerin reddedilmesi kaçınılmaz olarak azaba neden olacağından ve onları reddeden toplumun helâk edileceğinden dolayı size bir mucize gönderilmemektedir. Bu durumu apaçık mucizeleri reddeden Semud kavmi gibi toplumların nasıl helâk edildiğine bakarak öğrenebilirsiniz.¹⁰⁷

Ayrıca “*Biz seni (Muhammedi) onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız. Yahut onlara va’d ettiğimiz azabı sana gösteririz. Çünkü bizim onlara gücümüz yeter.*”¹⁰⁸ şeklindeki âyetler de “*Muhammed’in davet ümmeti*” için böyle bir garantiyi mümkün kılmamaktadır. Yukarıda geçen son âyette: hususi bir tevcihle Mekke kâfirlerine önceki milletlerin evlat ve mallarının tümünün yok edildiği hatırlatılmış, öncekilere benzer sonuçların, yani helâkın onların da başlarına geleceği ve bu yasanın aynı şekilde onların durumunu tıpatıp devam ettiren herkes için geçerli olduğu beyan edilmiştir.

¹⁰⁶ el-İsrâ 17/59.

¹⁰⁷ Mevdudî, Tefhîm, IV, 110-111.

¹⁰⁸ ez-Zuhrûf 43/41-42; bk: el-Mürselât 77/16, 17, 18; Muhammed 47/10-13.

Bu durum; mevzii ve yöresel helâklerin olmayacağı, kıtlık ve boğulmanın dışında helâk türlerinin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Ayrıca gerek “... *ümmetim on beş hasleti işlediğinde onlara bela, musibet, helâk kaçınılmaz olur...*”¹⁰⁹ şeklindeki hadis, gerekse bunun dışındaki benzer hadisler¹¹⁰ mevzii ve bölgesel belâ ve helâkların olabileceğine işâret ettiği gibi, Muhammed ümmetinin birbirleri arasındaki çekişme ve çatışmalardan dolayı helâkın yaşanabileceği de, ilgili hadisin bizzat metninden anlaşılmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte; Kur’ân-ı Kerîm’de helâk edilen ümmetlerle Hz.Muhammed’in (s.a) ümmeti arasındaki farkı da göz ardı etmemek gerekmektedir. Hz.Muhammed’in (s.a.) bütün insanlığa gönderilmesi ve son peygamber olması; helâkin şekil ve yönünü de etkilemektedir. Zikredilen geçmiş ümmetler bölgesel topluluklar olduklarından cezalandırılmaları da mevzii ve bölgesel olmuştur. Hz.Muhammed’in (s.a.) gönderildiği toplum bütün insanlık, getirdiği mesaj evrensel, kendisinden sonra başka bir peygamberin de gelmeyecek olması; O’nun davet sürecinin başlangıcından bugüne kadar gelmiş geçmiş ve kıyamete kadar gelecek olan bütün insanların davet ümmeti konumunda olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden “*Muhammed ümmeti*”nin (davet ve icabet ümmeti ile birlikte) fizikî anlamda topyekûn helâki ancak kıyametle mümkündür.

Dolayısıyla zikredilen garanti, kıyamete kadar ancak bu tarzda gerçekleşebilecek bir “*garanti*”yi ifade etmektedir. Yani Muhammed ümmeti kıyamete kadar topyekûn boğularak veya kıtlıkla helâk edilmeyecektir. Ancak bu; toplumların, milletlerin ilahî azap ile yok olmayacakları anlamına gelmemelidir. Hem mevzii ve yöresel helâklerin yaşanabileceği, hem de zikredilen yol ve tarzın dışında maddî ve manevî helâklerin gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır. Tarihî süreç de göz önüne alındığında; helâkin geçmiş ümmetlerde gerçekleştiği şekilden daha farklı tarz ve boyutlarda gerçekleştiği ve gerçekleşeceği görülmektedir. Geçmiş ümmetlerde varolan maddî cezalarla birlikte güç ve iktidarın gitmesi, adâlet ve ahlâkın olmayışı, toplumsal çürümüşlük, kişilik erozyonu, saygınlığın kayboluşu, değer ve erdemın anlamını yitirışı vb. manevî cezalandırmaların öne çıktığı, toplum ve milletlerde bu şekilde bir yok oluşun gerçekleştiği izlenmektedir. Çünkü: “*Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde*

¹⁰⁹ Tirmizî, *Fiten*, 38.

¹¹⁰ İbn Ebî Seybe, Ebûbekir Abdullah İbn Muhammed, *El-Musannef Fi'l-Ahâdis Ve'lÂsâr*, 1409, Riyad, VII, s. 453, h.no: 37157.

azaplandıracağız. Bu kitap'da yazılıdır."¹¹¹ âyeti bu doğrultuda anlaşılakta, toplumların, medeniyetlerin yükseliş ve yıkılışı sünnetullah denilen belirli toplumsal yasalar çerçevesinde seyretmektedir.

Dünya hayatında toplumsal cezalandırma konusunda dikkate alınması gereken bir diğer kavram da "*mühlet ve ecel*" kavramlarıdır.¹¹²

Bu bağlamdaki âyetlerden anlaşılacak Allah'ın (c.c) her ümmete bir ecel tayin ettiği,¹¹³ onlara imtihanlarını verebilecekleri yeterli bir zaman bahşettiği, bununla birlikte, ifsat ve inkârlarını sürdürebilecekleri bir "*sınır*" tayin ettiği, ifsat ve inkârı gerçekleştirir gerçekleştirmez cezanın derhal verilmeyip ahirete erteleyeceğine dair bir sözün verildiği anlaşılaktadır. Bütün bunlar sınırsız ve süresiz bir durumun söz konusu olduğunu ifade etmediği gibi, bilakis ecel ve limit aşılmca dünyada cezanın devreye gireceğine işaret etmektedir. Zira inkâr ve ifsat toplu olarak yapılıyorsa helâkın kaçınılmaz olduğu da bir sünnetullah gereğidir. Dolayısı ile "*velevla kelimetün sebekat*" ifadesi içerisinde; "*Allah'ın bu hususta koyduğu yasa(sünnetullah), hüküm olmamış olsaydı*" anlamını da taşımakla birlikte dünya hayatında azabın sonsuza kadar ertelenmediği de anlaşılaktadır. Kısaca âyet "*Bir kavim hak yoldan sapar ahlâkları bozulur, hareketleri de muğlâklaşırsa Allah onlara; onları zillate düşürecek şeyleri musallat kılar ve onların azabını hesap gününe de ertelemez.*" şeklinde anlaşılmalıdır.

Ayrıca "*Her ümmetin süresi vardır*" ifadesinde geçen "*ecel*"in sadece yıl, ay, gün sınırlanmış bir zaman birimi olarak tanımlanması, bütün olarak ifadenin de *sırası gelen her topluluğun mutlaka ortadan kaldırılması, helâk edilmesi gerekir* şeklinde anlaşılması mümkün görünmemektedir. Aksine ifade; kendisini gösterebilmesi için, her bir topluluğa verilmiş olan imkânların bir ahlâkî sınırının bulunduğunu belirtmektedir. Bu sınır iyi amellerle kötü amellerin nispetine göre tespit edilmektedir. Nitekim bu durum, Allah'ın (c.c) bir topluluğa iyi işleri kötü işlerine nispetle daha aşağı seviyeye düşünceye kadar müsamaha ettiğini, sınır aşılmca o günahkâr ve rüsvay topluluğa artık hiçbir mühlet vermediğinden de anlaşılaktadır. Sınırı aşan bu tür toplumların helâkın, azabın bir şekliyle dünya hayatında

¹¹¹ el-İsrâ 17/58.

¹¹² el-Kehf 18/55-59; Fâtır 35/45; Hüd 11/110; Yûnus 10/19.

¹¹³ er-Ra'd 13/38.

cezalandırılarak yok olup gittikleri izlenmektedir. Bu sebeple *ecel* kavramında, tabii olarak zaman birimi bulunuyor olsa da asıl vurgunun ahlâkî sınıra, yapıldığı görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm bu durumu şöyle açıklamaktadır: “*Helâk ettigimiz hiç bir ülke yoktur ki, onlar hakkında yazgı, kader olmamış olsun. Hiç bir toplum/ümme ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.*”¹¹⁴ bu ve “*her ümmetin bir ecelinin olduğu*” ifadesiyle anlatılmak istenen şey; işin geldiği andaki, noktaki durumudur. Birinci âyet işin geriye dönülemez bir noktaya geldiğini yansıtmaktadı. Bu sürecin seyrini belirleyen, ömrünü tüketen veya uzatan, toplumun bizzat kendisidir. Ecel ise belirlenen sürenin sonu olduğundan, ecel çizgisine gelip dayanan toplum için artık geriye dönüş yolları kapanmıştır. Bunun sebebi, toplumsal olayların meydana çıkışının bir süreci gerekli kıldığındandır. Bu süreç tamamlanmadan olayın ortaya çıkışı veya süreç bittikten sonra olayın geri alınması diye bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla *ecel, sürecin sonu, zirvesi, limit, yani ulaşılabilecek son nokta, bardağı taşıran son damla, söz konusu toplum için zamanın durduğu andır.*

¹¹⁴ Hier 15/4-5.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VE HADÎSLERDE HELÂK

I. KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂK

A- FERTLERİN HELÂK SEBEPLERİ

Her Peygamber'in (s.a.) davetine gönülden inananlar olduğu gibi, ona karşı aşırı düşmanlık içerisine girenler de olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, hem önceki Peygamberlerin hem de Hz. Muhammed'in (s.a.) bu tür insanlarla ilişkilerine yer vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tarihe olan bakışı, üslûbu incelendiğinde Kur'ân-ı Kerîm'in gelecek nesillerin tarihten ibret almalarını sağlayacak bir yaklaşımla olayları ele aldığı görülür. Güzel davranışları ve bunların sahiplerini hangi üslûpla ele alıyorsa, olumsuz davranışları ve bunların sahiplerini de aynı üslûpla ele alır.

1. Fertler

a. Kârun

Hz. Musa (a.s.) devrinde Firavun'un ve askerlerinin dışında helâk edildiği bize bildirilen bir şahıstır. Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda, Kârun'un hem Hz. Musa'nın kavminden (yani İsrail soyundan) olduğunu hem de Mısır'da büyük bir mülke sahip olduğunu görürüz.

Kârun, Firavun ile birlikte Hz. Musa'ya karşı cephe almıştır.¹ Firavun'la birlikte olan Kârun'un aynı zamanda çok büyük bir hazinenin sorumlusu olması da dikkat çekicidir.² Kârun'un, Firavun yanında edindiği konum ve zenginlik, onu kendi kavmine karşı azgın ve küstah yapmıştır. Hz. Musa'yı inkâr ettiği gibi, İsrailoğulları'na gösteriş yaparak onları dünya hayatına özendirmeye çalışmıştır. Allah (c.c.) Kârun'un kibrinden ve İsrailoğulları içindeki imanı zayıf kimselerin ona özenişinden³ İsrailoğulları içindeki mü'minlerin ise Kârun'a hiç bir şekilde özenmedikleri gibi, gerçekte onun acınacak bir cehalet içinde olduğunu anlamış olduklarından ve ona öğüt verdiklerinden bahseder.⁴ Aynı mü'min kişiler, Kârun'a özenen yahûdilere de öğüt vermiş ve onları mü'min şerefiyle düşünmeleri ve hareket etmeleri, dünyanın geçici süsüne değil Allah'ın rızasına talip olmaları için uyarılmışlardır.⁵

¹“Andolsun, biz Musa'yı ayetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik; Firavun'a, Haman'a ve Karun'a. Ama onlar: (Bu,) Yalan söyleyen bir büyücüdür” dediler.” el-Mü'min 40/23-24.

² el-Kasas 28/ 76.

³ el-Kasas 28/79.

⁴ el-Kasas 28/76-77.

⁵ el-Kasas 28/79-80.

Kârun'un sapmasının temel nedeni ise, "kendisinde bir bilgi bulunduğuna" inanması, yani kendisinin diğer insanlardan üstün olduğunu düşünerek kibirlenmesidir.⁶ Ancak Kârun'un büyülenmesi kendisine yarar değil zarar getirmiştir. Allah'a (c.c.) başkaldırıp nankörlük ettiği, sahip olduklarını kendinden bilerek büyük bir kibir içinde azgınlık yaptığı için kendi kendini azaba sürüklemiş, Allah'ın (c.c.) karşısında yapayalnız ve aciz bir kul olduğunu anlamıştır. Çünkü Kârun'un kibirlenmesine ve cahillerin de ona özenmesine neden olan mal ve mülk, Allah (c.c.) tarafından helâk edilmiştir.⁷

Bu helâkla birlikte artık Kârun, çevresindekiler ve aynı zamanda kendinden sonra gelenler için bir ibret ve düşünme konusu haline geldi. Bir gün önce ona özenenler, hırsla istedikleri şeyin aslında geçici ve değersiz olduğunun farkına vardılar. Büyülenenlerin sonunda kurtuluşa eremeyeceklerini gördüler ve Allah'a (c.c.) mutlaka hesap vereceklerini anladılar.⁸ Böylelikle Kârun da Firavun ve Hâmân gibi helâke uğrayanlardan oldu.⁹

b. Hâmân

Hâmân'ın Kur'ân-ı Kerîm'de yer alması, özellikle Firavun'un yapmasını emrettiği kuleyle ilgilidir. Hz. Musa (a.s.) karşısında her türlü hileli yola başvuran Firavun, hem kendi saltanatının devamını sağlamak, hem de halkı Hz. Musa'ya iman etmekten vazgeçirmek maksadıyla, yardımcısı Hâmân'a yüksek bir kule yapmasını emretmişti.¹⁰ Güya bu yüksek kuleye çıkacak, Hz. Musa'nın bahsettiği Allah'ı orada göremediğini söyleyerek halkını, Hz. Musa'nın iddialarını ciddi bir şekilde araştırdığına ve onun bir yalancı olduğuna ikna edecekti. Hz. Musa'ya (a.s.) olan bu muhalefeti sebebiyle Hâmân'da Firavun'la birlikte suda boğularak helâk edilenler arasında yer almıştır.¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan Hâmân sözcüğü, büyük bir ihtimalle özel bir isim değil, eski Mısır dininde tanrı Amon'a nisbet edilen yüksek sınıftan rahiplere verilen 'Hâ-Amen' ünvanının Arapça'ya mâl olmuş şeklidir. Hz. Musa'nın (a.s.) yaşadığı çağda Mısır'da Amon kültü hâkim olduğuna göre, bu kültü temsil eden en yüksek dereceli rahibin de yönetimde Firavun'dan sonraki ikinci adam olması tabiidir.

⁶ el-Kasas 28/ 78.

⁷ el-Kasas 28/81.

⁸ el-Kasas 28/ 82.

⁹ el-Ankebût 29/39.

¹⁰ el-Mü'min 40/36-37; el-Kasas 28/38.

¹¹ eş-Şuarâ 26/65-66; el-Bakara 2/50.

Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen Hâmân'ın gerçekten Amon kültünün başrahibi olduğu görüşünü, Firavun'un Hâmân'dan... 'çıkıp Musa'nın tanrısını görmek için' kendisine 'yüksek bir kule' yapmasını istemesi de destekler gözükmektedir. Ayrıca, Hâmân'dan 'kule yapıcısı' olarak söz edilmesi, büyük Mısır piramitlerinin dinsel amacına ve başrahibin piramitlerin baş mimarı olarak üstlendiği fonksiyona işaret ediyor olabilir.¹²

c. Sâmirî

Kendilerini Firavun'un zulmünden kurtarıp Mısır'dan çıkaran peygamberleri Hz. Musa'dan (a.s.), tapınmak için put isteyen¹³ İsrailoğullarına, Hz. Musa Allah'tan (c.c.) emir almaya gidip kendilerinden ayrıldığı bir sırada,¹⁴ fırsattan istifade ile istedikleri putu altından buzağı şeklinde yapan;¹⁵ bilgisiyle onun böğürmesini sağlayan ve yaptığı bu buzağının İsrailoğullarının ve Musa'nın gerçek ilahı olduğunu, Musa'nın da zaten bunu aramaya gittiği yalanını söyleyerek oradakilerin çoğunluğunun tapınmasını sağlayan; Hz. Musa'nın dönüşünden sonra ise hatalarını anlayan İsrailoğullarının kendisini yalnız bıraktığı, Hz. Musa tarafından lanetlenip kovulan,¹⁶ ölünceye kadar da yalnız yaşamak zorunda bırakılan şahıstır.

Rivâyete göre, Hz. Musa'nın (a.s.) "artık hayatın boyunca sen: "bana dokunmayın" diyeceksin" şeklindeki bedduasından sonra Sâmirî, hakikaten ağır bir bulaşıcı hastalığa yakalanmış ve ömrü boyunca insanlardan uzak durmak zorunda kalmıştır.¹⁷

d. Bel'âm

Kur'ân-ı Kerîm'de hakkında özel bir âyet¹⁸ inen ve rivâyetlerle gerçek kimliği hakkında bilgi sahibi olduğumuz Bel'âm, temsil ettiği özellikleri tenkit edilen bir karakter olarak karşımıza çıkar. Bel'âm yeri geldiğinde hakkın yanında yer alması gerekirken, küfrün yanında yer alan her asırdaki hakkı tahrif edip değiştiren ve gizleyen ilim sahiplerini temsil eden genel bir kavramdır. Âyetin nüzûlüne sebep olan Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî, Bel'âm'a benzer¹⁹

¹² Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, (trc. Câhit Koytak-Ahmet Ertürk), İşâret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 782-783, 6. dipnot.

¹³ el-A'râf 7/138, 140.

¹⁴ el-A'râf 7/142.

¹⁵ el-A'râf 148.

¹⁶ Tâ-hâ 20/95-97.

¹⁷ Bk. Özek, Ali v.d., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Medine, 1992, Tâhâ 20/97, âyetle ilgili açıklama.

¹⁸ el-A'râf 7/175-176.

¹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e*, II, 265.

niteliklere sahip bir kimse idi. Daha önce dini kitaplar okumuş ve bir peygamberin geleceğine inanmıştı. Bu gelecek peygamberin kendisi olacağı saplantısı içine düşmüştü. Hz. Muhammed (s.a.) gelince kıskançlığından küfre düşmüş ve İslâm'a düşman kesilmişti.

Hz. Musa (a.s.) döneminde yaşayan Bel'âm b. Baûrâ, ilâhî kitaplardan haberdar olup, Ken'ânî soyuna mensup, duası makbul, âlim bir şahsiyetti. Hz. Musa'nın onları bozguna uğratmasından korkan kavminin aşırı ısrarı üzerine, önceleri buna karşı çıktıysa da daha sonra dünyaya ve dünyadakilere meyletmesi sebebiyle ısrarlara dayanamayıp, onları memnun etmek için Hz. Musa'ya beddua etti. Kavmine de Hz. Musa'yı mağlup edebilmeleri için türlü türlü hileler öğretti. Ancak Allah (c.c.) bedduasını kendi kavmine çevirdi. Bel'âm, sahip olduğu bütün ilâhî bilgileri inkâr edip küfür bataklığına saplandı. Hz. Musa'nın hak peygamber olduğunu herkesten daha iyi bilmesine rağmen, böyle bir tavır ortaya koyması sebebiyle kendisine bahşedilen bütün nimetlerden mahrum bırakıldı.²⁰ Bununla da kalmayıp, Allah'ın verdiği ilmi kötüye kullanan bu kişi, sonraki tüm nesillere ibret olması için aynen ' köpeğin soluduğu gibi soluyan' bir hale dönüştürüldü. Hak dine ve onun peygamberine ihanet ettiği ve bu suçu diliyle işlediği için, cezasıda diline verildi. Daha sonraki hayatında köpeğin soluması gibi solur bir halde yaşadı.

e. Câlût

Câlût, Mısır'la Filistin arasında yaşayan Amalika kavminin hükümdarı idi.²¹ Hz. Musa'dan (a.s.) sonra meydana gelen olayda Câlût'un İsrailoğulları'na saldırıp onları yurtlarından sürmesi üzerine, İsrailoğulları o dönemdeki peygamberlerinden kendilerine, emrinde Câlût'a karşı savaşacakları bir komutan tayin etmesini istediler. O peygamber de Tâlût'u komutan seçti.²² Ancak İsrailoğulları iş ciddiye binince ayak dirdiler.²³ İçlerinden çok azı hariç, savaştan kaçtılar. Sonunda Câlût, Hz. Dâvûd tarafından öldürüldü²⁴ ve Müslümanlar bu zâlimin şerrinden emin oldular.

²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i-Azîm*, II, 265-267.

²¹ Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, Bakara 2/246. âyetle ilgili açıklama.

²² el-Bakara 2/247.

²³ el-Bakara 2/249.

²⁴ el-Bakara 2/251.

Câlût'un helâk edilişi öldürmek fiili ile ifade edilmiştir. Böylece Câlût'un öldürülmesi olayı, inanan bir kavme zulmeden zâlim bir hükümdarın helâk edilmesine verilen güzel örneklerden biri olarak Kur'ân-ı Kerîm'de yer almıştır.²⁵

f. Ebû Leheb

Hz. Peygamberin (s.a.) amcası olan Ebû Leheb'in asıl adı, 'Abdü'l Uzza b. Abdülmüttalib'tir. Ebû Leheb, şahsında tüm olumsuzlukları toplamış biriydi. O, Hz. Peygamber'e (s.a.) yakınlığına rağmen, ona ilk karşı çıkan ve bu konuda müşrikleri örgütleyen kimsedir. Hz. Peygamber'e (s.a.) karşı kötü bir amca, kötü bir komşu, hanımı ile birlikte kötü bir aile ve Hz. Peygamber'in (s.a.) davasına karşıda amansız-azılı bir düşmandı. Tüm bu konularda kötülükleri şahsında toplamış ve ilâhi kudretçe ileride de Müslüman olmayacağı bilindiğinden tescillenmiş-mühürlenmiş, şirk cephesinin önderi olarak Kur'ân-ı Kerîm'de anılmayı hak etmiş sembol bir künyedir. Onun künyesinin zikredilmesiyle, kıyamete dek gelecek olanlara kalıcı bir ders verilmek istenmiştir.

Kendisi, Hz. Peygamber'e (s.a.) ve güçsüz müslümanlara eziyetler eder, karısı Ümmü Cemil binti Harb da Resûlullah'ın (s.a.) geçeceği yollara dikenler atardı. Hz. Peygamber (s.a.) "*Önce en yakın akrabayı uyar!*"²⁶ Veya "*Emrolunduğunu açık açık anlat!*"²⁷ âyeti nâzil olunca Safâ tepesine çıkarak Mekkelileri uyarıyordu. Bu sırada Ebû Leheb yerden bir çakıl alarak Hz. Peygamber'e fırlatmış ve "*Kahrolasınca (tebben lek)! Bizi bunun için mi topladın?*" demişti. Bunun üzerine şu âyetleri ihtivâ eden Tebbet Sûresi nâzil oldu: "*Ebû Leheb'in elleri kurusun, kendisi de kahrolsun! Malı ve kazandığı kendisine fayda vermedi. Yakında kendisi alevli ateşe atılacak. Karısı da boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde odun taşıyacaktır.*"²⁸

Ebû Leheb, adese denilen bir çeşit sivilce hastalığına yakalandı. Bu olay Bedir'de müşriklerin hezimetle uğramasından yedi gün sonra meydana gelmişti. Ebû Leheb hastalanınca en yakın akrabaları dâhil Kureyş'ten hiç kimse, hastalığın kendilerine bulaşma korkusuyla yanına yaklaşmadı. Bu halde tek başına öldükten sonra aradan üç gün geçti. Cesedinin kokusu etrafa yayıldığı için ailesi, fakir birkaç zenciye para vererek onu olduğu

²⁵ Bilgi için ayrıca bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1991, II, 877.

²⁶ Eş-Şuarâ 26/214.

²⁷ Hicr 15/94.

²⁸ Tebbet 111/ 1-7.

yerden çıkarttırıp bir yere gömdürdü.²⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası olmak gibi yüksek bir neseb, yakınlık, soy ve şerefe sahip olduğu halde, iman etmeyip de ona düşmanlık ve küfürde ısrar ettiğinden dolayı Ebû Leheb böyle helâk oldu.

2. Toplumsal Helâk İçinde Zikredilen Fertler

a. Hz. Nûh'un Oğlu

Hz. Nûh'un (a.s.) oğlu "Tûfan" da helâk olanlar arasındadır.³⁰ Çünkü o Hz. Nûh'un tebliğ ettiği tevhid inancını reddetmişti. Allah (c.c.), Hz. Nûh'a daha önce iman ehli olan kimseleri Tûfan'dan kurtaracağını, inanmayanların boğularak helâk edileceklerini vaat etmişti.³¹ Hz. Nûh, Tûfanın başlaması esnasında Allah'ın (c.c.) bu vaadini hatırlamış, oğlunun kendi ailesinden olduğunu söyleyerek kurtulmasını Allah'tan (c.c.) istemiştir.³² Fakat Allah (c.c.) "O, senin ailenden değildir"³³ yani "O, senin dininin ehlinde değildir."³⁴ buyurarak inanmayanların kim olursa olsun helâk edileceğini haber vermiştir.

b. Hz. Nûh'un Karısı

Hz. Nûh'un (a.s.) karısı da inanmayıp helâk olanlardan biridir. Hz. Nûh'un karısının en önemli vasfı "hıyânet" tir.³⁵ Hıyânet ile nifak birbirinin benzeri karakterler için kullanılır. Ancak hıyânet çoğunlukla ahd ve emanet ile irtibatlı olarak, nifak ise din ile irtibatlı olarak kullanılır. Bazen bunlar birbirinin yerlerine de kullanılırlar. Hıyanet verilen sözü gizlice bozarak hakka muhalefet etmektir. Zıttı ise emanettir.³⁶ Bu âyette anlatılan hıyânet bu anlamdadır.

Hz. Nûh'un karısı kocasına açıktan cephe alma yerine, gizliden gizliye kâfirlerle irtibat kurma ve kocasının faaliyetleri hakkında inanmayanları bilgilendirme yolunu tercih etmiştir. Hz. Nûh'un karısı, kocasını "deli, mecnun" olmakla suçlayıp, Hz. Nûh'un yanına gelip iman

²⁹ Ebû's-Su'ûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-Amâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ân-il Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts, IX, 210.

³⁰ Hûd 11/42-43.

³¹ Hûd 11/37.

³² Hûd 11/45-46.

³³ Hûd 11/46.

³⁴ Bk. Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *Dirâsât Târîhiyye mine'l-Kur'âni'l Kerîm*, I-IV, Dâru'n-Nahda el'Arabiyye, Beyrut, 1988, IV, 26,- 28.

³⁵ et-Tahrîm 66/10.

³⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 230.

edenlerin kimliklerini, inkârcı kavmine bildirirdi.³⁷ Bu sebeple o da Nûh kavminin suda boğularak helâk edilmesi cezasını, tadanlardan oldu.

c. Hz. Lût'un Karısı

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Lût'un (a.s.) karısı, kocasının peygamberliğine iman etmeyip inkârcılarla işbirliği yapmış, evlerine gelen erkek misafirlere, kötülük yapmaları için homoseksüel olan olan kavminin erkeklerine gizlice haber veren bir hain olarak tanımlanmıştır.

Bu inkârcı kadın için Kur'ân-ı Kerîm'in kullandığı sıfat "ğâbîr"dir. Ğâbir, Hz. Lût'un yolunda yürümayip geri kalan ve bundan dolayı azaba uğrayacak olan kimse anlamındadır.³⁸ Hz. Lût'un karısıyla ilgili olarak âyette: *"(Melekler) dediler ki: Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka sizden hiçbiri geride kalmayın. Çünkü onlara gelecek olan (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vâdolunan (helâk) zamanı, sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?"* ifadesi Lût kavminin çarptırıldığı azabın aynısına onun da çarptırıldığını göstermektedir. Ayrıca Hz. Lût'un karısını tasvir eden âyette ihanetinden bahsedilmiş,³⁹ Ankebût ve Hicr sûrelerinde helâk oluşu anlatılmıştır.⁴⁰

d. Firavun

Firavun'un beraberinde koca bir toplumu helâke sürüklemesi sebebiyle, helâk edilmesi olayını bu bölümde değilde, "Toplumların Helâk Olma Sebepleri" bölümünde ele almayı daha uygun gördük.

B-TOPLUMLARIN HELÂK SEBEPLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetler bize toplumların belli sebeplere binaen helâk edildiklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda helâk sebepleri; genel ve kavimlere özel helâk sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel sebepler hemen her kavimde bulunan ana helâk sebepleri iken, özel sebepler bu ana sebeplerden beslenen ve toplumda bir davranış biçimi haline alan bir takım kötülükler şeklinde öne çıkan özel sebepler olduğu görülmektedir.

³⁷ İbn Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401, IV, 393.

³⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 535.

³⁹ et-Tahrîm 66/10.

⁴⁰ el-Ankebût 29/30-32; Hicr 15/59-60.

İnançsızlık,⁴¹ Peygamberleri ve onların getirdiklerini yalanlamak,⁴²zulmetmek,⁴³ günah işlemek,⁴⁴ kendilerine verilenler dolayısıyla şımarıklık etmek,⁴⁵ yeryüzünde fesat çıkarmak, bozgunculuk yapmak,⁴⁶ müsriflik etmek, aşırılıklarda bulunmak,⁴⁷ hile ve tuzak kurmak⁴⁸ gibi davranışlar ana helâk sebepleridir.

Yukarıda zikredilen bu ana helâk sebeplerine ilâveten bazı kavimlerde bunlardan beslenen ve öne çıkan özel bir takım cezalandırma sebepleri de zikredilmektedir. Kitabı kısımlara ayırmak,⁴⁹ insanları yakalarken zorbalar gibi yakalamak,⁵⁰ gece baskınları yaparak can güvenliğini tehdit etmek,⁵¹ inatçı zorbaların emrine uymak,⁵² tabii akışın aksine hareket ederek nesil güvenliğini tehdit etmek,⁵³ ölçü ve tartıda hile yaparak mal güvenliğini tehdit etmek⁵⁴ gibi benzer sebepler; dünya hayatında cezalandırılan, helâk edilen kavimlerle birlikte anılan kötülükler olarak göze çarpmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in oldukça büyük bir bölümünü oluşturan geçmiş kavimlerin haberleri kuşkusuz üzerinde düşünülmesi gereken konulardan biridir. Bu kavimlerin büyük bölümü, kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamış, hatta onlara düşmanlık göstermiş kavimlerdir. Bu taşkınlıklarından dolayı da Allah'ın (c.c) azabıyla karşılaşmışlar ve yeryüzünden silinmişlerdir. Allah (c.c) Kur'ân-ı Kerîm'de, bu helâk olaylarının sonraki insanlara da birer ibret olması gerektiğini bildirir. Örneğin Allah'a (c.c.) isyan eden bir grup Yahûdi'ye verilen bir ceza anlatıldıktan sonra, *"Bunu, hem çağdaşlarına, hem sonra gelecek*

⁴¹ el-Enbiyâ 21/6.

⁴² el-A'râf 7/78-96; 132-136; el-Enfâl 8/53-54.

⁴³ el-Kehf 18/59; en-Nisâ 4/153; Yûnus 10/13-14; Hûd 11/82-83, 94.

⁴⁴ el-Mâide 5/18; el-En'âm 6/6; el-A'râf 7/100; el-Enfâl 8/53-54; el-Ankebût 29//39-40; Sebe 34/33; Nûh 71/25.

⁴⁵ el-En'âm 6/45; el-İsrâ 17/16-17; Sebe 34/34-35; ez-Zuhrûf 43/24.

⁴⁶ el-Bakara 2/205.

⁴⁷ en-Necm 53/50-51.

⁴⁸ el-En'âm 6/123-124; Fâtır 35/43.

⁴⁹ Hicr 15/90-91.

⁵⁰ eş-Şuarâ 26/130.

⁵¹ en-Neml 27/49-51.

⁵² Hûd 11/60; İbrahim 14/15-16.

⁵³ eş-Şuarâ 26/160-174.

⁵⁴ eş-Şuarâ 26/181.

olanlara 'ibret verici bir ceza', takva sahipleri için de bir öğüt kıldık"⁵⁵ denmektedir. İşte bu nedenle Allah'a (c.c.) isyan ettikleri için helâk edilmiş bazı eski toplumları inceleyeceğiz.

Söz konusu helâk olaylarını incelememizin bir ikinci nedeni ise, bu olayları anlatan Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin dış dünyadaki karşılıklarını ortaya çıkarmaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, "*Allah'a hamdolsun, O size âyetlerini gösterecektir, siz de onları bilip tanıyacaksınız*"⁵⁶ hükmü ile Allah'ın (c.c.) âyetlerinin dış dünyada görüleceğini vaat etmektedir ve bunları bilip tanımak da insanı imana götüren başlıca yoldur.

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan helâk olaylarının hemen hepsi, çağımızda yapılan arşiv araştırmaları ve arkeolojik bulgular sayesinde "görülecek" ve "bilinip-tanınacak" hale gelmiştir. Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'deki helâk olaylarının izlerini inceleyeceğiz. (Bu arada Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan bazı kavimlere bu tezimizde değinmediğimizi de belirtmek gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de kavimlerden bazıları için yer ve zaman bildirilmemekte, sadece bunların Allah'a (c.c.) ve peygamberlere olan isyan ve düşmanlıkları ve bunun sonucu başlarına gelenler konu edilerek insanlar ibret almaya çağrılmaktadır.)

Amacımız, birer "ibret verici ceza" olan bu olayları birer "öğüt" olmaları için gözler önüne sermektir. Helâk, dünya açısından işin sonudur. Helâkten sonra, tevbe imkânı ve bir daha kurtuluş yoktur. Sadece azap üstüne azap vardır. Yani, bu dünyevî cezâdan başka ebedî cehennem vardır.⁵⁷ Yukarıda bahsettiğimiz helâk sebeplerine burada kavim bazında kısaca değinmek istiyoruz:

⁵⁵ el-Bakara 2/ 66.

⁵⁶ en-Neml 27/ 93.

⁵⁷ el-A'râf 7/ 53; el-Ahzâb 33/ 66-68.

1. Nûh Kavmi⁵⁸

Nûh kavmi adını, kendilerine peygamber olarak gönderilmiş olan Nûh'tan (a.s.) almıştır. Kavmin özel bir ismi olup olmadığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Bütün kaynaklarda Hz. Nûh'un (a.s.) kavminden "Nûh Kavmi" diye bahsedilmektedir.

Nûh kavminin helâk edilmesi ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de geniş bilgiler verilmektedir. Nûh (a.s.), uzun yıllar kavmini Allah'a (c.c) davet ettiği halde kavmi onun peygamberliğini ve söylediklerini inkâr ediyordu. İnkâr etmekle de yetinmeyen Nûh kavmi, mü'minlerin toplantılarını basıp dağıtıyor, insanları Nûh'un (a.s.) etrafından kovup O'nu bayılıncaya kadar dövüyordu. Nûh (a.s.) onlardan birisiyle konuşacak olsa yüzlerini kapatıp parmaklarıyla kulaklarını tıkıyor⁵⁹ ve hemen yanından uzaklaşıyorlardı. Onları asırlarca davet etmesine rağmen yeni gelen her nesil eskilerinden daha da şiddetli bir şekilde ona karşı çıkıyordu.

Bunun üzerine Nûh (a.s.), kavminden ümidini kesmiş ve hepsinin yok olması için Allah'a (c.c.) dua etmişti.⁶⁰ Allah Teâlâ'da O'na gemi hazırlamasını emretti.⁶¹ Nuh (a.s.) gemi hazırlarken onu gören kavmi onunla alay ediyor iman etmemekte direniyordu. Nihâyet

⁵⁸ Nûh (a.s.) ve kavmi ile ilgili yapılmış çalışmalar: Abdurrahman Hasan Habenneke Meydani, *Nûh aleyhi's-selam ve kavmuhu fi'l-Kur'ân'il Mecîd*, Beyrut, Dârü'l-Kalem, 1990; Ahmet Ersöz, *Nûh ve Tufanı*, Nil Yayınları, 1990; Ahmet Musaoğlu, *Tarihsel Bir Gerçek Nûh (a.s.) Tufanı*, Vural Yayıncılık, 2002; Ali Abdullah Topcı, *Kıssatü Nûh aleyhisselam kemâ yusavviruha'l-Kur'ân*", Ummul Kurâ Üniv. Mastır Tezi, 1402; Bahattin Dartma, *Dini, Tarihi ve Arkeolojik Veriler Bağlamında Nûh Tufanı*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2005; Belkıs İbrahimhakkıoğlu, *Hz. Nûh*, İstanbul, Timaş Yayınları 2004; Bilal Aksoy, *Çağdaş Bilimlerin Işığında Nûh'un Gemisi ve Tufan*, Ankara, İnsanlık Yolu Yayınları, 1987; Cemile Ahmed Mahmut Safer, *"Kadâye'l-akîde ve menhecü'd-da'veti ilellahi ti kıssati Nûh aleyhisselam"*, Ummu'l-Kurâ Üniv. Mastır Tezi, 1410; Dursun Abdullahoğlu, *"Gılgamış Destanıyla Nûh Tufanı Arasındaki Benzerlik ve Farklar"* Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi, Tez (Lisans) 1976; İsa Uysal, *"Kur'ân-ı Kerim'e ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yarattığı, Nûh (a.s.) ve Milleti, Tufan Olayı"* Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi, Tez (Lisans) 1994; M. Hamza Njozi, *"Gılgamış Destanı, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân Bağlamında Nûh Tufanı Kıssası"*, s. 67, Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9-1997; M. Salih Öğün, *"Kur'ân'da Hazreti Nûh ve Hazreti İbrahim Kıssaları"* Selçuk Üniv. SBE, Tez (Yüksek lisans), 1992; Mualla Demirer, *"Tevrat ve Kur'ân-ı Kerim'e Göre Nûh Kıssası"*, Ankara Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1994; Nedim Macit, *"Hazreti Nûh ve Nübüvveti"* Selçuk Üniv. SBE, Tez (Yüksek lisans), 1992; Osman Kaya, *"Kur'ân'da Nûh (a.s.)'un Kıssası"* Harran Üniv. SBE, Tez (Yüksek lisans), 1996; William Ryan/ Walter Pitman, *Nûh Tufanı Tarihi Değiştiren Olaya İlişkin Yeni Keşifler* Çev. Dursun Bayrak Arkâdaş Yayınları, 2003; Zekeriya Şekerci, *"Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'e Göre Yarattığı Nûh ve Tufan Olayı"* Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi, Tez (Lisans) 1988.

⁵⁹ Nûh 28/7.

⁶⁰ Nûh 71/ 26-27.

⁶¹ Hûd 11/37.

Allah'ın(c.c.) emri gelince⁶² bütün yeryüzü suyla kaplandı ve iman etmeyenler boğulup yok oldu.⁶³ Nûh kavminin helâk sebeplerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Allah'a (c.c.) ortak koşmaları,⁶⁴ küfürde aşırı derecede inat etmeleri ve önyargılı olmaları,⁶⁵ peygambere karşı çıkma ve onunla mücadele etmeleri,⁶⁶ hile ve tuzaklarla insanları dalâlete sevketmeleri, saptırmaları,⁶⁷ peygamber ve mü'minlere baskı yapmaları,⁶⁸ azabı kendi ağızlarıyla istemeleri,⁶⁹ kötü ahlâkları ve işledikleri günahları.⁷⁰

2. Âd Kavmi⁷¹

Hûd aleyhisselâm ve peygamber olarak gönderildiği Âd kavmiyle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'in A'râf, Hûd, Mü'minin, Fussilet, Ahkâf, Zâriyât, Kamer, Hâkka, Şuarâ ve Fecr sûrelerinde bilgi verilmektedir.

Hûd (a.s), Âd kavmine gönderildi. Kur'ân-ı Kerîm dışında diğer mukaddes kitaplarda bu kavimden sözedilmemektedir.⁷² Âd kavmi Hz. Nûh tûfanından sonra putperestliğe dönen ilk kavimdir.⁷³ Âd kavmi Arabu'l-âribe denilen Arabistan yarımadasına ilk yerleşen kavimlerdenidir. Hadramevt'e ve Yemen'e kadar uzanan yurlarda oturan bu kavmin yurtları otu, suyu ve çeşitli nimetleri bol olan bir yerdi. Yerin üzerinden akan ırmakları, bağları, bahçeleri, sürü sürü davarları⁷⁴ yer altında da, su depoları ve köşkleri vardı.⁷⁵ Başkalarına nazaran onlara boy pos, güç ve kuvvet verilmişti.

⁶² Hûd 11/40.

⁶³ el-Kamer 54/11-15; el-A'raf 7/64.

⁶⁴ Nûh 71/ 23; el-A'râf 7/ 59; Hûd 11/ 25-26; İbrahim 14/9.

⁶⁵ Nûh 71/ 5-9.

⁶⁶ el-Mü'minin 23/24; İbrahim 14/10-11; Yûnus 10/71-73; el-Enbiya 21/76-77; el-Furkan 25/37; eş-Şuarâ 26/105; Kâf 50/12-14; Sâd 38/12-14; el-Mü'min 40/5-6; el-A'râf 7/62-64; Hûd 11/28-39; Nûh 71/5-21.

⁶⁷ el-A'râf 7/ 63; Hûd 11/ 27; el-Mü'minin 23/ 24-25; Hûd 11/ 31; Nûh 71/ 22-28.

⁶⁸ el-Kamer 54/ 9-10; eş-Şuarâ 26/116.

⁶⁹ Hûd 11/ 32-34.

⁷⁰ Hûd 11/ 45-46; Nûh 71/ 25.

⁷¹ Hûd (a.s.) ve Âd kavmi ile ilgili yapılmış çalışmalar: A. Cemil Akıncı, *Hz. Hûd*, İstanbul, Bahar Yayınları, 2005; Kamal Sayyid, *The storm of anger, the story of our prophet Hûd*; Çev. Jasim al- Rasheed, Kum, Müessesesi-i Ensâriyan, 1999/1420; Muharrem Yıldız, "*Kitâb-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerîm Açısından Âd Semud ve Lut Kavimleri*", Selçuk Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1998.

⁷² Abdulvahhab en-Neccâr, *el-Kasasu'l-Enbiyâ*, Beyrut, ts., s. 49

⁷³ Taberî, *tarih*, I, 133.

⁷⁴ eş-Şuarâ 26/ 133- 134.

Allah Teâlâ, Âd kavmine, Peygamber olarak Hûd'u (a.s) gönderdi. O da kavmini bir ve tek olan Allah'a iman ve ibâdete, insanlara zulmetmekten vazgeçmeğe dâvet etti ise de, red ve tekdiz ile karşılandı. Bunun üzerine, Allah Teâlâ onlardan üç yıl yağmuru kesti. Onlar yağmur için Mekke'ye bir heyet gönderdiler. Allah (c.c), yağmur bekledikleri halde bir kasırga ile onları helâk etti.

Tarihçiler ve müfessirler Âd kavmini Âd-ı ûlâ ve Âd-ı uhrâ olmak üzere iki kısma ayırırlar. Hûd'un (a.s.) peygamber olarak gönderildiği kavim, Âd-ı ûlâ'dır. Necm süresinin ellinci âyetinde “Allah daha önce gelen Âd-ı (Âd-ı ûlâ) yok etti.” denilmektedir. Bu nedenle müfessirler, Âd ve Hûd (a.s.) ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de anılan müşterek olayların birinci Âd kavmiyle ilgili olduğunda hemfikirdir.⁷⁶ Helâk sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

Allah'a (c.c) ortak koşmaları,⁷⁷ peygambere karşı gelmeleri,⁷⁸ Allah'ın (c.c) âyetlerinden yüz çevirmeleri,⁷⁹ kibirlenmeleri,⁸⁰ tebliğe karşı vurdumduymazlıkları,⁸¹ azabı kendi ağızlarıyla istemeleri,⁸² işledikleri günahlar ve ahlâksızlıkları.⁸³

3. Semûd Kavmi⁸⁴

Semûd kavmi, daha önce helâk olup giden Âd kavminden sonra Arabistan'a hâkim olmuştur. Geçmişini pek bilinmemekle birlikte Âd kavmi gibi güçlü oldukları, üstün mimariye sahip oldukları bunun yanı sıra dağ ve kayaları oyarak ev ve türbeler yaptıkları ve bolluk içerisinde yaşadıkları⁸⁵ bilinmektedir.⁸⁶ Semûd kavmi, kendilerine verilen bütün bu

⁷⁵ eş-Şuarâ 26/ 129.

⁷⁶ Kırcı, “Âd”, DİA, I, 334.

⁷⁷ el-Ahkâf 46/21–25.

⁷⁸ eş-Şuarâ 26/ 123; el-Mü'minûn 23/ 38–44; el-Kamer 54/ 18–21; Kaf 50/13–14; el-A'râf 7/ 65–68; Hûd 11/ 53–56; el-Ahkâf 46/ 26.

⁷⁹ Hûd 11/59–60.

⁸⁰ Fussilet 41/ 15.

⁸¹ eş-Şuarâ 26/ 123–136.

⁸² el-Ahkaf 46/ 21–22; eş-Şuarâ 26/ 135,138.

⁸³ el-Ankebût 29/ 38.

⁸⁴ Salih (a.s.) ve Semûd kavmi ile ilgili yapılmış çalışmalar: Ahmet Cemil Akıncı, *Hız. Salih*, İstanbul, Bahar Yay. 2005; Muhammed Abdülhamid Merdad, *Medâinu Salih tilke'l-u'cûbe*, Cidde, el-Mektebetü's-Sağîre, 1979; Muharrem Yıldız, “*Kitâb-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerîm Açısından Âd, Semud ve Lut Kavimleri*”, Selçuk Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1998; Suud Hasan Kabbânî, *Kıssatu nebiyyullah Salih aleyhi's-salatü ve 's-selam fi'l-Kur'âni'l-Kerîmi ve 's-Sünneti'l-Mutahhara*, Ummul Kurâ Üniv. Mastır Tezi, 1409.

⁸⁵ eş-Şuarâ 148-149.

meziyetlere, ihtişam ve görkeme rağmen daha önce geçen Âd kavminde olduğu gibi azgınlık ve ahlâksızlığa kapılıp putlara tapmaya, yeryüzünde fesat çıkarmaya ve taşkınlık yapmaya başladı.⁸⁷ Bunun üzerine onları uyarması için Allah Teâlâ Salih'i (a.s.) peygamber olarak gönderdi.⁸⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de Semûd kavmini yok eden dehşetli ve korku verici sestene bahsedilmektedir.⁸⁹ Helâk sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

Allah'a (c.c) ortak koşmaları ve onu inkâr etmeleri,⁹⁰ peygambere karşı mücadele etmeleri,⁹¹ peygamberi öldürmeye kalkışmaları,⁹² âyetlere karşı yüz çevirmeleri,⁹³ kibirlenmeleri,⁹⁴ Allah'ın (c.c) mucize olarak gönderdiği deveyi öldürmeleri,⁹⁵ yeryüzünde fesat çıkarmaları,⁹⁶ zulmetmeleri,⁹⁷ kendi ağızlarıyla azabı istemeleri.⁹⁸

⁸⁶ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I-II, Ankara, TDV Yay. 2004. II, 126.

⁸⁷ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid et-Taberî Ebû Ca'fer (310/923), *Târîhu'l-umem ve'l-mülûk*, I-IV, 1. Basım, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407, I, 175.

⁸⁸ Hûd 11/61.

⁸⁹ Hicr 15/83-84; Hûd 11/67-68; el-Kamer 54/31.

⁹⁰ el-A'râf 7/73-77.

⁹¹ Hicr 15/ 80; eş-Şuarâ 26/ 141-154; Kaf 50/ 12-14; el-Kamer 54/ 23-31; eş-Şems 91/11-15; en-Neml 27/ 45-47; Hûd 11/ 61-63.

⁹² en-Neml 27/49-51.

⁹³ Hicr 15/ 80-84.

⁹⁴ el-A'râf 7/ 75-76.

⁹⁵ Hûd 11/ 64-66; eş-Şuarâ 26/ 154-159.

⁹⁶ eş-Şuarâ 26/141-152.

⁹⁷ en-Neml 27/ 52-53.

⁹⁸ el-A'râf 7/ 77-79.

4. Lût Kavmi⁹⁹

Lût kavmi adını kendilerine peygamber olarak gönderilmiş olan Lût'tan (a.s.) almıştır. Sedum-Sodom ve Âmûrâ-Gomore halkı olarak da bilinen bu kavmin bugün Ürdün-Filistin arasında bulunan Lût Gölü ve çevresinde yaşadıkları bilinmektedir.¹⁰⁰ Son zamanlarda gölde yapılan araştırmalar sonucunda Sedum şehrine ait bazı kalıntılara rastlanmıştır.¹⁰¹

Lût (a.s.), İbrâhim'in (a.s.) getirdiklerine iman eden bir kişi¹⁰² olup rivâyetlere göre İbrâhim'in (a.s.) kardeşi Hâran'ın oğluydu.¹⁰³ Lût (a.s.) İbrahim'e (a.s.) iman ettikten sonra onunla beraber olmuş ve onunla birlikte Ürdün, Mısır ve Şam'a hicret etmiştir. Daha sonra İbrahim (a.s.) Filistin'e yerleşmiş Lût da (a.s.) Sedum halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Sedum halkı ise putlara tapıyor¹⁰⁴ ve o güne kadar hiç kimsenin yapmadığı bir işi, kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yanaşma işini yapıyordu.¹⁰⁵ Günümüz tabiriyle livata-homoseksüellik yapıyorlardı.

Lût kavmi sabah vakti,¹⁰⁶ korkunç bir çılgılla¹⁰⁷ ters çevrilerek ve balçıktan pişirilmiş¹⁰⁸ damgalı taşların¹⁰⁹ üzerlerine yağdırılması şeklinde çok şiddetli bir azapla helâk edilmiştir. Helâk sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

⁹⁹ Lut (a.s.) ve kavmi ile ilgili yapılmış çalışmalar: Abdulhalim Güneş, “*Kur’ân-ı Kerîm ve Kitâbı Mukaddes’te Hz. Lût (a.s.) Kıssası*”, SelçukÜniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 2006; Ahmet Cemil Akıncı, *Hız. Lut*, İstanbul, Bahar Yayınları, 2005; Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin el-Âcurrî (360/970), *Zemmü'l-livât*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhim, Kahire, Mektebetü'l-Kur’ân-ı Kerîm, 1990; Hüseyin Cilbıroğlu, “*Toplumsal Çözölmenin Ahlâki Boyutu Sodom-Gomoro Örneği*” Sakarya Üniv. SBE Tez (Yüksek Lisans), 1996; *Lut aleyhisselam ve kavmuhu fı zav’i’l-Kitâbi ve’s-Sünne*, Ummul Kurâ Üniv. Mastır Tezi, 1406; Muharrem Yıldız, “*Kitâb-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerîm Açısından Âd Semud ve Lut Kavimleri*”, Selçuk Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1998; Ömer Müftüođlu, *Kur’ân’da Hazreti Lut ve Kavmi Nasıl Yaşadılar? Lut Kavmi AİDSli miydi? Nasıl Helâk Oldular?* Eskişehir, Eskişehir İslami İlimler Vakfı, 1997; Ömer Müftüođlu, “*Kur’ân-ı Kerîm’de Lut Kavmi*”, Ankara Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1999; Ramazan Şahan, “*Kur’ân-ı Kerîm’de Lut (a.s.), Bununla İlgili İsrâiliyyat ve Günümüze Mesajları (Bir Konulu Tefsiri Denemesi)*” İstanbul, 2000, Marmara Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 2000.

¹⁰⁰ Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi (626/1229), *Mu’cemu’l-buldân*, I-V, Beyrut, Dârü’l-Fıkr, ts., III, 200.

¹⁰¹ Sancar, Cemalettin “*Kur’ân’da Helâk Olan Kavimler*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE, 1996., s. 70.

¹⁰² el-Ankebût, 29/26.

¹⁰³ Taberî, *Târihu’l-umem ve’l-mülük*, I, 175.

¹⁰⁴ el-Enbiyâ 21/25.

¹⁰⁵ el-A’râf 7/81.

¹⁰⁶ el-Kamer 54/38.

¹⁰⁷ Hicr 15/73.

¹⁰⁸ Hüd 11/82; Hicr 15/74;

Allah'ı (c.c) inkâr etmeleri,¹¹⁰ Peygamberle mücadele etmeleri,¹¹¹ kibirlenmeleri,¹¹² haddi aşmaları,¹¹³ büyük gaflet içinde olmaları,¹¹⁴ yol kesicilik yapmaları,¹¹⁵ fâsık ve günahkâr bir kavim olmaları,¹¹⁶ yeryüzünde fesat çıkarmaları,¹¹⁷ zulmetmeleri,¹¹⁸ homoseksüel bir toplum olmaları.¹¹⁹

5. Medyen Halkı¹²⁰

Medyen ve Eyke halkının aynı mı yoksa ayrı ayrı kavimler mi olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları Eyke'nin sık ağaçlık manasında Medyen'e verilen başka bir isim olduğunu bu manada Ashâbu'l-Eyke'den¹²¹ maksadın Medyen halkı olduğunu¹²² hatta Medyenlilerin çevresi sarmaşıklarla sarılı meşe ağacına (eyke) taptıklarını bu nedenle Ashâbu'l-Eyke diye adlandırıldıklarını bazıları ise birbirlerine yakın olmakla birlikte Medyen'in ayrı, Eyke'nin de ayrı bir şehir olduğunu söylemiştir.

Medyen halkı, puta tapan, ölçü ve tartıda hile yapıp yolları kesen bir kavimdi. Bu azgınlıkları nedeniyle Allah Teâlâ onlara Şuayb'ı (a.s.) peygamber olarak gönderdi.¹²³

¹⁰⁹ Hûd 11/83.

¹¹⁰ eş-Şuarâ 26/174

¹¹¹ en-Neml 27/56-58; eş-Şuarâ 26/160; Kaf 50/ 12-14; el-Kamer 54/ 33-36; el-A'râf 7/80-84.

¹¹² el-A'râf 7/82.

¹¹³ eş-Şuarâ 26/ 165.

¹¹⁴ en-Neml 27/ 55.

¹¹⁵ el-Ankebût 29/ 29.

¹¹⁶ el-Ankebût 29/ 33-35, 40; ez-Zâriyât 51/ 31-37.

¹¹⁷ el-Ankebût 29/ 30.

¹¹⁸ el-Ankebût 29/ 31

¹¹⁹ eş-Şuara 26/ 160-164; Hûd 11/ 69-83; el-Kamer 54/ 38-40; en-Neml 27/ 54.

¹²⁰ Şuayb (a.s.) ve Meyden halkı ile ilgili yapılmış çalışmalar: Abdullah Filbî, *Arzu Medyen*, Riyad, Mektebetü'l-Ubeykân, 2003; Abdülhamid Cude es-Sehhar, Seyyid Kutub *Medyen Kabilesi ve Şuayb Peygamber*, Çev. Mustafa Runyun, İstanbul, Kader Yayınevi, 1965; Ahmet Cemil Akıncı, *Hz. Şuayb*, İstanbul, Bahar Yayınları, 2005; Ahmed b. Abdülhalim, *Kıssatü Şuayb aleyhi's-selam*, Cidde, Dâru'l-Medenî, 1405; Avatıf binti Edib b. Ali Selame, *Ehlu Medyen Dirase li'l-hasâis ve'l-alâkât*, Riyad, Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001/1422; Cüneyt Kulaz, "*İnsan Hakları Açısından Hz. Şuayb Kıssası'nın Değerlendirilmesi*", Yüzüncü Yıl Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1996; Sâdikullah Muhammed, "*Nebiyullah Şuayb aleyhisselam ala zav'i'l-Kitâbi ve's-sünne*", Ummul Kurâ Üniv. Mastır Tezi, 1404; Şefik Bağcıyan, "*Kurân-ı Kerîm'de Hz. Şuayb*", Ankara Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1994.

¹²¹ eş-Şuara 26/176.

¹²² Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, I, 195; Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, I, 291.

¹²³ el-A'râf 7/85.

Medyen ve Eyke'nin ayrı ayrı beldeler olduğu görüşüne göre Medyen'liler korkunç bir ses ve sarsıntı ile¹²⁴ Eyke'liler de gölge gününün azabı, *yevmun zulle* ile helâk olmuştur.¹²⁵ Ancak her ikisinin de aynı belde olduğunu savunanlar ise bulutların ateş ve azap getirmesiyle şiddetli bir gürültü ve yer sarsıntısının peşpeşe geldiğini belirtmişlerdir.¹²⁶ Helâk olmalarının sebeplerini şöyle özetleyebiliriz.

Allah'a ortak koşmaları,¹²⁷ inkâr etmeleri,¹²⁸ peygamberle mücâdele etmeleri,¹²⁹ insanları Allah yolundan engellemeleri,¹³⁰ kibirlenmeleri,¹³¹ yeryüzünde fesat çıkarmaları,¹³² zulüm yapmaları,¹³³ işledikleri günahlar,¹³⁴ kendi ağızlarıyla azabı istemeleri,¹³⁵ ticaretteki ahlâksızlıkları¹³⁶

6. Firavun ve Beraberindekiler¹³⁷

Arapça'ya İbranice ya da Süryanice'den geçtiği söylenen Firavn (çoğulu) Ferâine, aslında “saray” anlamına gelmekte olup daha sonra kral ve kralın isminin başında bir ünvan olarak semantik değişime uğramıştır. Eski Mısır inancında Firavun hem kral hem de tanrının oğlu idi. Dolayısıyla tanrıydı. Firavunların, tanrı Ra'nın yeryüzündeki temsilcileri olduklarına inanılıyordu. Firavundan doğan çocuğun damarlarında ulûhiyet kanının dolaştığına inanılıyor, bu kanın saflığını korumak için firavunlar kendi kızkardeşleriyle evleniyorlardı.

¹²⁴ el-A'râf 7/91; el-Ankebût 29/37.

¹²⁵ eş-Şuarâ 26/189-190.

¹²⁶ Ömer Faruk Harman, “Medyen”, *DİA*, Ankara, TDV Yay.,2003, XXVIII, 346.

¹²⁷ Hûd 11/ 84,87.

¹²⁸ el-A'râf 7/ 90, 93-96

¹²⁹ el-A'râf 7/ 92. 96; Hûd 11/87, 91, 93; el-Ankebût 29/ 37; Kaf 50/14; eş-Şuara 26/84-85, 176, 186, 189.

¹³⁰ el-A'râf 7/ 86, 90-92.

¹³¹ el-A'râf 7/ 88.

¹³² el-A'râf 7/85; el-Ankebût 29/36.

¹³³ Hûd 11/94.

¹³⁴ el-Ankebût 29/40.

¹³⁵ eş-Şuarâ 26/187–189.

¹³⁶ Hûd 11/ 84–86; el-A'râf 7/ 85; eş-Şuarâ 26/ 176–184.

¹³⁷ Firavun ve beraberindekilerle ilgili yapılmış çalışmalar: Ali Sayı, *Hazreti Musa: Firavun, Hâmân ve Karun Karşısında*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1992; Galip Kaçar, “Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa ve Firavun”, Erciyes Üniv. SBE, Tez (Yüksek lisans) 1999; Ebû'l Alâ Mevdudî, *Kur'ân'da Firavun*, Çev. Ömer Turan, Özgün Yayıncılık, 1993; Necati Kara, *Kur'ân'a göre Hazreti Musa, Firavun ve Yahûdiler*, İstanbul, Seha Neşriyat, 1989; Hamza Yazıcı, “*Firavun Kavminin İnanç Özellikleri*”, Selçuk Üniv. SBE, Tez (Yüksek Lisans), 1992.

Ahd-i Atik'e göre Musa'yı sarayda büyüten ve halka zulmeden Firavun'un II. Ramses, denizde boğulanın ise o öldükten sonra yerine geçen oğlu Menephtah olması muhtemeldir.¹³⁸ İslâmi kaynaklara göre ise böyle bir ayırım yapılmayıp Hz. Musa (a.s.) zamanındaki Firavun'un çok uzun süre yaşadığı ve adının Velid b. Mus'ab olduğu rivâyet edilmektedir.¹³⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de de ifade edildiği gibi Firavun azgın ve zalim bir kraldı.¹⁴⁰ Etrafındaki elit tabakayla İsrâiloğullarına zulmediyordu. Onları gruplara bölüp en ağır işlerde çalıştırıyordu. Yeni doğan erkek çocuklarını öldürerek geri kalanlarını da köleleştirerek ve sınıflara ayırarak çalıştırıyordu. Bir sınıfı yapı işlerinde, bir sınıfını, çift sürme ve ekin ekme işlerinde, bir sınıfını da, pislik temizleme işlerinde kullanırdı. İsrailoğullarından, sanatı bulunmayanları ise, cizye ve vergi ile mükellef kılar, onlara, işkencenin en kötüsünü yükleyerek zulmederdi.¹⁴¹ Bunununla birlikte haddi aşarak atalarından tevarüs ettiği üzere ilahlık taslamaktaydı.¹⁴² Allah Teâlâ Firavun'u uyarması için Hz. Musa'yı (a.s.) peygamber olarak gönderdi iman etmeleri içinde çeşitli musibetler göndererek onları uyardı. Helâk öncesinde Firavun ve yandaşlarına sunulan fırsatlar tam dokuz tanedir. Bunların her biri Hz. Musa'ya verilen mucizelerdir.¹⁴³ Hz. Musa'ya verilmiş sırasına göre bu dokuz mucize şunlardır: 1- Âsâ 2- Beyaz el 3-Tufan 4- Cerâd (çekirge) 5- Kummel (haşere) 6- Defâdi' (kurbağalar) 7- Kan¹⁴⁴ 8- Tams¹⁴⁵ 9- Denizin yarılması. Fakat bütün bunları gören Firavun ve yandaşları iman etmemekte direndi. Allah'da (c.c) onları suda boğarak helâk etti. Firavun ve beraberindekilerin helâk sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

¹³⁸ Harman, "Firavun", DİA, XII, 118-120.

¹³⁹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* I, 283.

¹⁴⁰ Tâ-hâ 20/24, 43; en-Nâziât 79/17.

¹⁴¹ Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, I, 231.

¹⁴² "Sizin en yüce rabbiniz benim dedi." en-Nâziât 79/24.

¹⁴³ "Andolsun, biz Mûsâ'ya apaçık dokuz mucize verdik." İsrâ 7/101.

¹⁴⁴ "Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik." el-A'râf 7/133.

¹⁴⁵ "Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kâdar iman etmezler." Yûnus 10/88. T-m-s- bir şeyin bozulması, değişmesi ve parlaklığının gitmesi anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 126.) Hz. Musa'nın (a.s.) bu bedduası üzerine bütün ticari madenlerin, eşyaların taşâ dönüştüğü rivayet edilmiştir. Bk. Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân Kerîm*, IV, 497.

Firavun'un kendini ilah görmesi,¹⁴⁶ Firavun ve beraberindekilerin inkârları,¹⁴⁷ peygamberle mücadele etmeleri,¹⁴⁸ kibirlenmeleri,¹⁴⁹ insanları dalalete sevk etmeleri,¹⁵⁰ işledikleri günahlar,¹⁵¹ Firavun'un yaptığı zulümler.¹⁵²

7. İsrailoğulları

Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğullarının büyük bir mucize sonunda denizden selametle karaya çıkıp kurtulduktan ve Firavun'un ordusuyla birlikte denizde boğulmasından sonra Hz. Musa kavmiyle Filistin'e gitmek için yola çıktı. Bu yolculuk esnasında İsrailoğullarının Hz. Musa'ya itaatsizliği, put istemeleri, puta tapmaları gibi azab-ı ilahiyi celbeden birçok davranışları oldu. Bunları izah etmeden önce kısaca İsrailoğullarının Hz. Musa sayesinde elde ettikleri nimetleri ve sonrasında nankörlüklerinden dolayı kendilerine verilen cezaları şöyle sayabiliriz.

Elde ettikleri nimetler: Firavun döneminde en ağır işlerde çalışırken bundan kurtuldular, erkek çocukları öldürmekten ve kendileri de köleleştirilmekten kurtuldu, Firavun ve yandaşlarından kalan nimetlere mirasçı oldular, çölde yakıcı güneşin altında gölgelenecekleri bulut,¹⁵³ içecekleri su¹⁵⁴ ve en güzel yiyecekler¹⁵⁵ kendilerine verildi.

¹⁴⁶ en-Nâziât 79/23–26; el-Kasas 28/38. Firavun ilahlık taslarken kavminin, yer ve göklerin yaratıcısı olduğunu kastetmiyordu. Bununla birlikte o, kendisinden başka ilahların olmadığını da kastetmiyordu. Zira Mısırlılar birçok tanrıya ibadet etmekteydiler ve bizzat Firavun, Güneş Tanrısı'nın hulûl ettiği şahıs haline getirilmişti. Kur'ân-ı Kerîm bizzat Firavun'un birçok tanrıya ibadet ettiğine tanıklık etmektedir: "*Firavun kavminin ileri gelenleri şöyle dedi: "Musa ve takipçilerini, ülkede karışıklık çıkarsınlar, seni ve ilahlarını geçersiz kılsınlar diye mi ülkede serbest bırakacaksın?"* el-A'raf 7/127. Dolayısıyla Firavun kendisi için "ilah" kelimesini kullanırken bunu zaruri olarak yaratıcı ve hakiki ulûhiyet sahibi anlamında değil, tartışmasız yüce iktidar sahibi anlamında kullanmıştı. Demek istediği şeydu: "Bu Mısır Ülkesi'nin sahibi benim. Tüm emir ve yasakların teşriî menbâi ancak ben kabul edilebilirim. Benden başka hiçkimse emir vermeye yetkili değildir. Musa da kim oluyor? Kim bu âlemin rabbinin delegesi sıfatıyla karşıma çıkıp da, kendisi hükümdar, ben tâbî imişim gibi bana emirler tebliğ eden Âdam?" Saray erkânına dönerek onlara: "*Ey kavmim! Mısır'ın krallığı bana ait değil mi? Bu altımdan akan ırmaklar benim değil mi.*" ez-Zuhruf 43/5. diye sorması bundandır. Ve Hz. Musa'ya tekrar tekrar: "*Bu ülkeyi ele geçiresiniz diye bizi atalarımızın dininden vazgeçirmeye mi geldiniz.*" Yûnus,10/78. "*Ey Musa, büyücülüğünün kuvvetiyle bizi ülkemizden sürmeye mi geldin!*" Tâ-hâ, 20/57. Ve "*Onun dininizi değiştireceğinden yahut ülkede karışıklığa sebep olacağından korkuyorum.*" el-Mü'min, 40/26. Şeklinde sorular sorması bundandı. Bk: Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, IV, 183-184.

¹⁴⁷ Âli İmran 3/10-12; el-Enfâl 8/50-55; el-Kasas 28/48; el-Mü'minun 23/47.

¹⁴⁸ ez-Zuhruf 43/46-48; eş-Şuarâ 26/23-29, 34-39; el-A'râf 7/128-129; el-Mü'min 40/28-29.

¹⁴⁹ el-Mü'minun 23/45-46.

¹⁵⁰ el-Kasas 28/41.

¹⁵¹ Yûnus 10/75.

¹⁵² **İsrâiloğullarına:** el-Kasas 28/ 3–4. **Sihirbazlara:** eş-Şuarâ 26/ 43–51. **Karısına:** et-Tahrîm 66/11.

¹⁵³ el-Bakara 2/57.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/60.

İsrailoğullarına verilen **cezaların** başlıcalarını da şöyle sayabiliriz:

1- Ricz (ceza): İsrailoğulları, Allah'ın (c.c) kendilerine bahsettiği sayısız nimetlere rağmen Tevratla dalga geçmeye ve onun hükümlerini değiştirmeye teşebbüs etmişlerdir.¹⁵⁶ Bu yaptıklarının karşılığı olarak tâun(kolera) şeklinde bir cezaya çarptırılmışlardır. Bu hastalıktan kısa sürede ondörtbin veya yetmişbin kişinin öldüğü söylenmiştir.¹⁵⁷

2- Sâika (yıldırım) ve recfe'ye (sarsıntı) çarptırılmaları: Hz. Musa'nın (s.a.) seçip beraberinde götürdüğü yetmiş kişi Hz. Musa'ya Allah'ı (c.c.) görmeden sana inanmayız, demişler ve orada cezaya çarptırılmışlardır.¹⁵⁸ Bu kimselerin aslında ölmediği sadece ölü bir toplum haline getirildikleri veya bayılıp tekrar normal durumlarına döndükleri¹⁵⁹ gibi çeşitli görüşler tefsir kitaplarında yer almıştır.

3- Dağın üzerlerine kaldırılması: Dağın üzerlerine kaldırılması hadisesi, bu kimselerin öldürülüp tekrar diriltilmelerinden sonra gerçekleşmiştir. Önce Allah'ı (c.c.) görmeden inanmayacaklarını söyleyen bu kimseler, öldükten sonra tekrar diriltildiklerinde, Allah'ın Kitabı'nı almaları söylendiğinde yine karşı çıkmışlar, bunun üzerine buldukları yerdeki bir dağ üzerlerine kaldırılmıştır.¹⁶⁰

*"Verdikleri sağlam söz(ü yerine getirmemeleri) sebebiyle "Tûr"u üzerlerine kaldırdık ve onlara, "Tevazu ile kapıdan girin" dedik."*¹⁶¹

4- Kırk yıl Arz-ı Mukaddes'e girmelerinin yasaklanması ve çölde şaşkın halde dolaştırılmaları: Hz. Musa (a.s.), İsrailoğullarına Arz-ı Mukaddes'e girmeleri emrini verdi. Onlar bu emre itiraz ettiler.¹⁶² Bu isyankâr tavrın cezası, İsrailoğullarının tam kırk yıl süreyle Arz-ı Mukaddese girmelerinin yasaklanması ve bu süre içinde çöle hapsedilmeleri şeklinde oldu. Böylece zillete düşürülüp birçok nimetten de mahrum bırakıldılar.¹⁶³

¹⁵⁵ el-Bakara 2/57.

¹⁵⁶ el-A'raf 7/162.

¹⁵⁷ Mevdudi, *Tefhim*, I, 79.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/55; el-A'râf 7/155.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/56.

¹⁶⁰ Sayı, Ali, *Firavun, Hâmân ve Kârun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 245.

¹⁶¹ en-Nisâ 4/154.

¹⁶² el-Mâide 5/22, 22.

¹⁶³ el-Mâide 5/25-26.

İsrailoğullarına Hz. Musa(a.s.) döneminde ve daha sonra verilen cezalar, tamamen yok edilmeyen birey ve toplumlara, Allah'ın kıyamete kadarki süreçte vereceği cezalar için bir örnek teşkil etmektedir.¹⁶⁴ Onlara verilen cezaların sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

Tapmak için Hz. Musa'dan put istemeleri,¹⁶⁵ buzağıya tapmaları,¹⁶⁶ Allah'ı (c.c.) ısrarla görmek istemeleri,¹⁶⁷ peygamberin emrine itaatsizlik,¹⁶⁸ nimetlere karşı nankörlükleri,¹⁶⁹ kalplerinin katılığı,¹⁷⁰ Allah (c.c) ve Resûlüne verdikleri sözde durmamaları,¹⁷¹ cumartesi yasağına uymamaları,¹⁷² işledikleri günahlar.¹⁷³

8. Sebe Kavmi

Sebe kelimesi Yemen'in San'a kenti yöresinde bulunan bölgenin tamamına veya orada yaşayan kavme verilen bir addır. Nitekim Neml Sûresinde de Sebe diyarından bahsedilmektedir.¹⁷⁴

Sebe Kavmi, Allah'ın (c.c.) özel nimetler ikram ettiği ve bu nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle bir kısmı sel suları altında kalarak can veren geriye kalanlarında bu cennet timsali ülkeden göç ederek uzak diyarlara ve farklı farklı bölgelere dağılarak paramparça bir hale getirilmeleri ve bunun sonucunda o eski zenginlik, güç, kuvvet ve sahip oldukları nimetlerden hiçbirinin kalmadığı perişan bir millet haline dönüştürülen güçlü bir toplumun, zaman içerisinde eriyip tarih sahnesinden yok olup gitmesini konu edinen, hazin bir toplumsal çöküş hadisesinin en etkileyici ve dramatik örneğidir.

¹⁶⁴ Bura'da İsrâiloğullarına verilen ilginç bir cezaya; "ısr" cezasına kısaca temas etmek istiyoruz. İsrâiloğulları günahları ve Eyyam-ı Sebt'i ihlalleri sebebiyle, necasetin bulaştığı yeri ancak kesmekle temizleyebiliyorlardı. İşte buna "Kişiyi hareket etmekten men edecek kadar ağır olan yük" manasında ısr denir. Mü'minler, "Ey Rabbimiz! Bize ağır bir yük -ısr- yüklemel!" duasıyla ısr nevinden cezaya uğratılmamalarını niyâz etmektedirler. Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, s. 120.

¹⁶⁵ el-A'râf 7/138-141.

¹⁶⁶ el-A'râf 7/ 148.

¹⁶⁷ el-Bakara 2/55.

¹⁶⁸ el-Mâide 5/24-26.

¹⁶⁹ el-A'râf 7/ 160.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/74.

¹⁷¹ el-Bakara 2/83-84

¹⁷² el-A'râf 7/ 163-166; el-Bakara 2/65-66.

¹⁷³ el-Bakara 2/83-86.

¹⁷⁴ en-Neml 27/22-44.

Âyet-i Kerîme'lerden de anlaşıldığı üzere Sebe Kavmi büyük bir nimet içinde yaşamaktaydı. Estetik yönüyle çarpıcı ve her türlü ihtiyaçlarını karşılayan meyve ve sebzelerin yetiştiği sağlıklı bahçelerle bezenmiş bolluk diyarında, refah içinde bir hayat sürmekte idiler. Onlar için hayat dünyada elde edilebilecek en kolay şekilde dönüştürülmüştü. Fakat onlar nankörlük ettiler, inkâra daldılar.¹⁷⁵ İşte bu sebeplerden dolayı Sebe Kavmi'nin helâki, bir kısmının Arîm Barajı'nın azgın suları altında kalarak boğulması, geriye kalanların ise baraj sularıyla harap hale gelen ülkelerinden başka yerlere göç ederek darmadağın bir hale getirilmeleri tarzında meydana gelmiştir.

9. Tübbâ Kavmi

"Tübbâ" Yemen (Himyâr) hükümdarları için kullanılan bir lakaptır. Onlar, Sebe kavminin bir boyu idiler. M.Ö. 115'de Sebe ülkesinde iktidara gelmişler ve M.S. 300'e kadar da iktidarı ellerinde tutmuşlardır. Asırlardır Araplar arasında onların efsaneleri bilinmekteydi.¹⁷⁶

Tübbâ kavminin nasıl helâk edildiği ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir bilgi yoktur. Fakat bir ateş tarafından yakılıp kül haline geldiklerini anlatan rivâyetler vardır.¹⁷⁷ Helâk olmalarına peygamberi yalanlamaları¹⁷⁸ ve işledikleri günahlar¹⁷⁹ sebep olmuştur.

10. Ashâb-ı Ress

İki âyette kendilerinden bahsedilen Ashâb-ı Ress, peygamberlerinin mesajlarını kabul etmeyip onları yalanladıkları için helâk edilen toplumlardan biri olarak Kur'ân-ı Kerîm'de yer almıştır.¹⁸⁰ Kâf suresinde yer alan âyette Ashâb-ı Ress'in helâk ediliş sebebinin kizb, yani peygamberlerinin getirdiği mesajı yalanlama olduğu açıkça belirtilmektedir.

Bu kavim, peygamberlerini yalanlamakla kalmamış, ona büyük eziyetlerde bulunarak, onu kuyuya atma küstahlığında bulunmuştur. Başka rivâyetlere göre onlar, peygamberlerini öldüren kavim olmuşlardır. Bütün bu yaptıkları sebebiyle bir kuyunun etrafında toplandıkları

¹⁷⁵ Sebe 34/15-20.

¹⁷⁶ Mevdudi, V, 309.

¹⁷⁷ Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, I-VII, Şeriketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1995, VI,148.

¹⁷⁸ Kâf 50/12-14.

¹⁷⁹ ed-Duhan 44/ 37.

¹⁸⁰ el-Furkan 25/38; Kâf 50/12.

sırada, kuyunun çökmesiyle yaşadıkları bölgeyle birlikte yerin dibine batırılarak topluca helâk edilmişlerdir.¹⁸¹ Yani hasf (yerin dibine geçirilme) ile cezalandırılmışlardır. Allah'ın (c.c.) helâk etmesiyle ilgili olarak toplumlarla ilgili değişmez kanunu Kur'ân-ı Kerîm'de çok açık bir şekilde anlatılır. Ana başlıklar halinde bu konudaki sünnetullah'ı vererek bu bölümü bitirelim:

Toplumların gelecekleri kendi davranışlarına bağlıdır.¹⁸² Bütün toplumlar, elçiler aracılığıyla uyarılmıştır.¹⁸³ Elçi gönderilmeyen toplumlar helâk edilmezler.¹⁸⁴ Helâk edilen toplumlarca bütün elçiler yalanlanmışır.¹⁸⁵ Toplumun önderleri toplumdan sorumludur.¹⁸⁶ Toplumların mânevî yönleri, maddî yönlerinden önceliklidir.¹⁸⁷ Kâfir ve zâlim toplumlar, çok uzun zaman varlıklarını sürdüremezler.¹⁸⁸ Kâfir ve zâlim toplumlar hemen helâk edilmezler.¹⁸⁹ Allah (c.c.), kâfir ve zâlim toplumları, belki inanırlar diye sıkıntılar ve bolluklarla imtihan eder.¹⁹⁰ Kâfir ve zâlim toplumlar, inkâr ve isyandan vazgeçip iman ederlerse Allah (c.c.) affeder, helâk etmez.¹⁹¹ Azap geldikten sonra kâfirlerin inanması, fayda vermez.¹⁹² Ataları körü körüne taklit etmek, toplumları felâkete götürür.¹⁹³

¹⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 280.

¹⁸² Yûnus 10/44; el-Enfâl 8/51; er-Ra'd 13/31; er-Rûm 30/41; eş-Şûrâ 42/30; es-Sâffât 37/39; eş-Şems 91/14; el-A'râf 7/147; el-En'âm 6/70; el-Vâkıa 56/24; eş-Şems 91/9-10.

¹⁸³ er-Ra'd 13/7; Fâtır 35/24; en-Nahl 16/36; el-Hicr 15/10; el-Kasas 28/47; Tâ-hâ 20/134; en-Nisâ 4/165; el-Mâide 5/19; en-Nahl 16/35-36.

¹⁸⁴ Eş-Şuarâ 26/208-209; el-En'âm 6/130-131; el-İsrâ 17/15; Tâ-hâ 20/133-134.

¹⁸⁵ Sâd 38/14, 16; Kaf 50/12-14; eş-Şuarâ 26/5, 136; Yâsin 36/30, 48; el-En'âm 6/33; el-A'râf 7/77.

¹⁸⁶ el-A'râf 7/38; Sâd 38/61; el-Ahzâb 33/30-32; el-Mü'min 40/46-47; Sebe' 34/31-33; el-Kasas 28/63; el-A'râf 7/86, 90; Yûnus 10/83; et-Tevbe 9/34; Hûd 11/116.

¹⁸⁷ Sebe' 34/45; el-Mü'min 40/21, 82; er-Rûm 30/9; Fussilet 41/15-16; Meryem 19/73-74; el-Enfâl 8/19; el-Bakara 2/249; el-Kasas 28/76-82; el-Kalem 68/17-33.

¹⁸⁸ el-En'âm 6/6; el-A'râf 7/94-95; Yûnus 10/13-14; el-İsrâ 17/16; el-Kehf 18/59; Meryem 19/73-75; el-Hacc 22/45.

¹⁸⁹ el-A'râf 7/182-183; er-Ra'd 13/32; el-Hacc 22/44, 48; el-Mü'minûn 23/54-56; Âl-i İmrân 3/178.

¹⁹⁰ es-Secde 32/21; el-A'râf 7/130; ez-Zuhruf 43/48; er-Rûm 30/41; el-En'âm 6/42-44; el-A'râf 7/94-95.

¹⁹¹ el-Mâide 5/65-66; en-Nisâ 4/110; en-Nahl 16/119; el-En'âm 6/43, 48; en-Neml 27/11, 46; Yûnus 10/98; es-Saffât 37/148.

¹⁹² Yûnus 10/90-91; en-Nisâ 4/18; el-Mü'min 40/84-85.

¹⁹³ eş-Şuarâ 26/69-74; Hûd 11/109; es-Saffât 37/69-70; el-Bakara 2/170; el-Mâide 5/104; el-Mü'min 40/24; Hûd, 11/62, 87; el-A'râf 7/70.

II. HADİSLERDE HELÂK

A. HADİSLERDE HELAKİ GETİREN SEBEPLER

Hadislerde fertlerin ve toplumların çöküş nedenlerinin yanı sıra hangi davranışın neye sebebiyet verdiği de değinilmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Ehl-i zimmete zulmedildiğinde devlet, düşman devleti gibi olur. (Ya kâfirlerin müdahalesine neden olur ya da ömrü kısılır.) Zina çoğaldığında esirler artar. Eşcinsellik çoğaldığında ise Aziz ve Celil olan Allah, halktan rahmet elini kaldırır ve onların hangi vâdide helâk olduklarına bakmaz.”*¹⁹⁴ Başka bir hadîste şöyle buyurulmaktadır:

*“Bir toplumda gulûl (devlet malından hırsızlık) ortaya çıkarsa, Allah o toplumun kalplerine korku atar. Bir toplum içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir toplum, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah onlardan rızkı keser. Bir toplumun (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o toplumda mutlaka kan yaygınlaşır. Bir toplum sözünden dönüp hainlik ederse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder.”*¹⁹⁵

Hadislerin, toplumların helâk nedenlerini açıklayışı farklı farklıdır. Ancak bunların herbiri başlıbaşına bir çöküş nedeni değil, birbirleriyle bağlantılı olarak etkileşim sonucunda çöküşe götüren nedenlerdir. Resûlullah (s.a.) bu nedenleri açıklayarak insanların, geçmiş ümmetlerin düştüğü hatalara düşmemelerini dolayısıyla çöküşten kurtulmalarını istemektedir. Toplumların helâk nedenlerine değinen bazı hadislerden örnekler vermek gerekirse başlıca şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Kader Konusu

Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.), kader konusunu gereksiz yere irdelemeyi yasaklamıştır: Kader konusunda birbirimizle münakaşa etmekte iken Rasûlullah (s.a.) üzerimize çıkageldi o kadar kızdı ki yüzü kızardı yanaklarından sanki kan fişkiracaktı, sonra şöyle buyurdu: *“Size bu konuda münakaşa mı emredildi yoksa ben bu konular için mi? gönderildim. Sizden önceki toplumlar bu konuda münakaşa ettikleri için*

¹⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, II, 184. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* Âdli eserinde hadisin râvilerinden Abdülhâlık b. Zeyd'in zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VI, 388.

¹⁹⁵ Mâlik, *Muvatta*, Cihad 13. Hadis, İbn Abbas'tan (r.a.) mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Ancak Ebû Amr, bu gibi rivayetlerle bir kanaate varılamayacağını belirtip hadisin muttasıl senetle de geldiğini söylemiştir. Bk. İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, V, 94. Hadisin benzer rivayeti için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XI, 45.

helak olup gittiler. Bu konuda münakaşa etmemenizi istiyorum bu konuda münakaşa etmemenizi istiyorum.”¹⁹⁶

2. Dinde Aşırılık

Dinde aşırılık, helâk olma sebebi olarak gösterilmiştir:

İbn Abbâs (r.a.) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.), Akabe sabahı, bineğinin üzerindeyken: (Şeytan taşlamak için) “Bana (taş) toplayıver!” dedi. Ben de ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada: “İşte bunlar gibi. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir!” buyurdu..¹⁹⁷

3. Emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münkeri terk

Emir bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münkerin terkinin umûmî bir belayı da beraberinde getireceğini Resûlullah (s.a) şöyle ifade etmektedir: “*Canımı elinde tutan Zât'a yemin olsun, ya ma'rûfu (iyiliği) emreder ve münkerden (çirkin şeyler) de yasaklarsınız veya Allah'ın, katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez.*”¹⁹⁸

4 Birlik ve Beraberliğin Bozulması

Tefrika toplumlara helâke götüren bir sebeptir.

Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor: Bir kimsenin Resûlullah'tan (s.a) işittiğimin aksine Kur'ân okuduğunu duydum. Onu Resûlullah'a (s.a) götürdüm. Hâdiseyi haber verdiğimde yüzündeki hoşnutsuzluğu anladım. Buyurdular ki “*İkiniz de güzel yapmışsınız. İhtilafa düşmeyin! Çünkü sizden öncekiler ihtilafa düştüler ve yokoldular.*”¹⁹⁹

5 Adâletsizlik.

Adâletsizlik ve adâletsizliğin yayılması helâke götüren başka bir sebep olarak gösterilmiştir. Resûlullah (s.a.) zamanında yaşanan bir olayı Âişe (r.a.) şöyle anlatmaktadır:

¹⁹⁶ Tirmizi, Kader 1.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 347; İbn Mâce, *Menâsik* 63; Nesâî, *Menâsik* 217; İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 274; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 156; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 637; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 127.

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 389; Tirmizî, *Fiten*, 9; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 93.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 393, 411; Buhârî, *Husûmât* 1, *Enbiyâ* 54, *Fedâilu'l-Kur'ân*.

“Hırsızlık yapan Mahzum’lu kadının durumu Kureyş’lileri fazlasıyla üzdü. Bu kadın hakkında Resûlullah (s.a.) nezdinde kim etkili bir şefaatte bulunabilir?” diye adam aradılar. “Bu işe, sadece Resûlullah’ın (s.a.) çok sevdiği Üsâme b. Zeyd (r.a.) kalkışabilir.” dediler. Üsâme, Resûlullah’a (s.a.) şefaate talebinde bulundu. Efendimiz: “*Allah’ın Hûdudundan (sınırlarından) bir hadd (ceza) konusunda şefaate mi talep ediyorsun?*” diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitapta bulundu:

“*Sizden öncekileri yok eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu bırakıp (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd uygularlardı. Allah’a yemin olsun! Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim.*”²⁰⁰

6. Ahlâksızlığın Yaygınlaşması

Toplumları helâke sürükleyen şey, yasaklanan şeylerin açıkça işlenmesi ve toplumun bütün kesimlerine yayılmasıdır. Hz. Peygamber’in (s.a.) hanımı Zeynep binti Cahş (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.) bir gün korkulu bir vaziyette odaya girdi. Şöyle diyordu: “*Lâ ilâhe illallah! Yaklaşan bir belâdan Arabın vay hâline. Bugün, Ye’cüc ve Me’cüc’ün seddinden şöyle bir gedik açıldı.*” Başparmağı ile şehâdet parmağını halka yaparak gösterdi. Ben: “Yâ Resûlullah! Yani içimizde sâlih kimseler olduğu halde toptan yok mu olacağız?” dedim. “*Evet, kötülükler artarsa öyle olur.*” dedi.²⁰¹

7. Ölçü ve Tartıda Hile

Resûlullah (s.a.) geçmiş ümmetleri helâk eden ölçü ve tartıda hile üzerinde durmuş ve ölçü ve tartıda hilenin toplumda yol açacağı etkileri açıklamıştır: İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: Peygamber (s.a.) mikyâl (ölçek) ve mîzân (terazi) kullananlara şöyle hitab etti: “*Sizler, bizden önce gelip geçen kavimleri helâk eden iki işi üzerinize almış bulunmaktasınız.*”²⁰²

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 162; Buhârî, *Enbiyâ*, 54, Fedâilu Ashâbi’n-Nebî, 18, Meğâzî, 54; Müslim, *Hûdûd*, 8; İbn Mâce, *Hûdûd*, 6; Ebû Dâvûd, *Hûdûd*, 4; Tirmizî, *Hûdûd*, 6, Nesâî, *Kat’u’s-sârik*, 6.

²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 428; Buhârî, *Enbiya*, 7, Menâkıb 25, Fiten 4, 28; Müslim, *Fiten*, 1; İbn Mâce, *Fiten*, 9; Tirmizî, *Fiten*, 23.

²⁰² Tirmizî, *Buyû*!, 9; Hâkim, *el-Müstedrek*, II/36; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XI, 214; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VI, 32.

8. Dünya Malına Karşı Aşırı Tamah

Bu hususta Abdurrahman b. Amr b. Avf (r.a.), Resûlullah (s.a) zamanında meydana gelen şu olayı nakletmektedir:

Resûlullah (s.a.) Ebû Ubeyde'yi (r.a.) Bahreyn'e, oranın cizyesini getirmek üzere yolladı. Daha önce Resûlullah (s.a.) Bahreyn'lilerle anlaşmış ve Alâ b. Hadramî'yi vali tayin etmişti. Ebû Ubeyde'nin mallarla döndüğünü Ensâr öğrendi. Sabah namazını Peygamberle kıldılar. Namaz bitince, Resûlullah'ın (s.a.) etrafını sardılar. Resûlullah (s.a) tebessüm buyurdular ve: “Öyle zannediyorum, Ebû Ubeyde'nin birşeyler getirdiğini (kervanın sesini) işittiniz.” dedi. Hep birlikte:“Evet!” dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

“Öyleyse sevinin ve sizi sevindiren şeyi ümid edin. Allah'a yemin olsun, sizler için fakirlikten korkmuyorum. Ben sizin refâha (bolluk) kavuşmanızdan korkuyorum. Sizden öncekiler refâha kavuşmuştu da hemen dünya için birbirleriyle boğuşmaya başladılar ve yok oldular. Refâhın onlar gibi sizi de yok etmesinden korkuyorum.”²⁰³

9. Dinî, Ahlâkî ve Sosyal Yozlaşma

Dinî, ahlâkî ve sosyal yozlaşma kişi ve toplumların felâketine sebep olan en önemli faktörlerdendir:

Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.) : “Ümmetim on beş özelliği işlerse kendisine belâ iner!” buyurdu. Sahâbîler: Yâ Resûlullah! Onlar nelerdir? diye sordular. Resûlullah (s.a.): *Ganîmet* (millî servet, fakirlere verilmeden sadece zengin ve mevkî sahibi kimseler arasında) *kullanılan bir mal haline gelirse. Emanet; kelepîr, zekât; ceza kabul edildiği zaman. Kişi karısına itaat edip, annesine karşı geldiği ve arkadaşına karşı iyi olup babasına eziyet ettiği vakit. Mescidlerde sesler yükseldiği zaman. İnsanlara onların en alçağı reis olduğu, şerrinden korkularak kişiye ikram edildiği, içki içildiği,(erkekler tarafından) ipek giyildiği; şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği ve bu ümmetin sonu evveline lânet ettiği zaman artık kızıl rüzgârı veya yere batışı (hasf/şiddetli sarsıntı) ve kılık değiştirmeyi (meshi/biyolojik değişimi) beklesinler.”²⁰⁴*

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 137; Buhârî, Cizye 1, Rikak, 7; Müslim, Zühd 2961; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme 28; İbn Mâce, Fiten 18.

²⁰⁴ Tirmizî, Fiten 38. Bu hadis garib olup, bu hadisi sadece Ali b. ebî Tâlib'in bu rivâyetiyle bilmekteyiz. Bu hadisi Yahya b. Saîd el Ensârî'den; Ferec b. Fedâle'den başka rivâyet eden bir kimse tanımıyoruz. Ferec b. Fedâle hakkında bazı hadisçiler ileri geri konuşmuşlar ve hafızası yönünden zayıf olduğunu söylemişlerdir. Kendisinden Vekî' ve pek çok hadis imamı hadis rivâyet etmişlerdir.

B- FERTLERİN HELÂK SEBEPLERİ

1. EBÛ CEHİL

İslâm'ın ilk döneminde Peygamber Efendimizin en azılı düşmanı ve Kureyş'in ileri gelenlerinden biri. Asıl Âdı Amr b. Hişâm el-Muğira olup önceleri Ebû'l-Hakem künyesiyle anılırken, Müslümanlar tarafından Ebû Cehil (cehâlet babası) diye adlandırılmıştır. Mekke'deki Kureyş kabilesinin Mahzûmoğulları boyuna mensup olup Mekkeliler arasında büyük bir itibâra sahip idi.

Peygamber Efendimizle (s.a.) aynı yaşlarda olan Ebû Cehil, ilk anlarından itibâren İslâm'a hep karşı çıkmış, Peygamber Efendimize ve özellikle güçsüz müslümanlara var gücüyle düşmanlık gösterip ezâ ve cefâlarda bulunmuştur. İslâm'ın ilk iki şehidinden biri olan Ammâr b. Yâsir'in annesi Sümeyye, İslâm düşmanı Ebû Cehil tarafından hunharca öldürülmüştür. Hayatı boyunca İslâm'a karşı tüm faâliyetlerde başı çeken Ebû Cehil, müslümanların aklıktan dolayı ölümle karşı karşıya kaldıkları boykot uygulamasını şiddetle takip etmiş, boykotun kaldırılmasına karşı çıkmış; Hz. Peygamber'in (s.a.) hicretinden kısa bir süre önce Dâru'n-Nedve 'de yapılan müzâkerede her sülâleden seçilecek birer temsilcinin oluşturduğu bir fedâi grubu tarafından Peygamber Efendimizin öldürülmesini teklif etmiştir.

Müslümanların, dinleri uğruna ev ve barklarını mal ve mülklerini, yurtlarını terkedip Medine'ye hicret etmelerinden sonra dahi her fırsatta İslâm'a karşı düşmanlığını ortaya koyan Ebû Cehil, Bedir Savaşı'nın çıkmasına da sebep olmuştur.

Ancak çarpışmalarda iki Medine'li müslümanın ağır darbelerine uğrayan Ebû Cehil, hareketsiz bir şekilde savaş alanına düşmüş, ölmeden az önce de meşhur sahâbî Abdullah b. Mes'ûd tarafından kafası kesilerek Hz. Peygamber'e (s.a.) götürülmüş, cesedi Bedir'de müşrik ölülerinin atıldığı kuyuya (Kalîbu Bedr) atılmıştır. Böylece "bu ümmetin Firavun'u" olarak kabul edilen Ebû Cehil, Rabbim Allah'tır diyen insanlara İslâm'a ve tevhid akîdesine karşı insaf ve insanlığa sığmayan aşırı düşmanlığının bedelini h. 624 yılında hayatıyla ödemiştir. Ebû Cehil'in öldürülmesi hadisesi İslâm tarihinde meydana gelen olaylar içerisindeki öneminden dolayı, Buhârî'de bab başlığı olarak yer almıştır.²⁰⁵

²⁰⁵ Buhârî, Meğâzi 8.

2. VELİD b. MUĞİRE

Resûlullah'a (s.a.) Mekke'de düşmanlık yapan, her fırsatta ona eziyet edip hakaret eden, iftira ve sindirme kampanyaları açan değişik çete grupları vardı. Velid b. Muğîre işte böyle bir çetenin liderliğini yapmaktaydı. Onun grubunda beş kişi vardı. Diğerleri; Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Esved b. Abd-i Yeğus ve Hâris b. Telâtüle idi. Bu kimselerin hepsi, Bedir'de helâk edilmiştir.²⁰⁶ Asıl Âdı, el-Velîd b. Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Yakaza el-Kureşî'dir.²⁰⁷

Velid b. Muğîre, Resûlullah'ın (s.a.) İslâm'a davetinin etkisini kırmak için, devamlı bir şekilde stratejiler geliştirmeye çalışıyordu. Mekke dışından gelen insanları Hz. Peygamber (s.a.) aleyhinde etkilemek için Mekkelilerin ağız birliği yapması gerektiğini, Hz. Peygamberin (s.a.) aleyhinde propaganda yaparken herkesin ortak şeyleri söylemesinin daha etkili olacağını v.b. teklifleri üreten kimse Velîd b. Muğîre idi. O, Resûlullah'ın (s.a.) oğulla babanın, karıyla kocanın, kardeşle kardeşin, kişiyle akrabalarının arasını açıp onları birbirine düşüren bir sihirbaz olduğunu söylemenin en etkili yol olacağı düşüncesini, Mekkeli müşriklere bir akıl olarak dayatmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştu. Artık bundan sonra Mekke'ye dışarıdan gelen ziyaretçilere onun bu tavsiyeleri söylenir olmuştu.²⁰⁸ Velîd b. Muğîrenin İslâm'a olan bu düşmanlığı sebebiyle hakkında âyet nazil olmuştur.²⁰⁹

Zenginliğiyle o kadar çok övünüyordu ki bir gün Resûlullah'a (s.a.) şu sözleri sarfetmiştir. "Eğer peygamberlik bir hak olsaydı, buna en layık kimse ben olurum. Çünkü ben senden daha yaşlı (olgun) ve daha zenginim."²¹⁰ Bir süre sonra sahip olduğu tüm malları Allah (c.c.) tarafından helâk edilmiş ve perişan duruma düşmüştür.²¹¹ Velîd b. Muğîre'nin helâk edilmesine sebep olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de öne çıkan belki de en önemli özelliği, inatçı kimliğidir.²¹² Velîd b. Muğîre'nin diğer bir özelliği de Kur'ân-ı Kerîm vahyine 'eskilerin masalları' nitelemesinde bulunarak dalga konusu yapmasıdır. Allah (c.c.) bu tür bir

²⁰⁶ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, X, 62.

²⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, II, 560.

²⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 222-223.

²⁰⁹ el-Müddessir 74/11-16.

²¹⁰ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VII, 80.

²¹¹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 74.

²¹² el-Müddessir 74/ 16.

davranışın öncülüğünü yapan bu şahsı, tenkit etmekle kalmamış, yaptığı eylemi çok sert bir şekilde cezalandırmıştır.²¹³

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini alay konusu yapan, Peygamber'i ve bilgisini hafife alıp insanların gözünden düşürmeye çalışan, Mekke müşriklerinin bu asilzâdesi ibret-i âlem olsun diye Allah (c.c.) tarafından özel bir ceza ile cezalandırılmış, başka hayvanlara karıştığında tanınması için vurulan damga gibi, burnundan damgalanmış ve diğer insanlar tarafından tanınması sağlanmıştır. Rivâyetlerde yer alan bilgilere göre Velîd b. Muğîre, Bedir savaşında aldığı bir kılıç darbesiyle burnundan damgalanmış bir görünümüne sokulmuştur.²¹⁴ Onun bu görüntüsü, ölene kadar ibret-i âlem olarak, âyetin belirttiği gibi yüzünde kara bir ilâhî leke olarak kalmıştır.

3. NÂDR b. el-HÂRİS

Nadr b. el-Hâris, İslâm'ın gelişinden önce İran'a giderek orada meşhur Rustem ve İsfendiyar hikâyelerini öğrenmiş bir kimseydi. Mekke'ye döndüğünde Hz. Muhammed'i (s.a.) peygamberlik göreviyle vazifelendirilmiş buldu. Resûlullah'ın önceki kavimlerin hayatlarıyla ilgili olarak anlattığı kıssalara nazire olarak, Fars diyarında öğrendiği hikâyeleri anlatır dururdu. Hatta Resûlullah (s.a) bir meclisten kalktığında hemen oraya koşar ve oradakilere kendi kıssalarını anlatır, sonunda da “ Allah aşkına, hangi hikâyeler daha güzel, benimkiler mi, Muhammed'in anlattıkları mı?” diye sorardı. Hakkında âyet nazil olmuştur.²¹⁵

Nadr b. el-Hâris, Bedir savaşında Müslümanların eline esir düştü. Resûlullah (s.a.) onun daha önceki aşırı İslâm düşmanlığı sebebiyle öldürülmesini emretti ve bu emir yerine getirildi.²¹⁶

4. KA'B b. EŞREF

Ka'b b. Eşref Yahûdilerin en entelektüel kişisi sayılırdı. Şairliğinin yanı sıra zengin bir kimse idi. Bazı özel kabiliyetleri ve entellektüel kişiliği sayesinde zamanla Medine'deki Beni Nâdir kabilesinin reisliğine ve mahkemelerinin yöneticiliğine kadar yükseldi.²¹⁷

²¹³ el-Kalem 68/15-16.

²¹⁴ Zemahşerî, *el- Keşşâf*, IV, 589.

²¹⁵ el-Enfâl 8/31.

²¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, II, 305.

²¹⁷ Hamidullah, Muhammed, “*Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 6, s.217.

Mekkelî müşriklerin Peygamberimiz (s.a.) ve îman ehli Müslümanlardan daha hayırlı olduğunu iddia etmiş,²¹⁸ Bedir savaşından sonra İslâm düşmanlarının değer ve üstünlüklerini anlatmak için şiirler yazmış, Mekkelileri galeyana getirmek ve Müslümanlara saldırtmak için Mekke'ye özel bir ziyarette bulunmuş,²¹⁹ kıblenin değişmesi hadisesinde aklınca peygamberimizi zor durumda bırakmaya çalışmış,²²⁰ İslâm ve Müslümanlar aleyhine yaptığı çalışmalarından dolayı, Resûlullah'ın (s.a.) beddua ettiği kimseler arasında yer almıştır.²²¹

Başta Buharî olmak üzere, İbn Hişâm ve İbn Kesîr gibi âlimler, bu şahsın Resûlullah'ın (s.a.) emriyle öldürüldüğünü söylerken, yakın zamanda Ali Himmet Berki ve Osman Keskiöğlü tarafından yazılan “Hatemü'l-Enbiyâ Hazret-i Muhammed Ve Hayatı” adlı eserde “Peygamberin buna müsaade vermediği muhakkaktır” ifadesine yer verilmekte ve bununla Ka'b b. Eşref'i Peygamberimizin (s.a.) öldürtmediği söylenmektedir. Bu kitapta kaynak verilmeden söylenen bu söz kaynaklarımızda yer alan konuyla ilgili bilgilere ters düşmektedir.

C- TOPLUMLARIN HELÂK SEBEPLERİ

1. NÛH KAVMI

Hadis-i şeriflerde Nûh Kavminin helâk nedeni ile ilgili çok detaylı bir bilgi yoktur. Ancak Nûh'un (a.s.) kavmini, putlara tapmanın helâk ettiği bildirilmekte ve işin özüne inilerek bu âdetin nasıl başladığından, hangi nedenden kaynaklandığına ve daha sonra gelen ümmetlere nasıl sirâyet ettiğinden haber verilmektedir.

İbn Kesir tefsirinde İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bir rivayet şöyledir:

“Putlara ilk tapınma şöyledir: Bir takım salih kimseler ölmüşler, kavimleri, bu Salih kimselerin kabirleri üzerine ibadethane yapıp onların hallerini ve ibadetlere olan düşkünlüklerini hatırlayıp kendilerine örnek almak maksadıyla resimlerini çizdiler. Uzun zaman sonra bu resimleri heykelle dönüştürdüler. Zaman uzayıp geçince de bu heykellere, ölen salih kişilerin isimlerini –Vedd, Süvâ', Yağûs, Yaûk ve Nesr- verip onlara tapmaya

²¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, IV, 6.

²¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *a.g.e.*, sy. 6, s.217.

²²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 157.

²²¹ Buhari, *Meğâzî*, 15.

başladılar. İşleri güçleşince Allah Teâlâ ortağı olmayan tek Allah'a ibadet etmeyi emretmesi için Resûlü Nûh'u (a.s.) gönderdi."²²²

İbn Abbas'tan (r.a.) gelen başka bir hadîs-i şerifte ise puta tapmanın nasıl ortaya çıkıp yaygınlaştığı şöyle anlatılıyor: "Nuh (a.s.) kavminde bulunan putlar, sonradan Araplara geçmiştir. Şöyle ki: "Vedd" adındaki put Devmetu'l-Cendel'de idi ve Kelb kabilesine aitti. "Süvâ" adındaki put Hüzeyl'in idi. "Yeğûs" adındaki put Murâd kabilesine aitti. Sonra Benû Gutayf'in oldu, Sebe'ye yakın Curf bölgesindeydi. "Yaûk", Hamedân'a aitti. "Nesr", Himyer'in, Âli zi'l-Kelâ'in idi. Bu put isimleri aslında Nuh kavmindeki sâlih kimselere aitti. Şeytan bu sâlihler ölünce kavimlerine şu telkini yaptı: 'Sâlih kişilerinizin oturmuş oldukları yerlere (onların hâtırasına dikitler dikin ve bunlara onların isimlerini verin.) Halk bu telkine uyup, söyleneni yaptı. Başlangıçta tapınma yoktu. Ancak ne zaman ki bunlar yok olup gittiler ve haklarındaki bilgi de unutuldu, bu putlara tapınmaya başladılar.'"²²³

Âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre Nûh kavmini; Şirk üzere olmaları, inatçı kibirleri, zulüm ve haksızlıkları, bozgunculukları, helâk etmiştir.

2. ÂD KAVMİ

Hadislerde, Âd kavminin yok ediliş şekline ziyade, Resûlullah'ın (s.a.) Âd kavminin yok edilmesini hatırlatıcı kara bulut ve rüzgâr gibi şeylerden Allah'a (c.c) sığındığı, onları görünce duyduğu endişe ve onları helâk eden rüzgâr hakkında rivayetler vardır.

Hiz. Âişe'den (r.ah.) rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: Ben Resûlullah'ın (s.a.) ciddi bir şekilde, küçük dili görünecek derecede güldüğünü görmedim. O, sadece tebessüm ederdi. Resûlullah (s.a.) bir bulut veya rüzgâr görecekti olsa bu, yüzünden bilinirdi. Ben (bir seferinde): Yâ Resûlellah (s.a.), halk bir bulut görecekti olsa, yağmur getirebilir ümidiyle sevinir, hâlbuki sen bir bulut gördüğünde üzüldüğünü yüzünden okuyorum, nedeni nedir? diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ey Âişe! Bunda bir azab bulunmadığı hususunda bana kim güvence verebilir? Nitekim geçmişte bir kavim rüzgâr ile azaba uğratılmıştır. O kavim azabı gördükleri vakit: 'Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur.' demişlerdi."²²⁴

²²² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, II, 298.

²²³ Buhârî, *Tefsir*, Sûratü Nûh (71) 1.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 66; Buhârî, *Tefsir* 46, Bed-ü'l-halk 5; Müslim, *İstiskâ* 14; Ebû Dâvûd, *Edeb* 113; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 495.

Resûlullah (s.a.) hadiste açıkça Âd kavminin rüzgârla helâk edildiğini bildirmemekte “geçmişte bir kavim” olarak bahsetmektedir. Ancak hadisin sonunda bulunan “*Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur.*” İfadesi onların Âd kavmi olduğunu göstermektedir. Çünkü Âd kavmi bulutları görünce böyle demişti. Bununla beraber farklı yorum yapanlar da olmuştur.²²⁵ Başka bir rivâyette ise Âd kavmini helâk eden bu rüzgârı Debûr rüzgârı diye adlandırarak: “*Sabâ rüzgârı ile yardım olundum. Debûr rüzgârı ile de Âd kavmi helâk edildi.*”²²⁶ buyurmuştur.

3. SEMÛD KAVMİ

Hadîs-i şeriflerde de Kurân-ı Kerîm’de belirtildiği gibi Semûd kavminin helâk nedeni olarak onların deveyi kesmeleri yer almaktadır. Câbir b. Abdullah’ın (r.a.) rivâyeti şöyledir: Resûlullah (s.a.) Tebûk savaşına giderken Hicr’da konakladığında insanlara seslenerek şöyle dedi: “*Ey insanlar! Peygamberinizden mucizeler istemeyin. Bu Sâlih’in kavmi peygamberlerinden mucize istediler. Allah’da onlara deve gönderdi. Deve bu yoldan gelip onların suyundan içiyor onlar da devenin sütünü içiyorlardı. Allah’ın emrine karşı gelip deveyi kestiler. Allah da onlara üç gün süre verdi. O’nun sözü ise asla yalan değildir.*”²²⁷

Resûlullah (s.a.) Semud kavminin neden ve nasıl helâk edildiğini bildirmesinin yanında değindiği önemli bir konu da peygamberden davetinin hak olduğunu göstermesi için mucize istenmesini yasaklamasıdır. Çünkü mucize, peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah (c.c.) tarafından yaratılan harikulâde olaydır.²²⁸ Mucizenin görülmesi ile o peygambere inanmak gereklidir. Böyle olmaması halinde Semûd kavminin âkıbetinden korkulur.

4. LÛT KAVMİ

Hadislerde İsrailoğulları’ndan sonra geçmiş ümmetlerle ilgili özellikle livâta yapanların mel’un olduğuna dair²²⁹ haberler ve onlara verilecek dünyevî cezalar²³⁰ ekseninde en çok

²²⁵ Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* VIII, 578; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XIX, 171.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 223; Buhârî, *İstiskâ* 25, *Bedetü’l-halk* 5, *Enbiyâ* 9, *Meğâzî* 27; Müslim, *İstiskâ* 15; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 494.

²²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 296; İbn Hibbân, *Sahih*, XIV, 77; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsât*, IX, 37; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 351, 371. Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim’in şartlarını taşıyan sahîh hadis olduğunu söylemiştir. Zehebî de *Telhîs*’de Hâkim’i desteklemiştir.

²²⁸ Bulut, “Mûcize”, *DİA*, XXX, 352.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 217; Tirmizî, *Hûdûd* 24; Hâkim *el-Müstedrek*, IV, 396.

²³⁰ İbn Mâce, *Hûdûd* 12; Ebû Dâvûd, *Hûdûd* 28; Tirmizî, *Hûdûd* 23; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 395.

bahsedilen kavim, Lût kavmidir. Ayrıca Lût kavminin bu işe nasıl başladığından da haber verilmektedir.

İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: Sedumluların şehir dışında, yol kenarlarında bostanları ve meyve bahçeleri vardı. Şiddetli bir kıtlık ve açlığa uğradıkları bir zaman, birbirlerine: “Eğer gelip geçen yolcuları engelleyip kovarsak geçimimizi sağlayabiliriz.” dediler. Bir kısmı: “Onları nasıl engelleyelim?” dedi. Diğerleri: “Sizin beldenizden olmayan, tanımadığınız yabancı kimseleri yakaladığınızda onları soyup ırzlarına geçiniz. Böyle yaparsanız hiç kimse sizin topraklarınıza adımını atmaz.” dediler. O sırada şeytan genç ve yakışıklı bir erkek şeklinde çıkageldi. Onlar, şeytanı soyup ırzına geçtiler. Artık oradan geçen herkese böyle davranmaya başladılar. Neticede Allah Teâlâ onlara Lût’u (a.s.) gönderdi.²³¹ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de Lût kavminin yol kesiciliğinden bahsedilmektedir.²³² Lût kavmindeki erkeklerin erkeklerle ilişkiye girmelerinin yanı sıra kadınların da birbiriyle ilişkiye girdikleri rivayet edilmiştir.²³³

5. MEDYEN HALKI

Medyen halkının helâk edilmesinin nedenleri ile ilgili muteber hadis kitaplarından Hâkim’in *el-Müstedrek*’te rivayet ettiği hadisten başka bir bilgi yoktur. Vehb b. Münebbih’in (r.a.) rivayeti şöyledir:

“Allah Teâlâ Şuayb’ı (a.s.) Medyen halkına gönderdi onlar sık ağaçlıklı Eyke halkıydı. Allah’ı inkâr eden, ölçü ve tartıda insanları aldatan ve bozgunculuk yapan kimselerdi. Allah Teâlâ kendisini inkâr etmelerine rağmen onlara bol rızık ve rahat bir hayat vermişti. Şuayb (a.s.) onlara:

“Ey kavmim! Allah’a ibadet edin. Sizin için O’ndan başka tanrı yoktur. Ölçü ve tartıda eksiklik yapmayın. Gerçekten ben sizi hayır içinde görüyorum ve sizin üzerinize gelecek kaplayıcı günün azabından korkarım.”²³⁴ dedi. Kavminin cevabı ise Allah Teâlâ’nın Kitab’ında buyurduğu gibi²³⁵ oldu.”²³⁶

²³¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 611. Zehebî, hadis hakkında yorum yapmamıştır. İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, L, 313.

²³² “Erkeklerle yaklaşıyor, yol kesiyor ve toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musunuz?” el-Ankebût 29/29.

²³³ Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, IV, 375; İbn Asâkir, *Târîhu Medînet-i Dimeşk*, L, 320.

²³⁴ Hûd 11/84.

²³⁵ “Şayet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten bir parça düşürüver.” demişlerdi. eş-Şuarâ 26/187.

²³⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 620. Zehebî hadisin sıhhati hakkında yorumunda bulunmamıştır.

III. HELÂK ÇEŞİTLERİ

Allah Teâlâ kullarına karşı o kadar merhametli ve şefkatlidir ki varlığına ve birliğine dair o kadar delil varken yine de insanların aklını başına alıp ıslah olmaları için peygamberlerinin mucizeler göstermesine de müsade etmiştir. Bazen bu mucizeler de yeterli olmamış çeşitli nedenlerle cezalandırıcı uyarılar da göndermiştir. Bunlar da etkili olmayınca, sünneti gereği toplumları helâk etmiştir.

Toplumların helâk edilme şekilleri, herkesin bildiği ve günümüzde de yaşanan deprem, kasırga, yanardağ patlaması gibi normal tabiat olaylarıyla gerçekleşmiştir. Ancak helâk olaylarını normal tabiat olaylarından ayıran nokta daha korkunç ve şiddetli bir şekilde, aniden ve isyankârlardan hiçbir kimseyi geride bırakmaksızın insanları topyekün yok edici olmalarıdır. Biz bu helâk şekillerini maddî ve mânevî olmak üzere iki başlıkta inceleyeceğiz.

A. MADDÎ HELÂK ÇEŞİTLERİ

1. Arzî Helâk Çeşitleri

a. İğrâk

İğrâk, Suda boğulmak yoluyla ölmek anlamında “ğ-r-k” kelimesinden gelmektedir. Nûh Kavminin, Firavun ve yandaşlarının denizde boğulmasını anlatmak üzere kullanılmaktadır.

b. Hasf

Hasf, yere batıp kaybolma, yerin dibine geçirilme anlamındadır.²³⁷ Hadislerde, geçmiş ümmetlerin helâkenden ziyâde ileride bir takım günahların işlenmesi sonucunda meydana gelecek cezalardan bahsedilirken kullanılmaktadır.²³⁸ Lût kavminin melekler tarafından kaldırılıp ters çevrildiği ve yerin dibine geçirildiği rivâyet edilmiştir.²³⁹ Lût'un (a.s.) kavmiyle ilgili böyle bir hadisenin meydana geldiği kabul edilirken ahir zaman ümmetinin uğrayacağı hasfle ilgili, insanların anlayış bakımından çöküntüye uğrayacağı yorumu yapılmıştır.²⁴⁰

²³⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kÂdir*, II, 344.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 163; İbn Mâce, *Fiten*, 29; Tirmizî, *Fiten* 19; Taberânî, *el-Mu'cemu'l Kebîr*, VI, 150; Hâkim *el-Müstedrek*, IV, 492.

²³⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 331; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 374, 613.

²⁴⁰ Münâvî, *a.g.e.*, II, 473.

2. Semâvî Helâk Çeşitleri

a. Kazf ve hasbâ

Kazf kelimesi gökten yağın taş yağmuru anlamına gelmektedir.²⁴¹ Kıyamete yakın zamanda meydana gelecek taş yağmuruna işaret etmekte olan hadislerde kullanılmıştır. Hadislerde Lût (a.s.) kavmini helâk eden gökten yağın taşlar için ise “hasbâ” tabiri kullanılmıştır.²⁴² Hasbâ kelimesi de taş fırtınası anlamında kullanılmaktadır.

b. Rüzgâr

Hadislerde toplumları helâk eden rüzgâr, etki ve şiddet bakımından aynı manada olmalarına rağmen farklı lafızlarla ifade edilmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) yağmur yüklü bulutları gördüğünde içerisinde Âd kavmini helâk eden azabı barındırıp barındırmayacağı konusunda duyduğu endişe rivayet edilerek Âd kavmini helâk eden rüzgârın, “er-rîhu'l-akîm” diye de adlandırılan “Kuzey Rüzgârı” olduğu nakledilmiştir.²⁴³

Rîhu'l-akîm, her şeyi kökünden söküp savuran²⁴⁴ anlamındadır. Kuzey rüzgârını Kurtubî, kıblenin solundan sağına doğru esen kuru ve soğuk rüzgâr olarak,²⁴⁵ Nevevî ise Şam tarafından gelen yağmur yüklü bulutlar olarak tanımlamıştır.²⁴⁶ Hadiste geçen bir başka rüzgâr çeşidi de “Debûr” rüzgârıdır. Bu da batı yönünden gelen²⁴⁷ ve her şeyi söküp atıcı, kasıp kavurucu²⁴⁸ rüzgârın adıdır. Kurtubî'ye göre Kuzeyden başlayıp güneye doğru esen soğuk ve nemli rüzgârıdır. Hadislerde anılan bir diğer rüzgâr türü de ileride meydana gelecek olan Kızıl Rüzgâr-Rîhun Hamrâ'dır. Kaynaklarda kızıl rüzgârın ne olduğu tarif edilmese de Yemen ya da Şam²⁴⁹ tarafından çıkacak bir kasırğa²⁵⁰ olduğu nakledilmiştir.

²⁴¹ Münâvî, *a.g.e.*, III, 211

²⁴² Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 560.

²⁴³ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 354; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 507; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, IX, 47.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 601.

²⁴⁵ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 473.

²⁴⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, XVII, 170.

²⁴⁷ Nevevî, *a.g.e.*, VI, 198; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 41.

²⁴⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 34.

²⁴⁹ Müslim, *Fiten* 37; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VIII, 144.

²⁵⁰ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, I, 409.

Rivâyetlere göre bu “Kızıl Rüzgâr” Kıyamet yaklaştığında olacak ve ondan sonra Kur’ân-ı Kerîm ayetleri ortadan kaldırılacaktır.²⁵¹ Müslim’de geçen bir rivâyette, Kûfe taraflarından kızıl bir rüzgârın estiğini gören bir adam İbn Mesûd’a gelerek: Eyvah kıyamet vakti geldi, demiş, İbn Mesûd da: “Zenginlik artıp miraslar bölüşülmedikçe ve ğanimet elde ettiği halde sevinilmedikçe kıyamet kopmaz. Kızıl rüzgâr da Şam tarafından gelecektir.”²⁵² diyerek uzunca bir hadis nakletmiştir. Kızıl rüzgârın etkisinden bahseden başka bir hadiste ise şöyle buyurulmaktadır: “Erkekler erkeklerle kadınlar da kadınlarla yetindiğinde onlara doğru tarafından çıkacak kızıl rüzgârı müjdele! O rüzgâr işledikleri günahlar nedeniyle bazısını ortadan kaldıracak bazısını da yerin dibine geçirecektir.”²⁵³

c. Sayha

“Sayha”, Arapçada avazı çıktığı kadar bağırma,²⁵⁴ yüksek frekanslı ses ve gürültü yapmak anlamına gelmektedir. Bazı kavimlerin helâkı bununla gerçekleştiği için zaman içerisinde azab anlamında kullanılmaya başlamıştır.²⁵⁵ Hadiste Semûd kavminin helâkından bahsederken onların korkunç bir sesle, bütün sesleri içerisinde barındıran bir sesle yakalandığı ve gök kubbenin altında ne varsa hepsini helâk ettiği anlatılmaktadır.²⁵⁶

d. Sâika

“Sâika”, içerisinde yıldırım barındıran ses, gök gürültüsü, anlamlarına gelmektedir.²⁵⁷ Âd ve Semûd kavimlerinin²⁵⁸ ve İsrailoğullarından bir gurubun da şiddetli gök gürültüsü ve yıldırımla çarpıldığı rivayet edilmiştir.²⁵⁹ Medyen halkının ise önce şiddetli bir sıcaklığın etkisiyle evlerinden çıktıkları ve bir bulutun altında toplanıp gölgelendikleri ardından da bir ateş tarafından helâk edildikleri bildirilmiştir.²⁶⁰

²⁵¹ İbn Hibban, *Sahih*, XV/266.

²⁵² Müslim, *Fiten* 37.

²⁵³ Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, III, 128.

²⁵⁴ Buhârî, *Cenâiz* 65; Ebû Dâvûd, *Sünnet* 23; Nesâî, *Cenâiz* 110.

²⁵⁵ Çimen, *Kur’ân’da Helâk Kavramı*, s. 388.

²⁵⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 351, 371.

²⁵⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 144.

²⁵⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII, 330; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, III, 349; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 278.

²⁵⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 631.

²⁶⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 620, 621.

3. Mesh

Mesh, bir şeyin daha çirkin olan bir şeye dönüştürülmesi,²⁶¹ bir şeyin yaratılışını başka bir şeye çevirmek²⁶² anlamlarına gelmektedir. Mesh konusu hem Kur'ân-ı Kerîm'de²⁶³ hem de hadislerde işlenmektedir. Ancak meshin biyolojik ya da psikolojik değişim olup olmadığı konusu tartışılmıştır.

Müfessirlerin ve hadis âlimlerinin çoğunluğuna göre mesh biyolojik bir değişimdir.²⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde ifade edildiğine göre gerçekten geçmiş ümmetlerden bazı toplumlar maymuna ve domuza dönüştürülmüştür. Ancak ayet ve hadislerdeki meshin mecâzî olup bunun kalbin bir halden başka bir hale dönüşmesi, insanların tavır ve davranışlarının hayvanlaşması anlamında olduğunu söyleyenler de vardır.²⁶⁵ Müfessirlerden Mücâhid'in bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bu görüş ayetin açık anlamına aykırı olduğu ileri sürülerek kabul görmemiş ve tenkit edilmiştir.²⁶⁶

Meshin psikolojik olduğu yorumuna göre “*Kıyametin önü sıra mesh vardır.*”²⁶⁷ hadisi de insanların yırtıcı hayvanlar ve köpekler gibi vahşi, domuzlar gibi ahlâksız, eşekler gibi inatçı, tavus kuşları gibi süslü püslü elbiseleriyle gösteriş yapan, develer gibi kindar, kurt ve tilkiler gibi kurnaz olmaları şeklinde yorumlanmıştır.²⁶⁸ Ancak Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin anlamları çok açık bir şekilde, yoruma yer bırakmayacak tarzda ortadadır. Günümüzde özellikle genetik bilimindeki gelişmelerle birlikte bitki ve hayvanların genetiklerini değiştirme, kimyasal bombalar ve nükleer tesislerden sızan gazlar neticesinde ortaya çıkan hilkat garibesini canlıların görüntüleri yazılı ve görsel basında yer almaktadır. Bu nedenle geçmişte bir takım insanların insan dışındaki bir şeye dönüştürülmelerinin imkânsız olmayacağı ortadadır.

²⁶¹ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 170.

²⁶² İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 657.

²⁶³ el-Bakara 2/65; el-Mâide 5/60; el-A'râf 7/166.

²⁶⁴ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 321; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 184.

²⁶⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 322.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 184.

²⁶⁷ İbn Mâce, *Fiten* 29; Tirmizî, *Fiten* 19; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VI, 150; Hâkim *el-Müstedrek*, IV, 492.

²⁶⁸ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 128.

a. Maymuna dönüştürme

Âyet ve hadislerde İsrailoğullarından Ashâb-ı sebt adıyla anılan bazı kimselerin cumartesi günündeki avlanma yasağına uymadıkları için maymuna dönüştürüldükleri haber verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili fazla bir detay yoktur. Hadislerde ise kimlerin, neden, nerede ve nasıl hayvana dönüştürüldükleri ve sonraki durumlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. İkrime (r.a.) anlatıyor: İbn Abbas (r.a.) henüz kör olmamıştı. Kur'ân-ı Kerîm okurken ağladığı bir halde yanına girdim. Kurbanın olayım! Seni ağlatan nedir? diye sordum. Dedi ki: “Eyle’yi bilir misin?” - Bilmiyorum. Nedir o, dedim: Buyurdular ki:

“Yahûdilerden bir topluluğun yaşadığı kasabadır. Allah Teâlâ onlara cumartesi günü balık avlamayı yasaklamıştı. Cumartesi günü balıklar beyaz etli ve hamileymiş gibi şişman olarak sürüyle gelir Pazar günü ise ancak suya dalmak suretiyle zorluk ve meşakkatle balık avlarlardı.²⁶⁹ Kasaba halkından bazıları: Bizim bu balıkları cumartesi günü avlayıp diğer günlerde yememizde bir sakınca yok dediler. Bir âile denileni yaptı ve cumartesi günü avladıkları balıkları cumartesi gününün dışında bir günde kızartıp yediler. Balık kokusunu duyan komşular da birbirine bakıp balık yemeye başladılar. Böylece bu uygulama yayılıp çoğaldı. Sonuçta halk üç gruba ayrıldı. Birinci grup, cumartesi avladıkları balıkları başka bir günde yedi. İkinci grup, onların bu davranışını engellemeye çalıştı. Üçüncü grup da: "Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi.²⁷⁰ Sakındırmaya çalışanlar da: “Biz Allah'ın öfkelenip taş yağmuru, yerin dibine geçirme ya da herhangi bir şeyle cezalandıracağından korktuğumuz için onları bu işten sakındırmaya çalışıyoruz. Allah'a andolsun biz sizinle aynı kasabada oturmayız.” deyip şehri çevreleyen surların dışına çıktılar.

Ertesi gün şehre döndüklerinde kale kapılarını vurdular. Fakat kimse kapıyı açmadı. Bir şey bulup birisini surlara çıkarttılar. O da: Allah Allah maymunlar! Vallahi kuyrukları olan ciyaklıyan maymunlar! deyip surdan indi ve kapıyı açtı. İnsanlar içeri girdiklerinde maymunlar akrabalarını tanıdı. Fakat insanlar onları tanımadılar. Maymun, akrabasının yanına gelip ona sarılıyor akrabası da sen filan mısın deyince kafasını sallayıp ağlıyordu.

Sonra İbn Abbas şöyle dedi: Allah'ın şu buyruğunu dinle! “Onlar kendilerine yapılan uyarıları unuttunca, biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta

²⁶⁹ el-A'râf 7/163.

²⁷⁰ el-A'râf 7/164.

oldukları kötülüklerden ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık."²⁷¹ âyetini okuduktan sonra: "Üçüncü gruba ne olduğunu bilmiyorum." diyerek "Ne kadar çok kötülükler gördük fakat o kötülüklerden insanları alıkoymadık." dedi. Ben de kurbanın olayım! Üçüncü grup da "Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" diyerek onların yapmış olduklarını çirkin bulup engellemeye kalkışmadılar mı deyince bu sözüm hoşuna gitti. Bana iki kalın hırka verip giydirdi.²⁷²

Hadisten anlaşıldığı üzere mesh, kalbî değil, şeklidir.

b. Domuza dönüştürme

Kur'ân-ı Kerîm'de de ifade edilen domuza dönüştürülmenin zamanı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları İsa'nın (a.s.) sofrâ/mâide mucizesini görüp de ondaki nimetlerden yediği halde onu inkâr edenlerin domuza dönüştürüldüğünü söylemiş bazıları ise Ashâb-ı Seb't'in gençlerinin maymuna, yaşlılarının da domuza çevrildiğini söylemişlerdir.²⁷³

c. Fare ve kertenkeleye dönüştürme

Hadislerde değinilen bir diğer mesh türü de geçmiş ümmetlerden bazı kimselerin fare ve kertenkeleye dönüştürülmesidir. Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "İsrailoğullarından bir ümmet kaybedildi. Ne yaptıkları bilinmiyor. Ben onların fareden başka bir şey olmadıkları kanaatindeyim. Görmüyor musunuz? Onlara deve sütü verilse içmezler, koyun sütü verilse içerler."²⁷⁴

Resûlullah (s.a.), fareyi İsrailoğullarından mesholunmuş kimselere benzetmiş, önlerine deve sütü konulduğunda ondan içmemeleri koyun sütü konulduğunda ise içmelerini delil göstererek Yahûdilerin deve sütünü haram kabul ettiklerine işaret etmiştir.

Ebû Saîd'in (r.a.) rivâyet ettiği kertenkele ile ilgili hadis ise şöyledir: Bedevînin birisi Resûlullah'a (s.a.) gelerek: Ben kertenkelesi bol olan bir bölgede yaşıyorum. Ailemin yiyeceğinin çoğunluğunu da kertenkele teşkil ediyor. (onları yememizde bir sakınca var mı) dedi. Resûlullah (s.a.) cevap vermedi. Biz: Bir daha sor, dedik. Yine cevap vermedi. Üçüncü defa sordu. Resûlullah (s.a.) ona seslenerek: "Ey Bedevî! Allah İsrailoğullarından bir boya lânet etti veya gadab etti. Onları yeryüzünde yürüyen (debelenen) hayvanlara çevirdi. Tam

²⁷¹ el-A'râf 7/165.

²⁷² Hâkim *el-Müstedrek*, II, 352. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 184-185.

²⁷³ İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 184.

²⁷⁴ Buhârî, *Bedeü'l-halk* 15; Müslim, *Zühd* 61;

olarak bilmiyorum. Ama bu, onlardan olabilir. Ben onu ne yerim ne de yiyenlere yasaklarım.” buyurdu.²⁷⁵

Hadis yorumcuları, Resûlullah’ın (s.a.) bu hadisleri, suretleri değiştirilen insanların neslinin devam etmeyeceği ile ilgili vahiy gelmeden önce söylediğini ileri sürmüşlerdir.²⁷⁶ Nitekim Resûlullah’a (s.a.): Maymun ve domuzlar meshedilenlerden mi kalmadır? diye sorulmuş. O da: “Allah bir kavmi helâk etti mi onlardan nesil türetmez. Maymun ve domuzlar meshedilen kavimden önce de vardı.”²⁷⁷ buyurmuştur. Bu hadisten yola çıkarak şârihler, fare ve kertenkele ile ilgili rivâyetin hükmünün kaldırıldığını (mensûh olduğunu) söylemişler ve maymun ve domuzların da meshedilen hayvanlardan türemedikleri görüşüne varmışlardır.²⁷⁸

B. MÂNEVÎ HELÂK

Tarihî süreç de göz önüne alındığında; helâkin geçmiş ümmetlerde gerçekleştiği şekilden daha farklı tarz ve boyutlarda gerçekleştiği ve gerçekleşeceği görülmektedir. Geçmiş ümmetlerde varolan maddî cezalarla birlikte güç ve iktidarın gitmesi, adâlet ve ahlâkın olmayışı, toplumsal çürümüşlük, kişilik erozyonu, saygınlığın kayboluşu, değer ve erdemin anlamını yitirişi vb. manevî cezalandırmaların öne çıktığı, toplum ve milletlerde bu şekilde bir yok oluşun gerçekleştiği izlenmektedir.

Yukarıda da anlattığımız gibi helâk, bazen toplumu oluşturan bireylerin büyük çoğunluğunun veya tamamının ortadan kaldırılması ve bu dünya hayatlarına son verilmesi şeklinde olabileceği gibi, toplumun, egemenliğini kaybederek başka toplumun boyunduruğu altına girmesi ve daha önce onu toplum yapan temel özelliklerini, onurunu ve hayat sahnesindeki etkinliğini yitirmesi şeklinde de olabilir. Birinci tür helâke, Nûh, Âd, Semûd, Lût, vb. kavimleri örnek olarak verebiliriz. İkinci tür helâke ise Asurlular ve Bâbillerin İsrailoğullarına saldırarak onların bir kısmını öldürmeleri, sağ kalanları ezmeleri ve egemenlikleri altına almaları olayı ile Müslümanların, Mekke’yi fethederek şirk egemenliğine son vermeleri ve müşrikleri egemenlikleri altına almaları olayını örnek verebiliriz. Buradan hareketle Kur’ân-ı Kerîm’e göre son Peygamber Hz. Muhammed’den (s.a.) sonra da Allah’ın

²⁷⁵ Müslim, İmâre 51.

²⁷⁶ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, IV, 442.

²⁷⁷ Müslim, Kader 33.

²⁷⁸ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XXI, 137.

(c.c.) sünnetine göre gerçekleşen helâk olgusunun, hak eden toplumlar üzerinde geçerli olacağını, kıyamete kadar yürürlükte kalacağını söylemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“HELÂK EDİCİ YEDİ ŞEY”

HADÎSİNİN RIVÂYETLERİ VE

HADÎS İLMİ AÇISINDAN TETKİKİ

I.KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ RİVÂYETLER

A.BUHÂRÎ RİVÂYETLERİ

1. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدِ الْمَدَنِيِّ عَنْ أَبِي الْعَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمَوْبِقَاتِ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرَّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ».¹

b. Tercümesi

(Buhârî şöyle dedi:) Bize Abdülaziz b. Abdullah rivâyet etti. Abdülaziz dedi ki: Bana Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zeyd el-Medenî'den, o Ebû'l-Gays'dan; o Allah kendisinden razı olsun Ebû Hureyre'den, o da Resûlullah'tan rivâyet etti ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

- “ Helâk edici yedi şeyden kaçmın!” Sahâbîler:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

2. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدِ الْمَدَنِيِّ عَنْ أَبِي الْعَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمَوْبِقَاتِ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرَّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ».²

¹ Buhârî, Vasâyâ 23.

² Buhârî, Hudûd 43.

b. Tercümesi

(Buhârî şöyle dedi:) Bize Abdülaziz b. Abdullah rivâyet etti. Abdülaziz dedi ki: Bize Süleyman, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Gays'dan; o Allah kendisinden razı olsun Ebû Hureyre'den, o da Resûlullah'tan rivâyet etti ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem şöyle buyurmuştur:

- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!” Sahâbîler:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ «اجْتَنِبُوا الْمُؤَبَقَاتِ» الشَّرْكَ بِاللَّهِ وَالسَّحْرُ³

b. Tercümesi

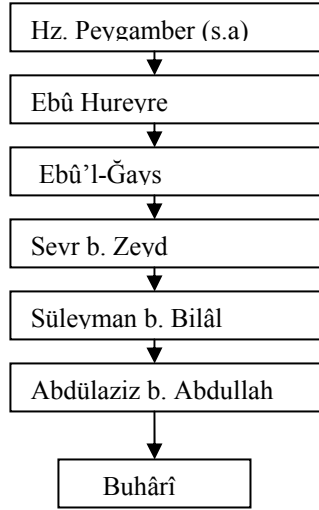
(Buhârî şöyle dedi:) Bana Abdülaziz b. Abdullah rivâyet etti. Abdülaziz dedi ki: Bana Süleyman, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Gays'dan; o Allah kendisinden razı olsun Ebû Hureyre'den, o da Resûlullah'tan rivâyet etti ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem şöyle buyurmuştur:

“**Helâk edici şeylerden kaçın:** Allah'a ortak koşmak, sihir yapmaktır”.

c. Buhârî Rivâyetlerinin Senedlerinin Toplu Şeması:

Buhârî'de yer alan rivâyetlerdeki râviler aynı kişilerdir. Dolayısıyla üçünü bir arada zikrettik.

³ Buhârî, Tıb 48.

d. Râvileri

da. *Ebû Hureyre(r.a):⁴ (v. 58)*

İsmi, Ebû Hureyre Abdurrahman b. Sahr ed- Devsî el-Yemânî'dir. Cahiliye zamanında ismi Abduşşems; künyesi de Ebû'l Esved idi. Hz. Peygamber (s.a) onun ismini Abdullah; Künyesini de Ebû Hureyre olarak değiştirmiştir. Hz. Peygamber (s.a), Ebûbekir, Ömer, Aişe, Usame ve Ka'b el-Habir'den hadîs nakletmiştir. Kendisinden de Saîd el-Makburî, Ebû Yunus Selim b. Habîr Abdurrahman el-A'rec, Abdullah b. Rafî, Tâvus el-Yemâni, sahabe ve tabiinden birçok kişi rivâyette bulunmuştur. Buhârî; Ebû Hureyre'den 800 den fazla kişinin rivâyette bulunduğunu söylemiştir. Ebû Hureyre; sağlam, hafızların efendisi ve nübüvvet mucizelerinin duyulmamışlarını ezberleyen bir sahabidir.

Şâfiî ve Ebû Sâlih, Ebû Hureyre'nin sahabenin en hafızı olduğunu; İbn Ömer de hadîste en hafız ve zamanının en bilgili kişisi olduğunu ifade etmişlerdir. Saîd b. Ebû Hasan, Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a) en fazla hadîs rivâyet eden sahabî olduğunu ifade etmiş; Ebû Hureyre de Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbındaki hiç kimsenin kendisi kadar hadîs ezbere bilmediğini ve rivâyet etmediğini sadece Abdullah b. Amr'ın yazdığı için kendisi kadar hadîs rivâyet ettiğini bildirmiştir.⁵ Ebû Hureyre yazı yazmayı bilmediği için hadîsleri ezberlemiştir. Zehebî; Ebû Hureyre için ahlâk doktoru tanımlamasını getirmiştir.

Ebû Hureyre, hicrî 58 (m. 678) yılında vefât etmiştir.

⁴ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, II, 578; *Tezkirat'ül Huffaz*, I, 32; İbn Hacer, *Tehzibü't- Tehzib*, IV, 601; İbn Hacer, *el-isâbe*, VII, 199; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, X, 160.

⁵ Ebû Hureyre'ye yöneltilen eleştiriler için bk: Güner, Osman, *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, 114-115, İstanbul, 2001.

db. Ebû'l-Ğays:⁶

Sâlim Ebû'l Ğays. Medineli tâbiîdir. İbn Mutî'nin mevlâsıdır. Ebû Hureyre'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden Sevr b. Zeyd, Said el-Makbûrî, İshak b. Sâlim, Safvan b. Süleym'den hadîs rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel onun hadîsi hakkında 'mütegaribe'⁷ terimini kullanmıştır. İbn Maîn ve Zehebî 'sika' olduğunu söylemişlerdir.⁸ Ayrıca Zehebî 'Hasenu'l Hadîs' lafzını kullanmıştır.⁹ Vefât tarihi hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

dc. Sevr b. Zeyd.¹⁰

Sâlim Ebû'l Ğays, Said el-Makburî, İkrime, Hasan-ı Basrî ve başkalarından hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden Mâlik, Süleyman b. Bilâl, İbn Aclân ve pek çok kimse hadîs rivâyet etmiştir.

Ebû Hâtim ve Ahmed b. Hanbel onun hakkında; 'sâlihu'l-hadîs' ifadesini kullanmıştır.¹¹ İbn Hibbân, İbn Ma'în, Ebû Zur'a ve Nesâi onu tevsik etmiştir. İbn Abdilberr, 'sadûk'tur, hiç kimse onu yalancılıkla veya hâricilerin görüşünü paylaştığı ya da Kaderiye'ye intisab ettiği iddiasıyla itham etmemiştir' demiştir.

Âcûrrî, 'Ebû Dâvûd'a Sevr'in sorulduğunu, onunda; 'Şerîk gibidir' cevabını verdiğini nakletmiştir. Sevr hicrî 135'te vefât etmiştir.

dd: Süleymân b. Bilâl:¹²

Süleymân b. Bilâl, Künyesi Ebû Eyyûb'tur.

⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't- Tehzîb*, I, 680; İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 306; Buhârî, *Târîhu'l Kebîr*, IV, 108.

⁷ Ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Aydınlı, Abdullah, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, s.119, Timaş Yay. İstanbul, 1987.

⁸ Âdâlet ve Zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râvi veya Zabtı tam olmasa da âdil olan râvi... Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır. İbn Hibbân, hocası ile talebesi sika olan râviyi sika sayar. Bk. Aydınlı, s. 138.

⁹ Irâkî'ye göre ta'dilin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bk. Aydınlı, s. 69.

¹⁰ İbn Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 468; İbn Hacer, *Tehzîbü't- Tehzîb*, I, 276; İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 128; Buhârî, *Târîhu'l Kebîr*, II, 181.

¹¹ Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dilin 4., Sehâvî'ye göre 6., mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bk. Aydınlı, s. 136.

¹² İbn Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 103; İbn Hacer, *Tehzîbü't- Tehzîb*, II, 86; İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 388; Buhârî, *Târîhu'l Kebîr*, IV, 4;

İbrâhîm b. Ebû Esed, Sevr b. Zeyd, Rebî' b. 'Abdurrahman, Zeyd b. Eslem, Sa'd b. Sa'id, Ebû Hâzım, Sâlih b. Keysân, 'Abdullah b. Dînâr, 'Abdullah b. Süleymân, Yahyâ b. Sa'id, Yûnus b. Yezîd'den rivâyette bulunmuştur.

Kendisinden İshâk b. Muhammed, İsmail b. Ebû Uveys, Bîr b. Ömer, Hâlid b. Mahled, Ziyâd b. Yûnus, Sa'id b. Hakem, Sa'id b. Kesîr, Abdullah b. el-Mübârek hadîs rivâyet etmiştir.

Yahyâ b. Ma'în onun için 'sika ve sâlih'¹³ lafzını kullanmıştır. Dârimî, Ebû Zur'a, Ebû Hâtım, Nesâî ve İbn Hibbân sika olduğunu ifade etmektedirler. Ahmed b. Hanbel onun için 'lâ be'se bihi'¹⁴ lafzını kullanmıştır ve sika olduğunu ifade etmiştir.

Buhârî, onun hicri 177 senesinde öldüğünü nakletmiştir.

df: Abdülaziz b. Abdullah:¹⁵

Abdülaziz b. Abdullah b. Yahyâ b. Amr b. Üveysî b. Sa'd b. Ebû Sarh. Medine'lidir. Buhârî'nin şeyhlerindedir.

Mâlik, Leys, Süleymân b. Bilâl, İbn Ebî Hâzm, Abdurrahman b. Ebûz-Zinâd'dan hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve başkaları rivâyette bulunmuştur. Zehebî onun için 'sika', Dârekutnî 'hucet'¹⁶, Halîlî 'sika' lafızlarını kullanmışlardır. İbn Hibban *es-Sikat*'ında kendisinden bahsetmiştir.

Ebû Dâvûd bir yerde onun için "sika"dır derken başka bir yerde Âcurrî'nin hakkında bilgi edinmek için soru sorduğu râvîler içinde bulunan Abdülaziz için "zayıf"¹⁷tır der.

¹³ Ta'dîlin 5. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bk. Aydınlı, s. 136.

¹⁴ Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. İbn Ma'în ve Ebû Zur'a bu sîgayı sika mânâsına kullanırlar. Bk. Aydınlı, s. 86.

¹⁵ İbn Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 387; İbn Hacer, *Tehzibü't- Tehzib*, II, 588; İbn Hibbân, *Sikat*, VIII, 396; Sem'ânî, *Ensâb*, I, 388.

¹⁶ Hadîs sahasındaki ehliyeti herkes tarafından kabul edilen, rivâyet ettiği hadîslerle ihticâc edilmeye lâyık, 'sika'nın üstünde daha güvenilir râvi, hadîs âlimi. Böyle bir râvi Irâkî'nin tertibinde ta'dîlin 2., Sehâvî'ninkinde 4. mertebesinde; Üçyüzbin hadîs bilen hadîs âlimi; Râvilerinin durumlarıyla beraber sekizyüz bin hadîs bilen hadîs âlimi. Bk. Aydınlı, s.70.

¹⁷ Hakkında muteber bir tevsik bulunmayan bununla beraber, sebebi açıklanmamış olsa da Âdâlet ve zabt sıfatları yetkili âlimlerin tenkîdine (cerhine) mâruz kalan râvi. Irâkî'ye göre cerhin 4., Zehebî ve Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs i'tibar için alınır. Bk. Aydınlı, s.163.

Abdülaziz el-Üveysî de onu “*zayıf*” olarak görmektedir. İbn Ebî Hâtim babasının onun hakkında “Yahyâ b. Bukeyr’den daha iyidir” dediğini nakleder. Hicrî 177 yılında vefât etmiştir.

*dg: Buhârî:*¹⁸

Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. Muğîre b. Berdizbeh Ebû Abdillâh. Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en güvenilir kitap kabul edilen *el-Câmiu’s-sahih* adlı eseriyle tanınmış büyük muhaddis.

Ubeydullah b. Mûsâ, Affân, Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî, Ebû Âsım en-Nebîl ve sayılamayacak kadar çok kimseden hadîs almıştır. Kendisinden de Müslim, Nesâî, Tirmîzî, Ebû Zur’a, Ebû Hâtim, İbn Ebi’d-Dünya, İbn Hüzeyme gibi önde gelen birçok âlim rivâyette bulunmuştur.

Muhammed b. Beşşâr, “Dünyanın dört büyük hâfızı vardır. Bunlardan biri de Buhârî’dir”, Bunder, “Buhârî gibisi bize gelmedi”, İbn Hüzeyme, “Gök kubbenin altında Peygamber Efendimizin hadîslerini Buhârî’den daha iyi bilen ve ezberleyen birini görmedim”, Ebû Hâtim de “Muhammed b. İsmâil, Irak’a gelenlerin en bilgelisidir” demişlerdir. Hicri 256 senesinde vefât etmiştir.

B. MÜSLİM RİVÂYETİ

1. Hadîsin Metni

حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدِ الْأَيْلِيِّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ نُوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤْبَقَاتِ» قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ : «الشِّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَالنَّوْءَى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَدْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْعَافِيَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ».¹⁹

2. Tercümesi

(Müslim şöyle dedi:) Bana Harun b. Saîd el-Eylî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb rivâyet etti. Dedi ki: Bana Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zeyd’den, o Ebû'l-Ğays’dan, o da Ebû Hureyre’den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- “Helâk edici yedi şeyden kaçınm!”

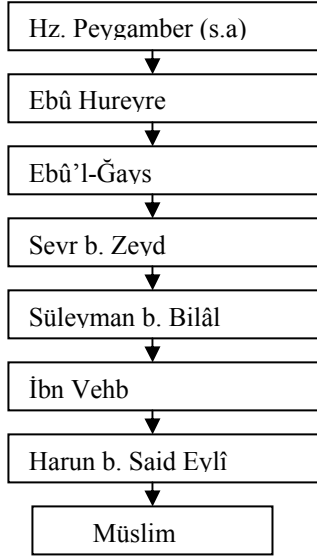
¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 191; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XII, 391; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 508; Ayrıca geniş bilgi için bk. DİA, VI, 368.

¹⁹ Müslim, İman 38.

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Sened Şeması

4. Râvileri

a. Ebû Hureyre(r.a):²⁰

b. Ebû'l-Ğays:²¹

c. Sevr b. Zeyd:²²

d. Süleymân b. Bilâl:²³

e. İbn Vehb:²⁴

Abdullah b. Vehb b. Müslim b. el-Kureşî Ebû Muhammed el-Mısrî, h. 125 yılında Mısır'da doğdu. On yedi yaşında ilim tahsiline başladı. Tâbiînün küçüklerinden bazı âlimlerle görüştü.

²⁰ Bk. dn. 397.

²¹ Bk. dn. 399.

²² Bk. dn. 403.

²³ Bk. dn. 405.

²⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 189; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, IX, 223; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 324; Mizzî, *Tehzîbu'l Kemal*, XVI, 277.

Yunus b. Yezid, Amr b. El-Hâris, Süfyan es-Sevrî, İbn Cüreyc, Mâlik, Leys, İbn Lehîa ve birçok kimseden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Leys b. Sa'd, Yahya b. Maîn, Abdurrahman b. Mehdî, Hârun b. Saîd, Osman b. Sâlih, Süleyman b. Dâvûd, rivâyette bulunmuştur. İmam Mâlik'in arkadaşlarından olup onun fetvalarını en iyi bilenlerdendi.

Ahmed b. Salih, onun yüzyirmi bin hadîs tasnif ettiğini, bunlardan ikisi hariç tamamının Harmele b. Yahyâ tarafından bilindiğini bildirmektedir.

Ebû Zur'a, "İbn Vehb'in otuz bin hadîsine baktım, bunların içinde aslı olmayan hiçbir hadîsle karşılaşmadım, o sikadır" demiştir. Yahya b. Ma'in 'sika' olduğunu, Halîlî de 'sika' olduğunda ittifak edildiğini söylemiştir. Ebû Hâtim'in ise 'sadûk'²⁵, 'sâlihü'l-hadîs' dediği İbn Vehb, hicri 197 senesinde vefât etmiştir.

f. Hârun b. Saîd:²⁶

Hârun b. Saîd b. Heysem b. Muhammed el-Eylî el-Esedî.

İbn Uyeyne, İbn Vehb, Müemmel b. İsmâil, Bişr b. Bekr'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Hâtim, Bakî b. Mahled rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtim 'Şeyh'²⁷ demiştir. Nesâî bir defasında 'la be'se bih', bir başka sefer de 'sika' demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ında kendisine yer vermiştir. Hicri 253 senesinde vefât etmiştir.

g. Müslim:²⁸

Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî Ebû'l-Hüseyn en-Nîsâbûrî. Büyük muhaddis.

Kütüb-i Sittte'nin ikinci kitabı olan *el-Müsnedü's-Sahîh*'in müellifidir. Ka'nebî, İshak b. Râhuye, Ahmed b. Hanbel, Kuteybe b. Saîd, Yahya b. Yahya en-Nîsâbûrî ve birçok kimseden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Tirmîzî, İbn Hüzeyme, Ebû Avâne, Ebû Fadl Ahmed b. Seleme, Ahmed b. Mübârek el-Müstemlî gibi meşhur zatlar rivâyette bulunmuşlardır.

²⁵ Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dilin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hÂdis yazılır ve araştırılır. Bk. AYDINLI, s.132.

²⁶ İbn Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 91; İbn Hacer, *Tehzîbü't- Tehzib*, IV, 254; İbn Hibbân, *Sikât*, IX, 240.

²⁷ Bir râvinin kendisinden hadîs aldığı kimse, hoca. Üstad-ı kâmil mertebesini bulan zat. Irâkî ve Sehâvî'ye göre vasat manasındadır. Bk. Aydınli, s.26.

²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 182; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XII, 557; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzib*, IV, 67.

Mesleme b. Kâsım, onun için “Sikadır, değeri yücedir ve önde gelen âlimlerdendir” demiştir. İbn Ebî Hâtım, ondan hadîs yazdığını belirterek, onun sika ve hadîsi çok iyi bilen bir hâfız olduğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtım’ın ‘sadûk’ dediği Müslim hakkında Bunder, “Dört büyük hâfız vardır, bunlardan biri de Müslim’dir” demiştir. İmam Müslim, bir hadîsi aramakla meşgul iken h. 261 senesinde vefât etmiştir.

C. EBÛ DÂVÛD RİVÂYETİ

1. Hadîsin Metni

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمَوْبِقَاتِ». قِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ؟ قَالَ : «الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْعَافِيَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ».²⁹

2. Tercümesi

(Ebû Dâvûd şöyle dedi:) Bize Ahmed b. Saîd el-Hemdânî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb, Süleyman b. Bilâl’den, o Sevr b. Zeyd’den, o Ebû’l-Ğays’den oda Ebû Hureyre’den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

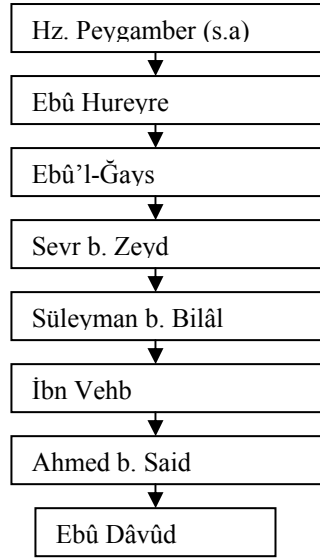
- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!”

- Ey Allah’ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü’min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Sened Şeması

²⁹ Ebû Dâvûd, Vasâyâ 10.

4. Râvileri

a. **Ebû Hureyre(r.a):**³⁰

b. **Ebû'l-Ğays:**³¹

c. **Sevr b. Zeyd:**³²

d. **Süleymân b. Bilâl:**³³

e. **İbn Vehb:**³⁴

f. **Ahmed b. Saïd:**³⁵

Ahmed b. Saïd b. Beşir b. Ubeydullah, el-Hemdânî, Ebû Cafer el-Mısrî.

İbn Vehb, Şâfiî, Bişr b. Bekir ve başkalarından hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden Ebû Dâvud, Nesâî, Buceyrî, Muhammed b. Rabi' b. Süleyman ve başkaları rivâyette bulunmuştur.

İclî onun 'sika' olduğunu söylemiş, İbn Hibban'da '*Sikat*'ında ona yer vermiştir. Nesâî'de onu hadîs işittiği hocaları arasında zikretmiştir. Hicrî 253 yılında vefât etmiştir.

³⁰ Bk. dn. 397.

³¹ Bk. dn. 399.

³² Bk. dn. 403.

³³ Bk. dn. 405.

³⁴ Bk. dn. 417.

³⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 53; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 23.

g. Ebû Dâvûd:³⁶

Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî. Kütüb-i Sitte'den biri olan *Sünen*'nin müellifi, büyük muhaddis. Hicri 202 senesinde Sicistan'da doğmuş, Sicistan'daki ilk tahsilinden sonra Nişabur, Horasan, Kûfe, Arabistan, Mezopotamya, İran, Suriye ve Mısır'a kadar uzanan ilim yolculuklarında bulunmuştur.

Muhammed b. Kesîr, Müslim b. İbrahim, Süleyman b. Abdirrahman ed-Dımeşkî, Saîd b. Süleyman el-Vâsitî, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, İshak b. Râhûye ve birçok kimseden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd, Tirmîzî, İbn Ebi'd-Dünyâ, Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Lü'lûî, Ebû Avâne, Nesâî ve birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Mûsâ b. Hârûn, "Ebû Dâvûd bu dünyada hadîs için, ahirette cennet için yaratılmıştır" demiştir. Ebû Hâtim, İbn Hibbân, Ebû Dâvûd için, 'fakih, hâfız, verâ ve itkan sahibi önde gelen âlimlerden biridir' demiş, Hâkim de Ebû Dâvûd'un, zamanının ehli hadîsinin önde gelen âlimlerinden olduğunu belirtmiştir. Sünen'inin dışında Kitâbü'z-Zühd, el-Merâsil, Kitâbü'l-Kader gibi eserleri de olan Ebû Dâvud hicri 275 senesinde vefât etmiştir.

D. NESÂÎ RİVÂYETİ

1. Hadîsin Metni

أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ : حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوْبِقَاتِ»، قِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا هِيَ؟ قَالَ : الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالشُّحُّ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرَّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَدْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ».³⁷

2. Tercümesi

(Nesâî şöyle dedi:) Bize Rebi' b. Süleyman rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb, Süleyman b. Bilâl'den, o Sevr b. Zey'den, o Ebû'l-Gays'den o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- "Helâk edici yedi şeyden kaçınm!"

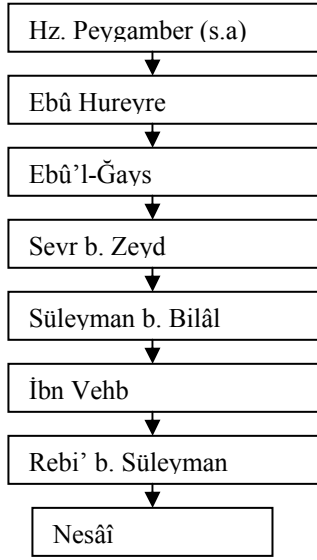
³⁶Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 101; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIII, 203; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, II, 389; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, X, 119

³⁷ Nesâî, Vasâyâ 12.

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, cimrilik, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Sened Şeması:

4. Râvileri

a. Ebû Hureyre(r.a):³⁸

b. Ebû'l-Ğays:³⁹

c. Sevr b. Zeyd: ⁴⁰

d. Süleymân b. Bilâl:⁴¹

e. İbn Vehb:⁴²

f. Rebî' b. Süleymân:⁴³

Ebû Muhammed Rebî' b. Süleymân b. Abdülcebbâr b. Kâmîl.

Abdullah b. Vehb, Bişr b. Bekir, Eyyûb b. Süveyd, Muhammed b. İdrîs, Yahyâ b. Hassân, Sa'îd b. Ebû Meryem ve Ebû Sâlih'ten hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden Ebû Dâvud, İbn Mâce, Nesâî, Ebû İsâ, Muhammed b. İsmâîl, Ebû Hâtim, Sâlih b. Muhammed, Ebû Nu'aym, Ebû Ca'fer, hadîs rivâyet etmişlerdir.

İmâm, fakîh ve muhaddistir. Ebû Zur'a 'sika ve sadûk', Ebû Hâtim ve İbn Hibbân ise 'sika' sıfatıyla nitelemişlerdir. İbn Hibbân şeyhlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Nesâî'ye göre ondan hadîs almakta herhangi bir beis yoktur. Hicri 270 senesinde vefât etmiştir.

g. Nesâî:⁴⁴

Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr el-Horasânî en-Nesâî.

Kütüb-i Sitte'den biri olan el-Müctebâ'nın (Sünen-i Nesâî) müellifidir. Bu eseri Kitâbü'l-Sünenü'l-Kebîr'i ihtisar ederek meydana getirmiştir. Sayılamayacak kadar kişiden hadîs dinlemiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: İshak b. Râhuye, İshak b. Şâhin, Ahmed b. Menî', Bişr b. Muaz, Bezzâr, Ziyâd b. Eyyûb.

Kendisinden de oğlu Abdulkerim, Ebû Avâne, Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Ebû Ali b. Hârûn, Muhammed b. Kâsım el-Endülîsî ve birçok önde gelen âlim rivâyette bulunmuştur.

³⁸ Bk. dn. 397.

³⁹ Bk. dn. 399.

⁴⁰ Bk. dn. 403.

⁴¹ Bk. dn. 405.

⁴² Bk. dn. 417.

⁴³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 464; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XII, 587; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, II, 586; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, I, 593; İbn Hibbân; *Sikât*, VIII, 240.

⁴⁴ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 125; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, I, 26; Ayrıca geniş bilgi için bk. DİA,

Ebû Ali en-Nîsâbûrî “Nesâî, süphesiz hadîs konusunda en önde gelen âlimlerdendir” demiştir. Ali b. Amr da Nesâî'nin asrının tüm âlimlerinden önde olduğunu söylemiştir. Hicri 303 senesinde vefât etmiştir.

II. DİĞER HADİS KİTAPLARINDAKİ RİVÂYETLER

A. NESÂÎ'NİN ES-SÜNENÜ'L-KÜBRÂ'SINDAKİ RİVÂYETLER

1. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أخبرنا الربيعُ بنُ سليمانَ، قال حدثنا بن وهب، عن سليمانَ بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي العيث عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات»، قيل : يا رسول الله، ما هي؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات».⁴⁵

b. Tercümesi:

(Nesâî şöyle dedi:) Bize Rebi' b. Süleyman rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb, Süleyman b. Bilâl'den, o Sevr b. Zey'den, o Ebû'l-Ğays'den o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

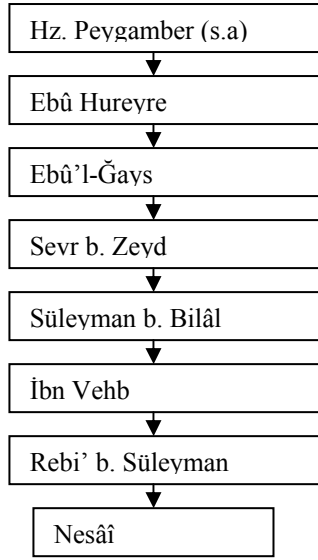
- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!”

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c. Sened Şeması:

⁴⁵ Nesâî, Vasâyâ 11.

d. Râvileri:

da. *Ebû Hureyre(r.a)*:⁴⁶

db. *Ebû'l-Ğays*:⁴⁷

dc. *Sevr b. Zeyd*:⁴⁸

dd. *Süleymân b. Bilâl*:⁴⁹

de. *İbn Vehb*:⁵⁰

df. *Rebi' b. Süleymân*:⁵¹

dg. *Nesâî*:⁵²

2. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أنا الربيع بن سليمان، حدثنا عبدُ الله بنُ وهب، عن سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله، وما هي؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات».⁵³

⁴⁶ Bk. dn. 397.

⁴⁷ Bk. dn. 399.

⁴⁸ Bk. dn. 403.

⁴⁹ Bk. dn. 405.

⁵⁰ Bk. dn. 417.

⁵¹ Bk. dn. 436.

⁵² Bk. dn. 437.

⁵³ Nesâî, Tefsir 5.

b. Tercümesi

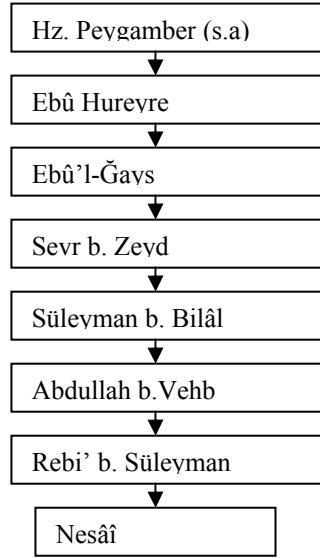
(Nesâî şöyle dedi:) Bize Rebi' b. Süleyman rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb, Süleyman b. Bilâl'den, o Sevr b. Zey'den, o Ebû'l-Ğays'den o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- **“Helâk edici yedi şeyden kaçın!”**

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c. Sened Şeması

d. Râvileri

da. *Ebû Hureyre(r.a):*⁵⁴

db. *Ebû'l-Gays:*⁵⁵

dc. *Sevr b. Zeyd:*⁵⁶

dd. *Süleymân b. Bilâl:*⁵⁷

de. *İbn Vehb:*⁵⁸

df. *Rebi' b. Süleymân el murâdi:*⁵⁹

dg. *Nesât:*⁶⁰

B. EBÛ AVÂNENİN MÜSNEDİNDEKİ RİVÂYET

1.Hadîsin Metni

حدثنا الربيع بن سليمان قال ثنا ابن وهب قال أخبرني سليمان بن بلال عن ثور بن زيد عن أبي الغيث عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « اجتنبوا السبع الموبقات » قيل يا رسول الله وما هن قال « الإشراف بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق وأكل الربا وأكل مال اليتيم والمولى يوم الزحف وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات »⁶¹

2. Tercümesi

(Ebû Avâne şöyle dedi:) Bize Rebi' b. Süleyman rivâyet etti. Dedi ki: Bize İbn Vehb rivâyet etti. Dedi ki: Bana Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zey'den, o Ebû'l-Gays'den o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!”

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

⁵⁴ Bk. dn. 397.

⁵⁵ Bk. dn. 399.

⁵⁶ Bk. dn. 403.

⁵⁷ Bk. dn. 405.

⁵⁸ Bk. dn. 417.

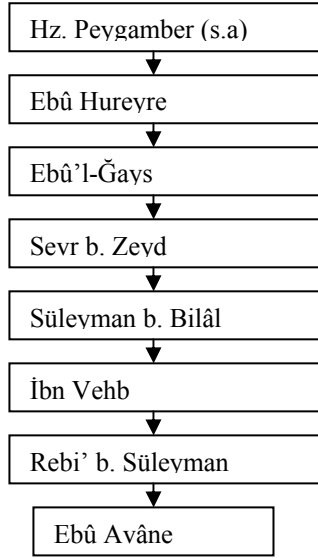
⁵⁹ Bk. dn. 436.

⁶⁰ Bk. dn. 437.

⁶¹ Ebû Avâne, *Müsned*, I, 58.

- “Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü’min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Sened Şeması

4. Râvileri

a. Ebû Hureyre(r.a):⁶²

b. Ebû'l-Ğays:⁶³

c. Sevr b. Zeyd:⁶⁴

d. Süleymân b. Bilâl:⁶⁵

e. İbn Vehb:⁶⁶

f. Rebî' b. Süleymân:⁶⁷

g. Ebû Avâne:⁶⁸

Ebû Avâne Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî.

Kendilerinden hadîs yazıp fıkıh öğrendiği hocaları arasında Müslim b. Haccâc, Ahmed b. Ezher, Ömer b. Sebbe, Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimler vardır. Ahmed b. Ali er-Râzî, Ebû Ali en-Nîsâbûrî, İbn Âdî, et-Taberânî ve pekçok kimse de kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Ebû Abdillâh el-Hâfîz "Ebû Avâne, hadîs âlimlerinin en sağlamlarından" demiştir. Ebû Avâne'nin Müslim'in Sahih'i üzerine müstahreci vardır. Ebû Avâne, kendi isnadlarıyla Sahih-i Müslim'deki rivâyetleri desteklediği bu eserin bölümlerine kısa başlıklar koymuş, yer yer açıklamalar yapmış, rivâyetlerde yapılan yanlışlıkları göstermeye çalışmıştır. Ebû Avâne hicri 316 senesinde vefât etmiştir.

C. TAHÂVÎ'NİN MÜŞKİLÜ'L-ÂSÂR'INDAKİ RİVÂYET

1. Hadîsin Metni

حدثنا الربيعُ المراديُّ، حدثنا ابن وهبٍ، حدثنا سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : وما هي يا رسول الله ؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي

⁶² Bk. dn. 397.

⁶³ Bk. dn. 399.

⁶⁴ Bk. dn. 403.

⁶⁵ Bk. dn. 405.

⁶⁶ Bk. dn. 417.

⁶⁷ Bk. dn. 436.

⁶⁸ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIV,417; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, VI,393; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV, 80; Ayrıca bk. DİA, X, 101.

حرم الله إلا بالحق، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات»⁶⁹

2. Tercümesi

(Tahâvî şöyle dedi:) Bize Rebi' el-Murâdî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zey'den, o Ebû'l-Gays'den o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

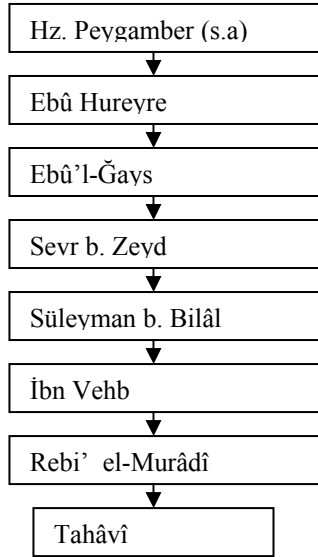
- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!”

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan evli, namuslu ve mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

(Rebi' bu rivâyette yedincisini zikretmemiştir.)

3. Sened Şeması:

⁶⁹ Tahâvî, *Şerhi Müşkilü'l-Âsâr*, II, 349.

4. Râvileri

a. Ebû Hureyre (r.a):⁷⁰

b. Ebû'l-Ğays:⁷¹

c. Sevr b. Zeyd:⁷²

d. Süleymân b. Bilâl:⁷³

e. İbn Vehb:⁷⁴

f. Rebî' b. Süleymân el murâdi:⁷⁵

g. Tahâvî:⁷⁶

Hanefî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Selâme bin Seleme bin Abdülmelik olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Doğum târihi hakkında farklı rivâyetler vardır. Ancak, h.238 târihi tercih edilmektedir. Tahâvî'nin ailesi ilmî açıdan çok kuvvetli idi. Babası Muhammed b. Selâme, Arap edebiyatına vâkıf şiire meraklı bir kimse olmakla beraber, aynı zamanda muhaddis bir zât idi. İlk derslerini babasından alan Tahâvî, babasından sonra Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Muhammed b. Amrus'un derslerine devam etti. Daha sonra dayısı el-Müzenî'ye talebe oldu. Ondan Şafii fikhını öğrendi. İmam Şafî'nin Sünen'ini dayısı tarikiyle rivâyet etti. Ayrıca bu dönemde Henefî âlimi olan Bekâr b. Kuteybe'den fıkıh açısından çokca istifâde etmiştir. Tahâvî'nin Hanefî mezhebine geçmesinde onun tesiri çok olmuştur.

Abdu'l Gânî b. Rufâe, Harun b. Said Eylî. İsâ b. İbrahim b. Mesrûd, Rebî b. Süleyman el-Murâdî, Yunus b. Abdu'l-A'lâ ve birçoklarından hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden, Abdulaziz b. Muhammed et-Temimî, Ahmed b. el-Kasım b. Abdullah el-Bağdâdî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, Yusuf el-Kasım el-Meyancî hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Tahâvî hakkında; Sem'ânî : “Tahâvî, büyük bir fıkıh âlimi, sika (güvenilir) ve yeri doldurulmıyacak bir zâttır.” İbn Esîr: “Hanefî fıkıh âlim ve imâmlarındandır.”⁷⁷ Süyûtî:

⁷⁰ Bk. dn. 397.

⁷¹ Bk. dn. 399.

⁷² Bk. dn. 403.

⁷³ Bk. dn. 405.

⁷⁴ Bk. dn. 417.

⁷⁵ Bk. dn. 436.

⁷⁶ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XV, 27; Zehebî, *Tezkirat'ul Huffâz*, III, 808; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 618; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, I, 71; İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 207.

“Tahâvî, hadîs hâfızlarından olup eşsiz eserlerin sahibidir.” İbn-i Nedîm: “Zamanının ilim ve zühd bakımından bir tanesi idi” demektedirler. İmam Tahâvî h. 321 yılında vefât etmiştir.

D. İBN HİBBÂN'IN SAHÎH'İNDEKİ RİVÂYET

1. Hadîsin Metni

أخبرنا عبدُ الله بنُ محمد بن عمرو قال : حدَّثنا محمدُ بنُ إسماعيلَ الجُعْفِيُّ قال : حدَّثنا عبدُ العزيز بنُ عبد الله الأَوْسِيُّ قال : حدَّثني سليمانُ بن بلالٍ، عن ثور بن زيدٍ، عن أبي العَيْثِ عن أبي هريرة أن رسولَ الله صلى الله عليه و سلم قال : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤَبَّاتِ» قالوا : يا رسولَ الله، وما هن؟ قال : «الشرك بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق وأكل الربا وأكل مال اليتيم والتولي يوم الزحف وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات».⁷⁸

2. Tercümesi

(İbn Hibban şöyle dedi:) Bize Abdullah b. Muhammed b. Amr rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. İsmâil el- Cu'fî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Abdülaziz b. Abdullah el- Üveysî rivâyet etti. (Dedi ki:) bana Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zey'den, o Ebû'l-Ğays'den o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!”

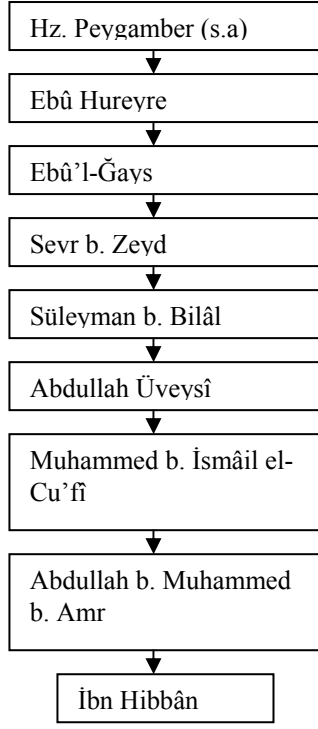
- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan evli, namuslu ve mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Sened Şeması

⁷⁷ Hâkim, Huccet, Hâfız ıstılahlarının muradifi olan Muhaddis mânâsında kullanılır. Hadîs ilminde üstâd-ı kâmil mertebesini bulan zat. Sehâvî'ye göre ta'dilin 4. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır. Bk. Aydınlı, 75.

⁷⁸ İbn Hibbân, *Sahih*, XII, 371.

4. Râvileri

a. **Ebû Hureyre(r.a):**⁷⁹

b. **Ebû'l-Ğays:**⁸⁰

c. **Sevr b. Zeyd:**⁸¹

d. **Süleymân b. Bilâl:**⁸²

e. **Abdullah Üveysî:**⁸³

f. **Muhammed b. İsmâil el-Cu'ffî:**⁸⁴

g. **Abdullah b. Muhammed b. Amr:**⁸⁵

Abdullah b. Muhammed b. Amr b. Cerrah el-Ezdî el-Filistinî, Ebû'l Abbas el-Ğazzî.

Babasından, Ebû Mushir'den, Ebû Nuaym, Firyâbî ve başkalarından hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden; Ebû Dâvud, İbn Cerîr, Ebû Avâne, İbn Ebî Hâtim ve başkaları rivâyette bulunmuştur.

⁷⁹ Bk. dn. 397.

⁸⁰ Bk. dn. 399.

⁸¹ Bk. dn. 403.

⁸² Bk. dn. 405.

⁸³ Bk. dn. 408.

⁸⁴ Bk. dn. 411.

⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 132; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, II, 427.

İbn Hâtim onun için ‘sika’ demiştir. İbn Hibbân *Sikat*’ında onu zikretmiş ve *Sahih*’inde de ondan hadîs tahririnde bulunmuştur.

h. İbn Hibbân:⁸⁶

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. Muhaddis ve fıkıh âlimi. Hicri 277 senesinde Afganistan’ın Sicistan bölgesinde doğdu. İbn Hibbân, tahsil hayatına Büst şehrinde başlamış, 23 yaşlarında iken zamanın önde gelen ilim adamlarından hadîs işitmiştir. Hadîs tahsili için seyahat etmenin zarûretine inanan İbn Hibbân, başta hadîs, fıkıh, Arap Dili ve Edebiyatı, kelâm, astronomi, tıp olmak üzere ikibinin üzerinde hoca ile görüşme imkânını yakalamıştır.

Hadîsleri anlama ve onlardan hüküm çıkarmada hocası İbn Huzeyme’nin yolunu takip eden İbn Hibbân’ın derin bilgisinin oluşmasında katkısı olan diğer hocaları ise şunlardır: İshâk b. İbrahim b. İsmâil, Hasen b. Süfyan eş-Şeybânî, Ömer b. Muhammed b. Bahr el-Hemedânî, Muhammed b. Abbas el-Müzenî, Abdullah b. Selm, Muhammed b. Ahmed b. Ubeyd b. Feyyâz, Muhammed b. el-Muâfi b. Ebî Hanzala, Muhammed b. Hasen b. Kuteybe el-Lahmî, Ömer b. Said b. Sinan et-Tâî, Hüseyin b. Abdullah b. Abdullah b. Yezid el-Kattân.

Çok yönlü bir âlim olan İbn Hibbân hadîs ilminin yanında engin fıkıh bilgisine sahip olmasıyla Semerkant Neysâbûr, Nesâ şehirlerine kadı olarak tayin edilmiştir. Ayrıca o, kadılık görevini yerine getirirken kendisi adına yapılan suffede hadîs ve fıkıh dersleri vermek sûretiyle birçok öğrencinin yetişmesine de imkân sağlamıştır. Dârekutnî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nîsâbûrî, İbn Habîb en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Ahmed en-Nûkâtî, Abdurrahman b. Muhammed el-İdrisî, Muhammed b. Ahmed el-Buhârî onun talebeleri arasında yer almaktadır.

Hâkim, hocası İbn Hibbân’ın hadîs, fıkıh, lügat ve vaaz alanlarında üstün bilgisine işaret etmiştir. Hatib el-Bağdadî de onun hâfız, sika ve derin anlayış sahibi biri olduğunu belirtmiştir.

İbn Hibbân h. 354 yılında yılında vefat etmiştir.

⁸⁶ Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, XVI, 92; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, III, 920; İbnü’s Salâh, *Tabakâtü’s-Şâfiyyeti’l-Kübrâ*, I, 116; İbn Asâkîr, *Târihu Medineti Dimaşk*, LII, 254; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, XX, 63.

E. BEYHAKÎ'NİN SÜNEN'İNDEKİ RİVÂYETLER

1. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، أنا أبو بكر أحمد بن إسحاق الفقيه، أنا الحسن بن علي بن زياد، ثنا عبد العزيز بن عبد الله الأويسى، قال حدثني سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه : «اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف الغافلات المؤمنات».⁸⁷

b. Tercümesi

(Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebû Abdillâh el-Hafîz rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Fakîh rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Hasan b. Ali b. Ziyad rivâyet etti. (dedi ki:) Abdülâzîz b. Abdullah el-Uveysî rivâyet etti. (Dedi ki:) Süleyman b. Yesar, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Gays'dan, o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

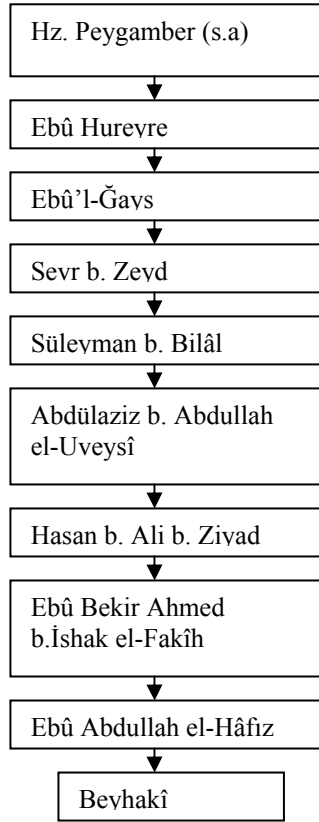
- “Helâk edici yedi şeyden kaçmın!” Sahâbîler:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c. Senedin Şeması

⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 464.

d. Râvileri

*da. Ebû Hureyre(r.a):*⁸⁸

*db. Ebû'l-Ğays:*⁸⁹

*dc. Sevr b. Zeyd:*⁹⁰

*dd. Süleymân b. Bilâl:*⁹¹

*de. Abdülaziz b. Abdullah Üveysî:*⁹²

*df. Hasan b. Ali b. Ziyad:*⁹³

Ahmed b. Hüseyinden hadîs rivâyet etmiştir, Kendisinden de Ebûbekir b. İshak es-Sıbgî hadîs rivâyet etmiştir.

*dg. Ebû Bekir Ahmed b. İshâk:*⁹⁴

Ahmed bin İshâk bin Eyyûb bin Yezîd bin Abdurrahmân bin Nûh en-Nisâbûrî. Sıbgî adı ile meşhûr olmuştur. Künyesi, Ebû Bekr'dir, h.258 senesinde doğdu.

⁸⁸ Bk. dn. 397.

⁸⁹ Bk. dn. 399.

⁹⁰ Bk. dn. 403.

⁹¹ Bk. dn. 405.

⁹² Bk. dn. 408.

⁹³ İbn Mâkûlâ, *İkmâl*, IV, 569.

⁹⁴ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XV, 483; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV, 225; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 33.

Meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden olan Ahmed bin İshâk, Fadl bin Muhammed eş-Şa'rânî, İsmâil bin Kuteybe, Yâkûb bin Yûsuf el-Kazvîni, Muhammed bin Eyyûb, Hâris bin Ebû Üsâme ve İsmâil el-Kâdî, Hişâm bin Ali, Ali bin Abdülazîz ve daha birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dersleri aldı. Kendisinden de Ebû Ali el-Hâfiz, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Ahmed el-Hâkim, Ebû Abdullah el-Hâkim, Muhammed bin İbrâhim el-Cürcânî ve daha pek çok âlim ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Hakîm en-Nisâbûrî şöyle bildiriyor: 'Akli ve re'yi (görüşü) darb-ı mesel olmuştur. Fetvâlarında şüpheli hiçbir şeye rastlanmadı. İlmine kitapları delildir.' Ahmed b. İshak h.342 yılında vefât etti.

dh. Ebû Abdullah el-Hâfiz:⁹⁵

Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî.

Babasından, Zâhid Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Saffâr, İbnü'l-Ahrem, Ebû'l-Abbas el-Esam, Ebû Alî en-Nîsâbûrî ve Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr ve pek çok kimseden rivâyette bulunmuştur. Ebû Zer el-Herevî, Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî ve Ebû Salih el-Müezzîn, hocalarından Ahmed b. Ebû Osman el-Hîrî, Ebû İshak el-Müzekkî ve Dârekutnî başta olmak üzere pek çok âlim kendisinden hadîs rivâyet etmiştir.

Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Muhammed el-Haccâcî onun kendisinden daha kuvvetli bir hâfiz olduğunu söylemekte, devrin tanınmış muhaddisi Hâkim el-Kebîr de yerini ancak talebesi Hâkim'in doldurabileceğini ifade etmektedir. Dârekutnî de Hâkim'in hıfzının Ebû Abdullah İbn Mende'ninkinden daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Hâkim hadîslerin sağlamını ve zayıfını bilme, râvîleri cerh ve ta'dîl etme konularında devrinin en tanınmış âlimleri arasında yer almıştır. İbn Hacer, onun büyük bir âlim olduğunu söylemiştir.

Hâkim en-Nîsâbûrî hicri 405 tarihinde vefât etmiştir.

dt. Beyhakî:⁹⁶

Ahmed b. Hüseyin Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî.

Hadîs ilminin en önemli meselelerini Hâkim en-Nîsâbûrî'den öğrenmiş ve hocaları içinde en çok ondan faydalanmıştır. Diğer hocaları arasında, İbn Fûrek, İbn Mahmis, Ebû

⁹⁵ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 162; Zehebî, *Tezkirat'ul Huffâz*, III, 1039; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, IV, 280. Fuad Sezgin, *Tarihu't-türasi'l-arabi*, I, 454.

⁹⁶ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 163; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1132; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, VI, 61.

İshak Rükneddin İsferyânî, Ebû Zer el-Herevî, Berkânî, İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî gibi meşhur âlimler sayılabilir. Şeyhu'l-Kudât İbnü'l-Beyhakî diye bilinen oğlu İsmâil b. Ahmed, torunu Ubeydullah b. Muhammed, Zahir b. Tâhir, Ebü'l-Meâlî Muhammed b. İsmâil el-Fârisî ve pek çok kimse kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Beyhakî, hadîs münekkidi tarafından 'hâfiz, mutkîn'⁹⁷, zâbıt'⁹⁸ ve sebt'⁹⁹ gibi vasıflarla nitelendirilmiştir. Beyhakî, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında da devrinin otoritelerinden biriydi. Mensubu bulunduğu Şafiî fıkıhının üstünlüğünü savunmuş ve bu alanda değerli eserler vermiştir. Beyhakî hicri 458 senesinde Nisâbur'da vefât etmiştir.

2. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، ثنا الربيع بن سليمان، ثنا عبد الله بن وهب، ثنا سليمان بن بلال عن ثور، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات»¹⁰⁰.

b. Tercümesi

(Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebû Abdillah el-Hafız rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakup rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Rebi' b. Süleyman rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Abdullah b. Vehb rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Süleyman b. Bilâl, Sevr 'den, o Ebû'l-Ğays'dan o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

⁹⁷ Hadîs Tâhâmmül ve edâsında ciddî davranan, işini sağlam tutan, güvenilir râvi. Irâkî'ye göre ta'dîlin 2., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için almır. Bk. Aydınlı, s. 121.

⁹⁸ Hadîsi ezbere rivâyet ediyorsa onu ezberlemiş, kitabından rivâyet ediyorsa kitabını tebdîl ve tağyîrden korumuş olan, mânâ ile rivâyet ediyorsa kelimelerin mânâlara delâlet farklarını ayarabilen uyanık, dikkatli kimse. Irâkî'ye göre ta'dîlin 2., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Âdil olması şartıyla böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için almır. Bk. Aydınlı, s. 162.

⁹⁹ Özü-sözü doğru, zabtı tam, huccet sayılan râvi. Irâkî'ye göre ta'dîlin 2., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için almır. Bk. Aydınlı, s. 136.

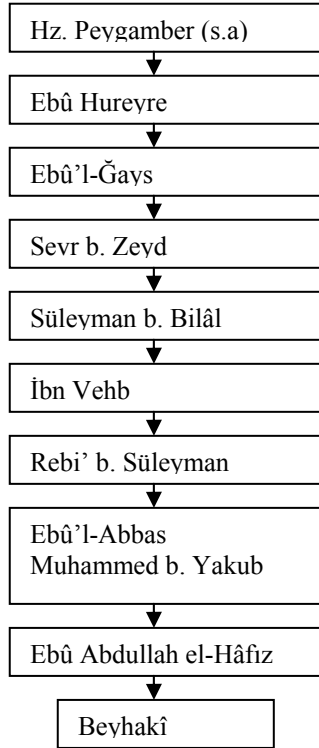
¹⁰⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 37.

- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!”

- Ey Allah’ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan evli ve namuslu kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c. Sened Şeması

d. Râvileri

da. *Ebû Hureyre(r.a):*¹⁰¹

db. *Ebû'l-Ğays:*¹⁰²

dc. *Sevr b. Zeyd:*¹⁰³

dd. *Süleymân b. Bilâl:*¹⁰⁴

de. *İbn Vehb:*¹⁰⁵

df. *Rebî' b. Süleymân:*¹⁰⁶

dg. *Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakub:*¹⁰⁷

Muhammed b. Yakub b. Yusuf Ebû'l-Abbâs el-Emevî en-Nîsâbûrî el-Esam.

Ahmed b. Yusuf es-Sülemî, Hârûn b. Süleyman, Rabi' b. Süleyman, Yezid b. Abdüssamed, Abbâs b. Velid ve birçok kimseden hadîs rivâyet etmiştir. Hüseyin b. Muhammed b. Ziyâd, Ebû Abdillâh el-Hâkim, Ebû Abdillâh b. Mende, Muhammed İbrahim b. Cafer el-Cürcânî ve daha sayılamayacak kadar birçok kimse de kendisinden rivâyette bulunmuştur. Birçok âlimin ta'dil ettiği el-Esam h. 346 senesinde vefât etmiştir.

dh. *Ebû Abdullâh el-Hâfız:*¹⁰⁸

di. *Beyhakî*¹⁰⁹

3. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أخبرنا أبو بكر احمد بن محمد بن غالب الخوارزمي الحافظ ببغداد، ثنا أبو العباس محمد بن احمد بن حمدان النيسابوري، ثنا الحسن ابن علي بن زياد، ثنا عبد العزيز بن عبد الله الاويسى، ثنا سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « اجتنبوا السبع الموبقات » قالوا يا رسول الله وما

¹⁰¹ Bk. dn. 397.

¹⁰² Bk. dn. 399.

¹⁰³ Bk. dn. 403.

¹⁰⁴ Bk. dn. 405.

¹⁰⁵ Bk. dn. 417.

¹⁰⁶ Bk. dn. 436.

¹⁰⁷ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XV,452; Zehebî, *Tezkirat'ul Huffâz*, III, 860; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV,24; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII,145.

¹⁰⁸ Bk. dn. 488.

¹⁰⁹ Bk. dn. 489.

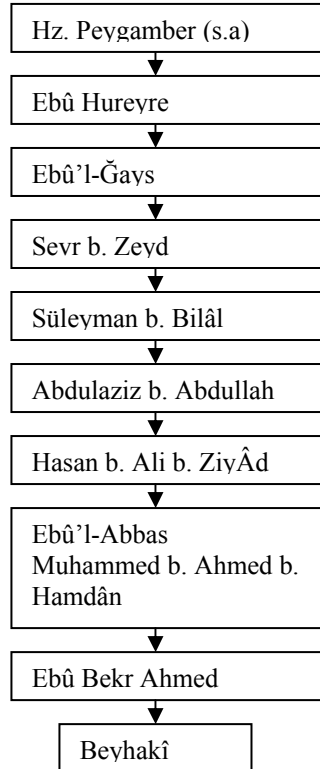
هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف الغافلات المؤمنات».¹¹⁰

b. Tercümesi

(Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Galib el-Havârizmî el-Hafız rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Hamdân en-Neysâbüri rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize el-Hasan b. Ali b. Ziyad rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Abdülaziz b. Abdullah el-Uveysî rivâyet etti. (Dedi ki:) Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Ğays'dan, o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti

- “**Helâk edici yedi şeyden kaçın!**” Sahâbîler:- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c. Senedün Şeması

¹¹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 435.

d. Râvileri

da. Ebû Hureyre (r.a):¹¹¹

db. Ebû'l-Ğays:¹¹²

dc. Sevr b. Zeyd:¹¹³

dd. Süleymân b. Bilâl:¹¹⁴

de. Abdülazîz b. Abdullah Üveysî:¹¹⁵

df. Hasan b. Ali b. Ziyad:¹¹⁶

dg. Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Hamdân¹¹⁷

Muhammed b. Ahmed b. Hamdân b. Ali b. Abdillâh b. Sinan. Künyesi Ebû'l Abbas'tır, h. 273 yılında doğmuştur.

Muhammed b. Eyyûb er-Râzî, Muhammed b. İbrahim el-Büşencî, Muhammed b. Nuaym, Hasan b. Ali b. Ziyad, İbn Huzeyme ve bunlardan başka pek çoklarından hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden, Ebû Bekr Bergânî, Ahmed b. Muhammed b. İsa, Ahmed b. Ebû İshak ve başkaları hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.

İbn Hamdân h. 356 yılında vefât etmiştir.

dh. Ebû Bekr Ahmed:¹¹⁸

Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî el-Berkânî, h. 425 yılında vefât etmiştir. Hadîs ve fıkıh âlimidir, h.336'da Hârizm'e bağlı Berkan kasabasında doğdu. Küçük yaşta yörenin âlimlerinden ders alarak tahsil hayatına başladı. Önceleri daha çok fıkıh ilmine ilgi duydu. Daha sonra büyük bir hevesle hadîs ilmine yöneldi.

Pek çok ilim ve kültür merkezini ziyaret etti. Darekutnî, Ebû Alî es-Savvâf, Ebû Bekir el-Katîf'den hadîs okuduktan sonra Bağdat'a yerleşti ve burada hadîs dersleri vermeye başladı.

¹¹¹ Bk. dn. 397.

¹¹² Bk. dn. 399.

¹¹³ Bk. dn. 403.

¹¹⁴ Bk. dn. 405.

¹¹⁵ Bk. dn. 408.

¹¹⁶ Bk. dn. 486.

¹¹⁷ Zehebî, *A`lamü'n-nübelâ*, XVI, 193.

¹¹⁸ Zehebî, *A`lamü'n-nübelâ*, XVII,464; Zehebî, *Tezkirat'ul Huffâz*, III, 1074; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V,121; Hatib, *Târîhu Bagdâd*, VI, 26.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Abdullah es-Sûrî, Ebû Bekir el-Beyhakî, Ebû İshak eş-Şîrâzî gibi tanınmış muhaddisler talebeleri arasında yer aldılar.

Aynı zamanda iyi bir fıkıh ve dil bilgini olan Berkânî'nin güvenilir kişiliği, kuvvetli hafızası, kıvrak zekâsı, hadîs tahammülü ve edâsında gösterdiği titizlik ve ciddiyetten övgü ile bahsedilmektedir. İleri gelen talebelerinden Hatîb el-Bağdâdî ondan daha güvenilir bir hadîs âlimi görmediğini, Ebû'l Velîd el-Bâcî de sika ve hafız olduğunu söylemektedir.

Berkânî, h.425 yılında Bağdat'ta vefât etti.

*dt. Beyhakî:*¹¹⁹

F. BEYHAKÎ'NİN ŞUABU'L-ÎMAN'INDAKİ RİVÂYETLER

1. Rivâyet

a.Hadîsin Metni

أخبرنا أبو زكريا بن أبي إسحاق المزكي، أخبرنا أبو الحسين أحمد بن عثمان الآدمي، حدثنا أبو إسماعيل الترمذي، حدثنا الأويسي، حدثنا سلميان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا : يا رسول الله، وما هن ؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، و قتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، و أكل الربا، و أكل مال اليتيم، و التولي يوم الزحف، و قذف المحصنات المؤمنات الغافلات»¹²⁰.

b. Tercümesi

(Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebû Zekeriya b. Ebû İshak el-Müzekkî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Hüseyin Ahmed b. Osman el-Âdemî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû İsmâil Tirmizî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize el-Uveysî rivâyet etti. (Dedi ki:) Süleyman b. Bilâl, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Gays'dan, o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- “**Helâk edici yedi şeyden kaçınm!**” Sahâbîler:

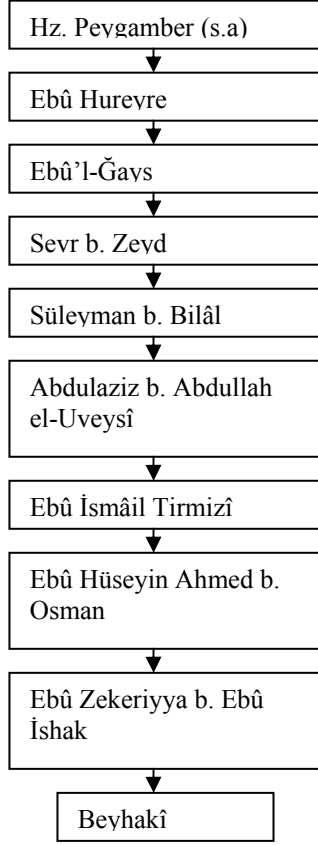
- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

¹¹⁹ Bk. dn. 489.

¹²⁰ Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, I, 450.

c. Sened Şeması

d. Râvileri

da. Ebû Hureyre(r.a):¹²¹

db. Ebû 'l-Ğays:¹²²

dc. Sevr b. Zeyd:¹²³

dd. Süleymân b. Bilâl:¹²⁴

de. Abdülaziz b. Abdullah Üveysî:¹²⁵

df. Ebû İsmâil Tirmizî:¹²⁶

Muhammed b. İsmâil b. Yusuf. Künyesi, Ebû İsmâil es-Sülemî, et-Tirmizî'dir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sünen-i İbn-i Mâce ve Sünen-i Tirmizî'de yer almıştır.

Eyyûb bin Süleymân bin Bilâl, Sa'îd bin Ebî Meryem, Ebû Nuaym, İsmâil bin Ebû Uveys, İbrâhîm bin Hamza, Hasen bin Suvar ve pek çok âlimden hadîs nakletmiştir.

Kendisinden ise İmâm-ı Tirmizî, İmâm-ı Nesâî, Ca'fer bin Muhammed, Ebû Bekir bin Ebiddünyâ, Mûsâ bin Hârûn ve diğer âlimler hadîs rivâyet etmişlerdir.

İmâm-ı Nesâî ve Ebû Bekr el-Hilâl ve pek çok âlim onun sika (sağlam, güvenilir) olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân 'sikat'ında onu zikretmiştir. Ebû İsmâil, h.280 senesinde vefât etti.

dg. Ebû Hüseyin Ahmed b. Osman:¹²⁷

Ebû Hüseyin Ahmed b. Osman b. Yahya b. Amr, h. 255 yılında doğmuştur.

Ahmed b. Abdilcebbar, Abbas b. Muhammed, Muhammed b. Mâhân, Muhammed b. Hüseyin'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbn Rizgûve, Hilal Huffar, Hâkim, Ebû Ali b. Şâzân ve pek çokları rivâyette bulunmuştur.

Bergânî ve Hatip onun için 'Sika' demişlerdir. Ayrıca kendisi için 'Hasenü'l Hadîs' denmiştir, h. 349 yılında vefât etmiştir.

¹²¹ Bk. dn. 397.

¹²² Bk. dn. 399.

¹²³ Bk. dn. 403.

¹²⁴ Bk. dn. 405.

¹²⁵ Bk. dn. 408.

¹²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 190; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIII, 242; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, II, 604; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, III, 514.

¹²⁷ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XV,568; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV,256; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII,478.

dh. Ebû Zekerîyya b. Ebû İshak:¹²⁸

Yahyâ b. İbrahim Muhammed b. Yahyâ, en-Nisâbûrî, h. 330 yılında doğmuştur.

Ebû Abbas el-Esam, Ebû Abdullah b. Ehram, Ebû Bekr b. İshak es-Sıbkî, Ahmed b. Osman el-Âdemî, Ebû Sehl b. Ziyâd ve başkalarından hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden, Ebû Bekr Beyhakî, Ebû Sâlih el-Müezzîn, Ali b. Ahmed b. Ehram ve başkaları hadîs rivâyet etmişlerdir.

Pek çok sayıda hadîs rivâyet etmiştir. Zehebî onu ‘sika, zâhid, verâ sahibi, mutkin’ olarak vasıflandırmıştır. Ebû Zekerîyya h. 414 yılında vefat etmiştir.

dt. Beyhakî:¹²⁹

2. Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، حدثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، حدثنا الربيع بن سليمان، حدثنا عبد الله بن وهب، حدثنا سليمان بن بلال ح

قال : و حدثنا أبو عبد الله محمد بن يعقوب، حدثنا حسين بن حسن بن مهاجر، حدثنا هارون بن سعيد الأيلي، حدثنا ابن وهب، عن سليمان بن بلال، عن ثور، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله و ما هن؟ قال : «الشرك بالله، و السحر، و قتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، و أكل الربا، و أكل مال اليتيم، و التولي يوم الزحف، و قذف المحصنات الغافلات».¹³⁰

b. Tercümesi

(Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebû Abdillâh el-Hâfîz rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakup rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Rebi' b. Süleyman rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Abdullah b. Vehb rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Süleyman b. Bilâl rivâyet etti. H.

(Ebû Abdillâh el-Hâfîz dedi ki:) Bize Ebû Abdillâh Muhammed b. Yakub rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Hüseyin b. Hasan b. Muhâcir rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Harun b. Saîd el-Eylî

¹²⁸ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVII, 295; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V, 76.

¹²⁹ Bk. dn. 489.

¹³⁰ Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, VI/156.

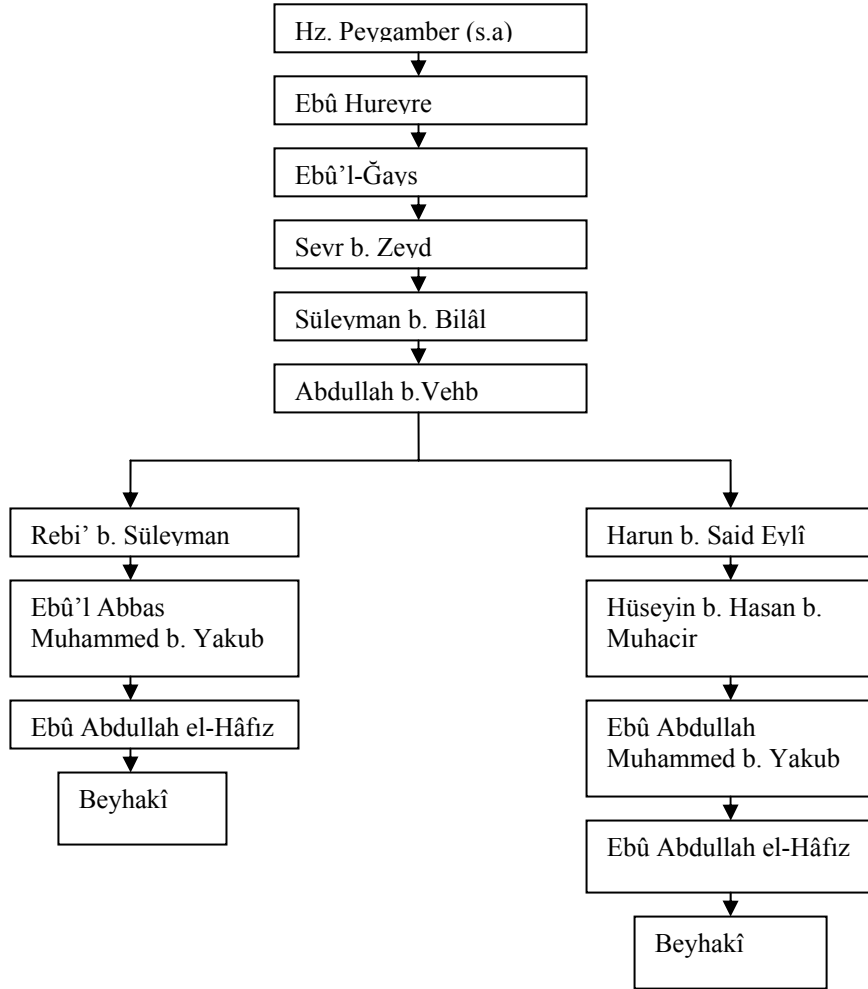
rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize İbn Vehb Süleyman b. Bilâl'den, o Sevr'den, o Ebû'l-Gays'dan, o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- “**Helâk edici yedi şeyden kaçın!**”

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye soruldu. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c.Sened Şeması

d. Râvileri birinci sened

*da. Ebû Hureyre (r.a):*¹³¹

*db. Ebû'l-Ğays:*¹³²

*dc. Sevr b. Zeyd:*¹³³

*dd. Süleymân b. Bilâl:*¹³⁴

*de. Abdullah b. Vehb:*¹³⁵

*df. Rebî' b. Süleymân:*¹³⁶

*dg. Ebû'l Abbas Muhammed b. Yakub*¹³⁷

*dh. Ebû Abdullah el-Hâfiz:*¹³⁸

*di. Beyhakî:*¹³⁹

e.Râvileri kinci sened

*da. Ebû Hureyre(r.a):*¹⁴⁰

*db. Ebû'l-Ğays:*¹⁴¹

*dc. Sevr b. Zeyd:*¹⁴²

*dd. Süleymân b. Bilâl:*¹⁴³

*de. Abdullah b. Vehb:*¹⁴⁴

*df. Harun b. Said Eylî:*¹⁴⁵

*dg. Hüseyin b. Hasan b. Muhacir:*¹⁴⁶

¹³¹ Bk. dn. 397.

¹³² Bk. dn. 399.

¹³³ Bk. dn. 403.

¹³⁴ Bk. dn. 405.

¹³⁵ Bk. dn. 417.

¹³⁶ Bk. dn. 436.

¹³⁷ Bk. dn. 500.

¹³⁸ Bk. dn. 488.

¹³⁹ Bk. dn. 489.

¹⁴⁰ Bk. dn. 397.

¹⁴¹ Bk. dn. 399.

¹⁴² Bk. dn. 403.

¹⁴³ Bk. dn. 405.

¹⁴⁴ Bk. dn. 417.

¹⁴⁵ Bk. dn. 419.

¹⁴⁶ Hakkında herhangi bir bilgi bulamadık. Beyhakî'de bu hadîsin dipnotunda bu râvi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımı söylüyor.

*dh. Ebû Abdullah Muhammed b. Yakub*¹⁴⁷

Muhammed b. Yakub b. Yusuf el-Ahrem Ebû Abdillâh eş-Şeybânî el-Hâfız.

Ali b. Hasan, Yahya b. Muhammed ez-Zühli'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, Hâkim Ebû Abdillâh, Muhammed b. İshak b. Mende ve başkaları hadîs rivâyet etmiştir.

Hadîs, rical ve ilel konusunda uzman olmakla birlikte Nisâbur'dan hiç ayrılmamıştır. Sahîhayn üzerine Müstahrec çalışmasını ve Müsnedü'l-Kebir adlı hadîs eserini kaleme almıştır.

Ebû Abdillâh eş-Şeybânî hicri 344 senesinde vefat etmiştir.

*di. Ebû Abdillâh el-Hâfız:*¹⁴⁸

*di. Beyhakî:*¹⁴⁹

Üçüncü Rivâyet

a. Hadîsin Metni

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، أخبرنا أبو بكر بن إسحاق الفقيه، أخبرنا الحسن بن علي بن زياد، أخبرنا عبد العزيز بن عبد الله الأويسى، حدثني سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف الغافلات المؤمنات».¹⁵⁰

b. Tercümesi

(Beyhakî şöyle dedi:) Bize Ebû Abdillâh el-Hafız rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Fakîh rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Hasan b. Ali b. Ziyad rivâyet etti. (dedi ki:) Abdülaziz b. Abdullâh el-Uveysî rivâyet etti. (Dedi ki:) Süleyman b. Yesar, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Ğays'dan, o da Ebû Hureyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

- “Helâk edici yedi şeyden kaçın!” Sahâbîler:

¹⁴⁷ Zehebî, *A`lamü'n-nübelâ*, XV, 466; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, III, 864; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV,237.

¹⁴⁸ Bk. dn. 488.

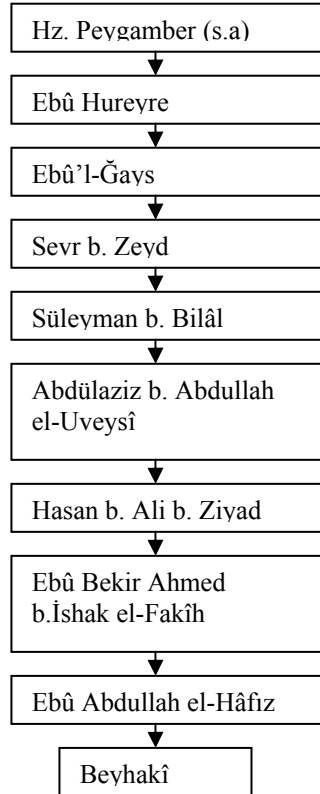
¹⁴⁹ Bk. dn. 489.

¹⁵⁰ Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, IX/39.

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

c. Sened Şeması

d. Râvileri

da. *Ebû Hureyre (r.a)*:¹⁵¹

db. *Ebû'l-Ğays*:¹⁵²

dc. *Sevr b. Zeyd*:¹⁵³

dd. *Süleymân b. Bilâl*:¹⁵⁴

de. *Abdülaziz b. Abdullah Üveysî*:¹⁵⁵

df. *Hasan b. Ali b. Ziyad*:¹⁵⁶

dg. *Ebû Bekir Ahmed b. İshak*:¹⁵⁷

dh. *Ebû Abdullah el-Hâfiz*:¹⁵⁸

di. *Beyhakî*:¹⁵⁹

G. BEĞAVÎ'NİN ŞERHU'S-SÜNNE'SİNDEKİ RİVÂYET

1. Hadîsin Metni

قال الإمام الحسين بن مسعود : أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِمِيُّ ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ : حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمَوْبِقَاتِ» قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ ؟ قَالَ : «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرَّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ».¹⁶⁰

2. Tercümesi

İmam Hüseyin b. Mes'ud şöyle dedi: Bize Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Ahmed b. Abdillâh Nuaymî rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Yusuf rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. İsmâil rivâyet etti. (Dedi ki:) Bize Abdülaziz b.

¹⁵¹ Bk. dn. 397.

¹⁵² Bk. dn. 399.

¹⁵³ Bk. dn. 403.

¹⁵⁴ Bk. dn. 405.

¹⁵⁵ Bk. dn. 408.

¹⁵⁶ Bk. dn. 486.

¹⁵⁷ Bk. dn. 511.

¹⁵⁸ Bk. dn. 488.

¹⁵⁹ Bk. dn. 489.

¹⁶⁰ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, I/86.

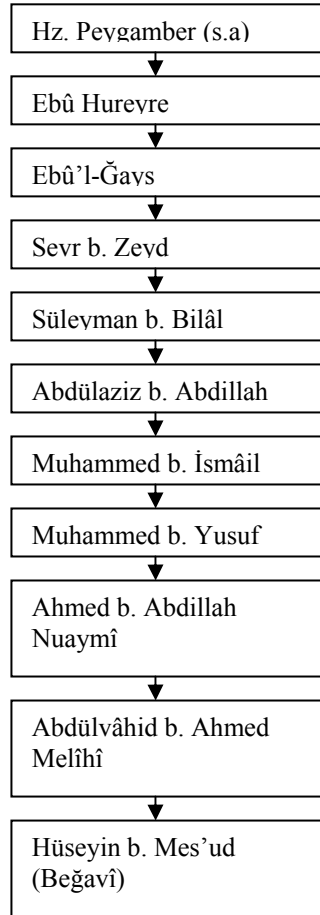
Abdullah rivâyet etti. Abdülaziz dedi ki: Bana Süleyman, Sevr b. Zeyd'den, o Ebû'l-Ğays'dan; o Ebû Hureyre'den, o da Resûlullah'tan rivâyet etti ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

- “ **Helâk edici yedi şeyden kaçın!**” Sahâbîler:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu.

3. Sened Şeması

4. Râvileri

a. Ebû Hureyre(r.a):¹⁶¹

b. Ebû'l-Ğays:¹⁶²

c. Sevr b. Zeyd:¹⁶³

d. Süleymân b. Bilâl:¹⁶⁴

e. Abdülaziz b. Abdillah¹⁶⁵

f. Muhammed b. İsmâil:¹⁶⁶

g. Muhammed b. Yusuf:¹⁶⁷

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Matar el-Firebrî, Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh adlı eserinin en önemli râvisi h. 231'de doğdu.

Müslim ve Tirmizî gibi muhaddislerin hocası olan Ali b. Haşrem el-Mervezî'den hadîs tahsil ettiği bilinmekte, diğer hocaları ve tahsil hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden İbnü's-Seken, Ebü Zeyd el-Mervezî, Ebû İshak İbrahim b. Ahmed el-Müstemlî, Ebû'l-Heysen Muhammed b. Mekkîel-Küşmîhenî ve Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hameviyye (Hammûye) es-Serahsî gibi Sahîh-i Buhârî râvileri hadîs rivayet etmişlerdir.

Firebrî'yi ilim dünyasına tanıtan en önemli faaliyeti, Buhârînin el-Câmi'u's-Sahîh'inin aslına sahip olması ve onu rivâyet etmesidir. Buhârî'den bu eseri 248'de Firebr'de, 252'de veya 253-255 yılları arasında Buhara'da dinlediği belirtilmektedir. Güvenilir bir muhaddis olan Firebrî h. 320'de vefât etmiştir.

h. Ahmed b. Abdillah Nuaymî:¹⁶⁸

Ebû Hâmid, Ahmed b. Abdillah b. Nuaym b. Halil Nuaymî E-es-Serahsî.

Muhammed b. Yusuf 'tan Buhârî'nin '*Sahih*'ini rivâyet etmiştir. Ebû Abbas Muhammed b. Abdirrahman Değûlî, Hüseyin b. Muhammed b. Mus'ab, Ahmed b. İshak b. Mezîz Serahsî 'den ve birçok kişiden hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

¹⁶¹ Bk. dn. 397.

¹⁶² Bk. dn. 399.

¹⁶³ Bk. dn. 403.

¹⁶⁴ Bk. dn. 405.

¹⁶⁵ Bk. dn. 408.

¹⁶⁶ Bk. dn. 411.

¹⁶⁷ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XV,10; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX,260; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, IV, 290.

¹⁶⁸ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVI, 488; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV, 458.

Kendisinden de Ebû Yâkub el-Gurâb, Ebû Bekr Bergânî, Ebû Hazm, Ebû Ömer Abdülvâhid b. Ahmed Melîhî ve başkaları rivâyette bulunmuştur.

Nuaymî h. 386 senesinde vefât etmiştir.

1. Abdülvâhid b. Ahmed Melîhî:¹⁶⁹

Ebû Ömer, Abdülvâhid b. Ahmed b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed el- Herevî, el- Melîhî.

Beğavî'nin hocalarından olan Melîhî fâkih, edip, lügat âlimi ve sikâ bir muhaddistir. Melîhî, Buhârî' nin Sahîh'ini Ebû Hâmid, Ahmed b. Abdillâh en-Nuaymî'den rivâyet etmiştir. Kendisinden de başta Beğavî olmak üzere, İsmâil b. Mansûr el-Mukrî, Muhammed b. İsmâil el-Fudaylî ve başkaları hadîs rivâyet etmiştir. Beğavî'nin kendisinden en çok hadîs rivâyet ettiği hocasıdır. Beğavî Buhârî hadîslerini kendisinden nakletmiştir.

Melîhî h. 463 senesinde vefât etmiştir.

i: Hüseyin b. Mes'ud (Beğavî):¹⁷⁰

Abdullah bin Muhammed bin Abdülazîz bin Merzebân el-Beğavî olup, künyesi, Ebû'l-Kâsım'dır. Aslen Bağdâdlıdır. H.214 yılında doğmuştur.

Ali bin Ca'd, Halef bin Hişâm el-Bezzâr, Muhammed bin Abdülvehhâb el-Hârisî, Ebû'l-Ahves Muhammed bin Hayyân, Ubeydullah bin Muhammed, Ebû Nasr Temmâr, Dâvûd bin Ömer, Yahyâ bin Abdülhumeyd, Ahmed bin Hanbel, Ali bin Medînî, Hâcib bin Velîd, Muhammed bin Ca'fer el- Verkânî, Bişr bin Velîd el-Kâdî, Muhammed bin Hassan, Muhriz bin Avn ve üçyüzden ziyâde âlimden hadîs rivâyet etmiştir.

Yahyâ bin Muhammed bin Sa'id, Ali bin İshâk Abdülbâkî bin Kânî', Hubey bin Hasen el-Kazzâz, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Bekr bin Şâzân, Dârekutnî, İbn-i Şâhin ve sayılamıyacak kadar çok âlim de kendisinden hadîs rivâyet etmiştir.

İbn-i Ebî Hatim: "Beğavî, sahîh hadîs rivâyet eden kimseler arasındadır" demiş, Dârekutnî ise "Beğavî, hadîs hususunda konuştuğu zaman, onun sözü çınar ağacına çakılmış çivi gibi sağlamdır" demiştir. İbn Âdîy: "Beğavî, hadîs ilmini bilen bir zâttır. Dedesi, amcası ve başka âlimlerin önünde hadîs yazardı" demiştir. Hatîb el-Bağdâdî de onun sika olduğunu

¹⁶⁹ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVIII, 255; Sem'ânî, *el-Ensâb*, XI, 475.

¹⁷⁰ Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 440; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, IV, 737; İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV, 83.

söylemiştir. Ebû Ya'la el Halîlî ise, onun uzun seneler yaşayıp, pekçok âlimden ilim öğrenmiş ve âlimlerin yanında da büyük kıymeti olan bir zât olduğunu söylemiştir.

Beğavî h.317 yılında vefât etmiştir.

III. HADİSİN RİVÂYETLERİNİN SENEDLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ الْمَدَنِيِّ عَنْ أَبِي الْعَيْثِ عَنْ الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ	Buhârî 1
حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْعَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ	Buhârî 2
حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْعَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ	Buhârî 3
حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ : حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :	Müslim
حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :	Ebû Dâvûd
أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ : حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ بْنِ يَزِيدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :	Nesâî (Sünen)
أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :	Nesâî 1 (Sünen-i Kübrâ)
أَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :	Nesâî 2 (Sünen-i Kübrâ)
حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ ثنا ابن وهب قال أخبرني سليمان بن بلال عن ثور بن زيد عن أبي العيث عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال	Ebû Avâne
حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ بِنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :	Tahâvî (Müşkilü'l- Âsâr)

<p>أخبرنا عبد الله بن محمد بن عمرو قال : حدثنا محمد بن إسماعيل الجعفي قال : حدثنا عبد العزيز بن عبد الله الأويسي قال : حدثني سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :</p>	<p>ibn Hibbân (Sahîh)</p>
<p>أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، أنا أبو بكر أحمد بن إسحاق الفقيه، أنا الحسن بن علي بن زياد، ثنا عبد العزيز بن عبد الله الأويسي، قال حدثني سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :</p>	<p>Beyhakî 1 (Sünen)</p>
<p>أخبرنا أبو عبد الله الحافظ ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، ثنا الربيع بن سليمان، ثنا عبد الله بن وهب، ثنا سليمان بن بلال عن ثور، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :</p>	<p>Beyhakî 2 (Sünen)</p>
<p>أخبرنا أبو بكر احمد بن محمد بن غالب الخوارزمي الحافظ ببغداد، ثنا أبو العباس محمد بن احمد بن حمدان النيسابوري، ثنا الحسن ابن علي بن زياد، ثنا عبد العزيز بن عبد الله الاويسي، ثنا سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:</p>	<p>Beyhakî 3 (Sünen)</p>
<p>أخبرنا أبو زكريا بن أبي إسحاق المزكي، أخبرنا أبو الحسين أحمد بن عثمان الآدمي، حدثنا أبو إسماعيل الترمذي، حدثنا الأويسي، حدثنا سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :</p>	<p>Beyhakî 1 (Şuabü'l Îman)</p>
<p>أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، حدثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، حدثنا الربيع بن سليمان، حدثنا عبد الله بن وهب، حدثنا سليمان بن بلال ح قال : و حدثنا أبو عبد الله محمد بن يعقوب، حدثنا حسين بن حسن بن مهاجر، حدثنا هارون بن سعيد الأيلي، حدثنا ابن وهب، عن سليمان بن بلال، عن ثور، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :</p>	<p>Beyhakî 2 (Şuabü'l Îman)</p>
<p>أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، أخبرنا أبو بكر بن إسحاق الفقيه، أخبرنا الحسن بن علي بن زياد، أخبرنا عبد العزيز بن عبد الله الأويسي، حدثني سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :</p>	<p>Beyhakî 3 (Şuabü'l îmân)</p>

<p>قال الإمام الحسين بن مسعود : أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ : حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ :</p>	<p>Beğavî (Şerhu's-Sünne)</p>

IV. HADÎSİN RİVÂYETLERİNİN METİNLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

<p>قال : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». قالوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ؟ قال : «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْعَافِلَاتِ».¹</p>	<p style="text-align: center;">Buhârî 1</p>
<p>قال «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». قالوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قال : «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْعَافِلَاتِ».²</p>	<p style="text-align: center;">Buhârî 2</p>
<p style="text-align: center;">قال اجْتَنِبُوا الْمُوبِقَاتِ الشَّرْكَ بِاللَّهِ وَالسَّحْرُ³</p>	<p style="text-align: center;">Buhârî 3</p>
<p>قال : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ» قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قال : «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْعَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ».⁴</p>	<p style="text-align: center;">Müslim</p>
<p>قال : «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». قِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ؟ قال : «الشَّرْكَ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْعَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ».⁵</p>	<p style="text-align: center;">Ebû Dâvûd</p>

¹ Buhârî, Vasâyâ 23.

² Buhârî, Hudud 43.

³ Buhârî, Tıb 48.

⁴ Müslim, İman 38.

⁵ Ebû Dâvûd, Vasâyâ 10.

<p>قال : «اجتنبوا السبع الموبقات»، قيل : يا رسول الله، ما هي؟ قال : الشرك بالله، والشُّحُّ، وقتلُ النَّفْسِ التي حَرَّمَ اللهُ إلاَّ بالحقِّ، وأكلُ الرِّبَا، وأكلُ مالِ اليَتِيمِ، والتَّوَلَّى يومَ الزَّحْفِ، وقَذْفُ المحصناتِ الغافلاتِ المؤمناتِ»⁶.</p>	<p>Nesâî (Sünen)</p>
<p>قال : «اجتنبوا السبع الموبقات»، قيل : يا رسول الله، ما هي؟ قال : «الشرك بالله، والسُّحْر، وقتلُ النفس التي حرم اللهُ إلاَّ بالحقِّ، وأكلُ الربا، وأكلُ مالِ اليَتِيمِ، والتَّوَلَّى يومَ الزحْفِ، وقَذْفُ المحصناتِ الغافلاتِ المؤمناتِ»⁷.</p>	<p>Nesâî 1 (Sünen-i Kübrâ)</p>
<p>قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله، وما هي؟ قال : «الشرك بالله، والسُّحْر، وقتلُ النفس التي حرم اللهُ إلاَّ بالحقِّ، وأكلُ الربا، وأكلُ مالِ اليَتِيمِ، والتَّوَلَّى يومَ الزحْفِ، وقَذْفُ المحصناتِ المؤمناتِ»⁸.</p>	<p>Nesâî 2 (Sünen-i Kübrâ)</p>
<p>قال : « اجتنبوا السبع الموبقات » قيل يا رسول الله وما هن قال « الإشراك بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق وأكل الربا وأكل مال اليتيم والمولى يوم الزحف وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات»⁹</p>	<p>Ebû Avâne</p>

⁶ Nesâî, Vasâyâ 12.

⁷ Nesâî, Vasâyâ 11.

⁸ Nesâî, Tefsir 5.

⁹ Ebû Avâne, *Müsned*, I, 58.

قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : وما هي يا رسول الله ؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات» ¹⁰	Tahâvî (Müşkilü'l- Âsâr)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا : يا رسول الله، وما هن؟ قال : «الشرك بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق وأكل الربا وأكل مال اليتيم والتولي يوم الزحف وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات» ¹¹ .	İbn Hibbân (Sahîh)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا : يا رسول الله، وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات الغافلات» ¹² .	Beğavî (Şerhu's- Sünne)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف الغافلات المؤمنات» ¹³ .	Beyhakî 1 (Sünen)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل	Beyhakî 2

¹⁰ Tahâvî, *Şerhi Müşkilü'l-Âsâr*, II, 349.

¹¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, XII/371.

¹² Beğavî, *Şerhu's-sünne*, I/86.

¹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 464.

الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات 14. «.	(Sünen)
قال: « اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف الغافلات المؤمنات». ¹⁵	Beyhakî 3 (Sünen)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قالوا : يا رسول الله، و ما هن ؟ قال : «الشرك بالله، و السحر، و قتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، و أكل الربا، و أكل مال اليتيم، و التولي يوم الزحف، و قذف المحصنات المؤمنات الغافلات». ¹⁶	Beyhakî 1 (Şuabü'l Îman)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله و ما هن؟ قال : «الشرك بالله، و السحر، و قتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، و أكل الربا، و أكل مال اليتيم، و التولي يوم الزحف، و قذف المحصنات الغافلات». ¹⁷	Beyhakî 2 (Şuabü'l Îman)
قال : «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل : يا رسول الله وما هن؟ قال : «الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف الغافلات المؤمنات». ¹⁸	Beyhakî 3 (Şuabü'l Îman)

¹⁴ Beyhakî, *es-Sünenü 'l-Kübra*, VIII, 37.

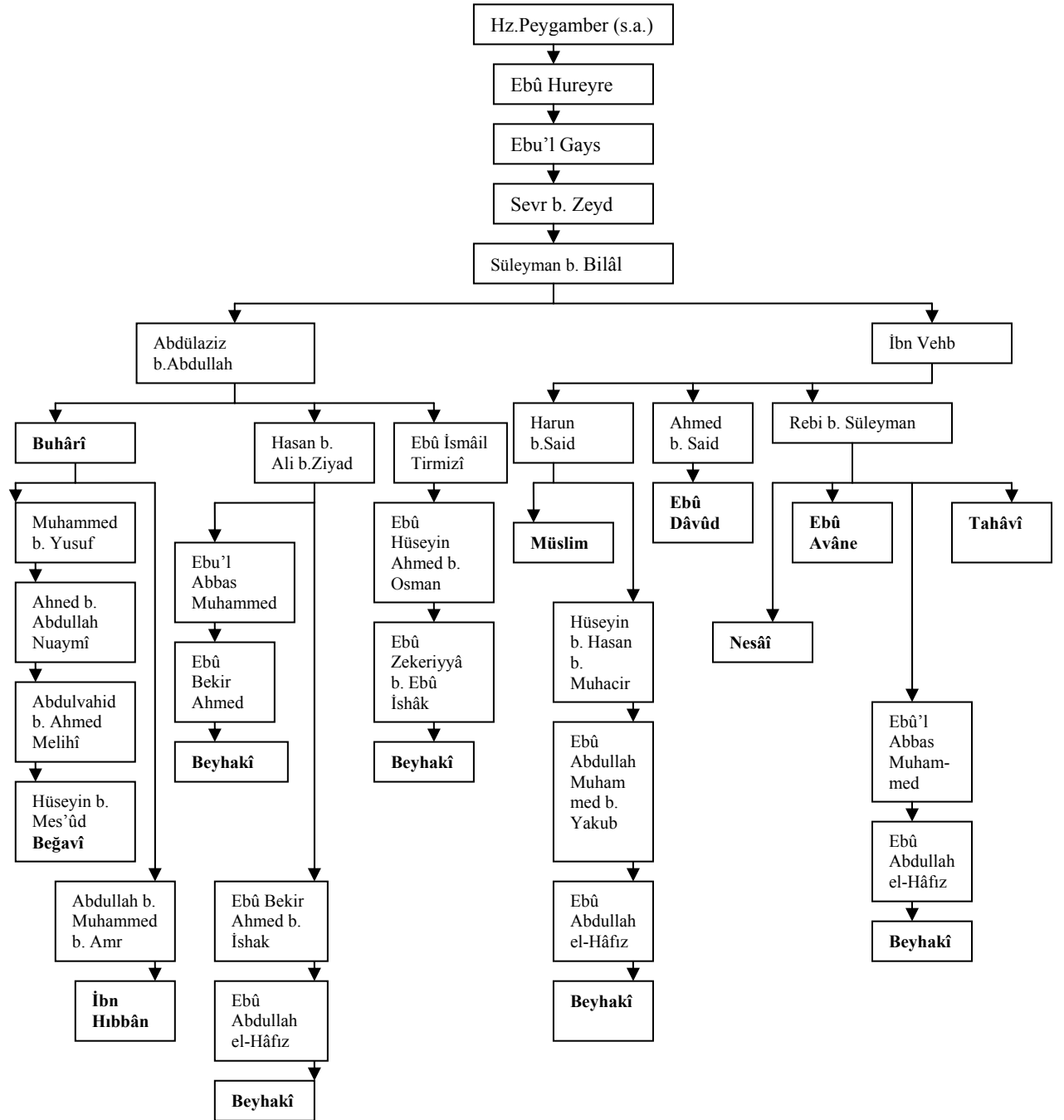
¹⁵ Beyhakî, *es-Sünenü 'l-Kübra*, VIII, 435.

¹⁶ Beyhakî, *Şuabu 'l-îman*, I, 450.

¹⁷ Beyhakî, *Şuabu 'l-îman*, VI/156.

¹⁸ Beyhakî, *Şuabu 'l-îman*, IX/39.

V. HADİSİN RÂVİLERİNİN GENEL SENED ŞEMASI

VI. HADİSİN SENED VE METİN AÇISINDAN TAHLİLİ

Araştırmakta olduğumuz hadisin sened ve metin tahlil ve tenkidini, krolonojiyi dikkate alarak gerçekleştireceğiz. Senedlerde yer alan rical konusunda, özellikle onların

güvenilirlikleri noktasında bilgi verdiğimiz için burada o bilgilerden hareketle genel bir değerlendirme çizgisi izlenecektir.

A. HADÎSİN SENED TAHLİLİ

Hadisimizin **Buhârî**'deki ve **Müslim**'deki rivâyetlerinin senedlerinde yer alan râvîlerin hepsi sikadır. Dolayısı ile hadisimiz bu tariklerden sahihtir.

Hadisimizin **Ebû Dâvûd**'da yer alan rivâyeti de sahihtir. Nitekim Albânî'de hadisin sahih olduğunu söylemiştir.¹⁹

Nesâî'nin Sünen'indeki rivâyette yer alan râvîlerin hepsi sika olduğundan hadisimiz sahihtir. Albânî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.²⁰ Sünenü'l Kübrâ'da yer alan hadisimizin senedleri de Sünen'deki ile aynı olduğundan dolayı buradaki rivâyetlerimizde sahihtir. **Ebû Avâne**'de ve **Tahavî**'de²¹ yer alan sened ile Nesâî'deki sened aynı olduğundan dolayı râvîler sika, hadisler sahihtir.

İbn Hibbân'da yer alan hadisimizin bütün râvîleri sika olduğundan dolayı hadisimiz sahihtir.²²

Beyhakî'nin Şuab'ul-imanın'da yer alan rivâyetlerin râvîleri sika olduğundan dolayı hadisimiz sahihtir. Ayrıca kaynaklarını verdiğimiz hadislerin, muhakkiki olan Abdulali Abdulhamid de hadislerin ricalinin sika olduğunu söylemiştir. İkinci rivâyet için Muhakkik, senedinde meçhul birinin (Hüseyn b. Hasn b. Muhacir) olmasına rağmen isnadının sahih olduğunu ifade etmiştir. Sünenü'l Kübrâ'da yer alan birinci rivâyet ile Şuabu'l-îman'daki üçüncü rivâyetin senedi aynıdır, dolayısıyla hadisimiz sahihtir. İkinci ve üçüncü rivâyetlerde yer alan râvîlerimiz sika olduğundan dolayı hadisimiz sahihtir.

Beğavî'nin Şerhu's-Sünnesin'de yer alan seneddeki râvîler de sika râvîler olduğundan dolayı hadisimiz sahihtir.

¹⁹Albânî, *Sahîhu Sünen'i Ebî Davud* (2874).

²⁰ Albânî, *Sahîhu Sünen'i Nesâî* (3673).

²¹ Şuayb el-Arnaût isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. *Tahrîci Şerhi Müşkili'l-âsâr*, 2/349.

²² Şuayb el-Arnaût isnadının sahih olduğunu ifade etmiş, Albânî de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Şuayb el-Arnaût, *Tahrîci Sahîh'i İbn Hibbân* 12/372; Albânî, *et-Ta'likâtü'l-hisân alâ Sahîh'i İbn Hibbân* 8/134.

Gerek erken devir, gerekse yakın dönemde hadisi konu edinen inceleme ve şerhlerin birçoğunda senedde yer alan râviler hakkında genel bir ifade kullanılmakta ve “ricâli sikadır” ifadesine sık sık rastlanmaktadır. Esasen hadisin sıhhati açısından hayati öneme ait olan bölümünde yer alan râviler teker teker incelendiğinde haklarında yapılmış menfi değerlendirmeler bulunmamıştır. Bu durumda denilebilir ki, mütedâvil ricâl kitaplarında sened açısından hadisin sıhhatine zarar verecek bir hükme rastlanmamıştır. Dolayısı ile hadisi, sened açısından sahih kabul etmek gerekir.

B. HADÎSİN METİN TAHLİLİ

Hadisin metninin tahlil ve tenkidi yapılırken, daha çok rivâyetler arası metin farklılıkları üzerinde durulacaktır. Bu değerlendirme yapılırken Buhârî'nin rivâyeti esas alınacaktır.

Buhârî'de yer alan ilk iki rivâyet metin olarak aynıdır. Üçüncü rivâyeti Buhârî muhtasar olarak vermiş yedi helâk edici şeylerden şirk ve sihiri almıştır. **اجْتَنِبُوا الْمُؤَبَقَاتِ الشَّرْكَ بِاللَّهِ وَالسَّحْرُ**

Hadisimizin Müslim rivâyetinde Buhârî rivâyetinden farklı olarak;

الْمُؤْمِنَاتِ ; **أَكَلُ الرَّبَا** ile **أَكَلَ مَالَ الْيَتِيمِ**, kelimesinin kullanıldığı ayrıca, **قِيلَ** kelimesi yerine **قَالُوا** ile **الْغَافِلَاتِ** kelimelerinin yer değiştirdiği görülür.

Ebû Dâvûd'da yer alan rivâyette ise Buhârî rivâyetinden farklı olarak; **قَالُوا** kelimesi yerine **قِيلَ**, kelimesinin kullanıldığı **الْمُؤْمِنَاتِ** ile **الْغَافِلَاتِ** kelimelerinin yer değiştirdiği görülür.

Nesâî'nin Sünen'indeki farklılıklar ise şunlardır:

السَّحْرُ kelimesi yerine **قِيلَ**, kelimesi yerine **مَا هِيَ؟** yerine **وَمَا هُنَّ؟** kelimesi kullanılmış, **الْمُؤْمِنَاتِ** kelimesinin yerini **الشُّحُ** kelimesi almış, **الْمُؤْمِنَاتِ** ile **الْغَافِلَاتِ** kelimeleri takdim te'hire uğramıştır.

Nesâî'nin Sünen-i Kübrâ'sında yer alan birinci rivâyette; **قَالُوا** kelimesi yerine **قِيلَ** kelimesi yerine **مَا هِيَ؟** yerine **وَمَا هُنَّ؟** kelimesi kullanılmış **الْمُؤْمِنَاتِ** ile **الْغَافِلَاتِ** kelimeleri takdim te'hire uğramıştır.

İkinci Rivâyette ise yine **قَالُوا** kelimesi yerine **قِيلَ**, kelimesi yerine **مَا هِيَ؟** yerine **وَمَا هُنَّ؟** kelimesi kullanılmış **الْمُؤْمِنَاتِ** ifâdesine yer verilmemiştir.

Ebû Avâne rivâyetindeki farklılıklar ise şunlardır: **قَالُوا** kelimesi yerine **قِيلَ** kelimesi, **الشَّرْكَ** yerine **الإشراك**, **والتولي** yerine **والمولى** kelimeleri kullanılmış **الْمُؤْمِنَاتِ** ile **الْغَافِلَاتِ** kelimeleri takdim te'hire uğramıştır.

İbn Hibbân rivâyetin de **المؤمنات** ile **العافلات** kelimeleri takdim te'hire uğramıştır.

Hadisimizin Beğavî'de yer alan rivâyeti Buhârî'den alındığı için aynı lafızları içermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HELÂK EDİCİ YEDİ ŞEY HADİSİNİN MUHTEVÂSİ

Bizim tetkik ettiğimiz hadisimizin metni şudur:

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

- “**Helâk edici yedi şeyden kaçın!**” Sahâbîler:

- Ey Allah’ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber:

- “*Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü’min kadınlara zina isnad etmektir*” buyurdu.

Hadiste bahsedilen bu büyük günahları Hz. Peygamber (s.a.) başka hadislerinde, diğer günahlarla beraber de zikretmiştir bunlardan birkaç misal verecek olursak:

Bir adam Resûlullah’a (s.a.): “Ey Allah’ın Resûlü! Büyük günahlar nelerdir” diye sordu. Resûlullah (s.a.)’de: “*Büyük günahlar yedi tanedir. Bunların da en büyükleri Allah’a ortak koşmak, haksız yere Müslüman öldürmek, savaş anında savaştan kaçmaktır.*” buyurdu.¹

Resûlullah (s.a.) büyük günahları anlattı. — Veya kendisine büyük günahlar soruldu da; «*Büyük günahlar: Allah’a şirk koşmak, insan öldürmek ve anaya babaya âsî olmaktır.*» dedi ve: «*Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? O da yalan söylemektir - Veya yalancı şahitliktir-*» buyurdu.²

Resulullah’a (s.a.) bir adam kebâirden sormuştu, şöyle cevap verdiler: “*Onlar dokuzdur!*” buyurdular ve saydılar: “*Şirk, sihir, insan öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadınlara iftirada bulunmak, anne ve babaya haksızlık, kablenniz olan Beytu'l-Haram (da masiyet işlemeyi) sağlığınız ve ölümünüzde helal addetmek.*”³

Hz. Peygamber’den (s.a.) önce de bu günahlar helâk sebebi sayılmıştır. Nitekim Hz. Mûsa şeriatında bu konuların üzerinde durulduğu görülmektedir:

Safvân b. Assâl (r.a.)’den rivâyete göre, iki Yahudi’den biri diğerine dedi ki: Şu peygambere gidelim ve ona soru soralım. Diğeri O’na: Peygamber falan deme! Sonra senin peygamber dediğini işitirse gözünü dört açar. Sonra Peygamber’e (s.a.) geldiler ve İsrâ Sûresi 101. âyette bildirilen Mûsa’ya verilen dokuz mucize nelerdir? diye sordular. Resûlullah’da

¹ Nesâî, Muhârebe 2.

² Müslim, İman 144.

³ Nesâî, Tahrim 3

(s.a.) şöyle buyurdu: “1. Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayınız. 2. Zina etmeyiniz. 3. Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı bir cana kıymayınız. 4. Hırsızlık yapmayınız. 5. Sihir ve büyü ile uğraşmayınız. 6. Bir suçsuzu öldürmesi için devlet adamına götürmeyiniz. 7. Faizi yemeyiniz. 8. İffetli ve namuslu bir kadına zina suçu atmayınız. 9. Savaştan kaçmayınız -Şu’be şüphe ederek- sadece size mahsus olmak üzere Cumartesi yasağına uyunuz.” Bunun üzerine o iki Yahudi, Peygamber’in (s.a.) elini, iki ayağını öptüler ve şöyle dediler: “Senin peygamber olduğuna biz şehâdet ederiz.” Resûlullah (s.a.), O halde Müslüman olmanıza engel nedir? buyurdu. Dediler ki: Davûd, zürriyetinden daima bir peygamberin bulunması için duâ etmiştir. Şayet sana inanarak bizler Müslüman olursak Yahudilerin bizi öldürmelerinden korkarız.⁴

Vermiş olduğumuz bu birkaç örnek hadisten sonra araştırmamıza konu olan hadisimizdeki yedi helâk edici maddenin muhtevâları hakkında kısaca bilgi verelim.

I. ŞİRK

A. TANIMI

Hz. Peygamber’in (s.a.) helâk sebebi olarak gösterdiği inanç ve amellerin başında şirk gelmektedir. “Şe-ri-ke” fiil kökünden bir mastar olan “şirk” kelimesi ortak koşma, ortak tanıma anlamına gelir. Dini ıstılahta ise şirk, Allah’ın (c.c.) ulûhiyetinde, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul etmek, O’ndan başkasına ibadet etmektir. Allah’a ortak koşmayla ilgili bütün fiillere “şirk” denildiği gibi, bu fiillerin fâillerine de müşrik denilir.⁵

Müşriklerin ulûhiyet anlayışını anlamak için câhiliyye müşriklerinin Allah inancını şöyle özetleyebiliriz: Müşrik Araplar taştan yapılmış putlara tapmakla birlikte Allah’ın (c.c.) varlığını da kabul ediyorlardı.⁶ Allah’ın (c.c.) varlığını kabul etmekle kalmayıp O’nun, kendi ilâhları da dâhil olmak üzere bütün âlemin yaratıcısı, mâliki ve en üstün Rabbi olduğuna inanıyorlardı.⁷ Müşriklerin Allah’ın varlığını kabul ettiklerini Kur’ân-ı Kerîm’deki birçok

⁴ Tirmizî, Tefsir 17. Tirmizî: Bu hadis hasen sahihtir.

⁵ Kılavuz, Saim, *İslâm Akaidi ve Kelam’a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 42. Bk. Kerimoğlu, Yusuf, *Kelimeler Kavramlar*, İnkilab Yayınları, İstanbul, 1983, s. 287; el-Kahtânî, Sâid b. Alî, *Şirkten Korunmak*, (Terc: İshak Emin Aktepe), Polen Yayınları, İstanbul, 2005, s.25.

⁶ Bk. Şimşek, M. Sait, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, Beyan Yay. İstanbul, 2001, s. 42; Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, Sebat Yay., Konya, 1990, s. 77

⁷ Mevdûdî, Ebû’l-A’lâ, *Kur’ân’a Göre Dört Terim*, (Terc: İsmail Kaya, Osman Cilacı), Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 75.

âyetten anlamak mümkündür.⁸ Allah çok uzakta bir yaratıcıydı ve O'nu unutmuşlardı. Tapınmalarını da Kur'ân-ı Kerîm'in asnâm, evsân, evliyâ, erbâb, tağut, endâd, ensâb, şufe'a diye isimlendirdiği şeriklerine yöneltiyorlardı.⁹ Ulûhiyyet ve rubûbiyyet hususunda Allah'a boyun eğiyorlardı. Allah-u Teâlâ; dua ettikleri, kendilerine bir zarar dokunduğu veya bir bela isabet ettiğinde sığındıkları en yüce en üstün makamdı. İlahları ve putları hakkındaki inançlarıysa, onların gerek kendilerini gerek bu kâinatı yaratan, hepsini rızıklandıran, ahlâki ve medeni yaşayışlarında doğru yola ulaştıran ve irşad eden varlıklar oldukları merkezinde değildi.¹⁰ Bunlar gösteriyor ki ancak zorda kaldıklarında, akıl ve fitratlarının gereği olarak ikrara mecbur kaldıklarında Allah'ı hatırlıyorlardı, fakat bunların dışında fiilen Allah yokmuş gibi yaşıyorlardı.

Genellikle insanlar, göremedikleri ve düşüncelerine sığdıramadıkları yüce yaratıcı ile aralarına girecek vasıtalar aramışlardır. Yardım görme veya şefaât umuduyla, korku veya menfaat düşüncesiyle dünya hayatları bakımından daha müşahhas faydalar bulacaklarını sandıkları putlara bağlanmışlar, sonra o varlıkları temsil eden maddelere tapar olmuşlardır. İşte müşrikler de bu varlıkların Allah'ın (c.c.) rububiyyetini değilse de, Ma'budiyyetini paylaştıklarını zannediyorlardı.¹¹

Şirk ile küfür birbirine yakın iki kavramdır. Aralarındaki fark küfrün daha genel, şirkin ise daha özel olmasıdır. Bu anlamda her şirk küfürdür, fakat her küfür şirk değildir. Her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir. Çünkü şirk sadece Allah'a zat, sıfat ve fiillerinde ortak tanıma sonucu meydana gelir. Küfür ise küfür olduğu bilinen birtakım inançların kabulü ile gerçekleşir. Küfür olan inançlardan biri de Allah'a ortak tanımadır. Mesela Mecusilikte olduğu gibi iki tanrının varlığını kabul etmek şirk olduğu gibi aynı zamanda küfürdür. Hâlbuki ahiret gününe inanmamak küfürdür ama şirk değildir.¹² Allah Teâlâ'nın şirk dışındaki günahları, bağışlayacağı, Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilmiştir.¹³

⁸“Andolsunki onlara gökleri ve yeri yaratan, güneşi buyruğu altında tutan kimdir? Diye sorsan şüphesiz “Allah”tır derler. Öyleyse niçin aldatılıp döndürülüyorlar?” el-Ankebût 29/61.

⁹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan yay., İstanbul, 1987, s. 4

¹⁰ Mevdudî, a.g.e., s. 75.

¹¹ Yıldırım, a.g.e., s. 5-6.

¹² Kılavuz, a.g.e., s. 42; Kazancı, Lütfi, *İslâm Akâidi*, Marifet Yayınları, İstanbul, s.55

¹³ en-Nisâ 4/ 116.

Ehl-i Kitab'ın şirk kapsamına girip girmediği tartışma konusu olmuştur. Hukuk açısından müşriklerle kitap ehli arasında fark bulunduğunu herkes kabul etmektedir. Bununla birlikte inanç bakımından onların müşrik olduklarını söyleyen âlimler çoğunluktadır.¹⁴ Onların müşrik olduklarını ifade eden âyetlerin yanında, müşriklerle birlikte fakat müşrikler dışında ayrı bir grup olduklarını belirten âyetler de vardır.¹⁵

Şirk tevhidin zıddı ve Allah'ı (c.c.) ulûhiyetiyle, rububiyetiyle ve isimleriyle birlemeyen her inanç şirktir. Allah'tan başkasına ibadet etmek ve Allah'tan başkasını Rabb edinmek, yani Allah'a şirk koşturmak O'ndan başkasına itaat etmek, O'nun koyduğu hükümlerin dışında hüküm koyanların hükümlerini kabul etmek demektir. Şirkin dayandığı hiçbir haklı temel yoktur. Yeryüzünün mülkü Allah'ındır, insanları Allah (c.c.) eşit olarak yaratmıştır. Bu bakımdan hiçbir insanın başkaları üzerinde kural koyma yetkisi yoktur. Şirki ortaya çıkaran yani şirkin tanrıları olan insanların peşinden gittikleri yalnızca hevalarıdır ve hevalarından ortaya koyduklarının da temelde taşıdığı hiçbir değer yoktur, tamamı basit bir zandan ibarettir.¹⁶ İnsanların şirke düşme sebepleri şöyle özetlenebilir:

İnsanın kendisini/hevâsını (Basit arzu ve şehvetlerini) tanrılaştırması,¹⁷ ataların yolunu körü körüne tâkip etmek, gelenekleri, örf ve âdetleri yüceltmek,¹⁸ aşırı hürmet ve saygı, diğer varlıkları Allah (c.c.) ve Resûlü'nden (s.a.) çok sevmek,¹⁹ kibir, büyülenme (istikbar),²⁰ haddi aşmak (taşkınlık),²¹ istiğnâ (kendisini yeterli görmek), zenginlik ve refahla şımarma, dünyevî endişeler,²² cebbarlık,²³ çoğunluğa uymak; zanna tâbi olmak,²⁴ akli kullanmamak,

¹⁴ Şimşek, M. Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, s. 41, 42.

¹⁵ "Yahûdiler: "Uzeyr Allah'ın oğludur." Nasranîler de "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu daha önce inkâr edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri bir sözdür. Allah onları yok etsin nasıl da uyduruyorlar. Oysa O'ndan başka ilâh yoktur. Allah koştukları eşlerden (ortaklardan) münezzehtir." et-Tevbe 9/30-31. "İnananlar, Yahûdiler, Sabiler, Hristiyanlar, Mecûsiler ve Müşriklere gelince, muhakkak ki Allah kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır, çünkü Allah her şeye şahittir." el-Hacc 22/ 17.

¹⁶ Gürdal, Salih, *Tevhid ve Şirk*, Beyan Yayınları, İstanbul,1996, s. 85.

¹⁷ en-Nâziât 79/24; ez-Zuhruf 43/51; el-Alak 96/ 4-5; el-Furkan 25/43.

¹⁸ ez-Zuhruf 43/ 23-24; el-A'râf 7/173.

¹⁹ et-Tevbe 9/ 24; el-Bakara 2/ 96.

²⁰ el-Ahkâf 46/ 20; en-Nâziât 79/23-24.

²¹ el-Kasas 28/ 76-77.

²² el-Alak 96/ 6-8.

²³ el-Mü'min 40/ 35.

²⁴ el-En'âm 6/116.

Allah'ı yeterince tanımamak, gayba iman etmeme, insanlara tevhidî dâvetin yeterli şekilde yapılmaması.

Nefsin istekleri peşinde koşmak, Allah'ın sevgisi yerine dünya sevgisini tercih etmek, bunların sonucunda Allah'ın hükümlerinden birini dahi reddetmek şirktir.²⁵ İslâm âlimleri şirki ikiye ayırmışlardır:

1- Büyük Şirk: Allah Teâlâ'nın zâtında olduğu gibi sıfatlarında, fiillerinde ve dolayısıyla ulûhiyyet, rubûbiyyet ve ubûdiyyet konularında O'na eş veya benzer kuvvetin varlığını kabul etmektir.²⁶

2- Küçük Şirk: Bazı amelleri yaparken Allah'ın dışında başkalarının da rızâsını hesaba katmaktır. Böyle bir tavır riyâ ve amelî münafıklıktır.²⁷

B. KUR'ÂN-I KERÎM'DE ŞİRK

Kur'ân-ı Kerîm'de şirk ve türevleri pek çok yerde geçer. Şirk kelimesi geçmese bile, âyetlerin çok büyük bir bölümü, tevhidî hâkim kılmak için şirkle mücadeleyi konu edinir. Kur'ân-ı Kerîm, müşrikleri, yeryüzünde birliği ve huzuru bozan, insanlar için zararlı, çirkin bir tip olarak görür ve necis olarak nitelendirir.²⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de şirk, herhangi bir şeyi, kavramı veya bir kimseyi tercih etme, önem ve kıymet verme, yüceltme bakımından Allah'la eşit düzeyde görme veya bunu davranışlarıyla göstermektir. Kur'ân-ı Kerîm bize Allah'ı (c.c.) birçok sıfat ve isimleriyle tanıtmış ve O'ndan başka ilâh olmadığını kesin ifadelerle bildirmiştir. İlâh, Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen özelliklerine sahip olan varlıktır. Allah gerçek ve tek ilâhtır; Allah'ın sıfatlarına sahip olan başka hiçbir varlık olamaz. İşte, Allah'ın herhangi bir sıfatına başkasının Allah'la birlikte veya bağımsız olarak sahip olduğunu iddia etmek, Allah'tan başka ilâh kabul

²⁵ Kalkan, Ahmed, *Müslümanın Akaidi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 186.

²⁶ Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da İnanç Esasları*, İfav Yay., 2.bs., İstanbul, 1999, s.93. Şirk, temelde Allah'tan başka ilâh/tanrı kabul etmek olduğu halde, çok farklı görüntüleri vardır. **Şirk-i İstiklâl**: Birbirinden ayrı iki ilâhın varlığını kabul etmek. **Şirk-i Teb'iz**: Allah'ın bir olduğunu kabul etmekle beraber, birden fazla tanrının toplanmasından meydana gelmiş bir Allah kabul etmektir. Teslis inancı gibi. **Şirk-i Takrib**: Allah'a yaklaştıracakları zannıyla bir takım putlara tapınmak. **Şirk-i Taklid**: Ataların bâtil inanışlarını aynen sürdürmek. **Şirk-i Esbab**: Sebepleri putlaştırmak.

²⁷ "Sizin hakkınızda en çok korktuğum küçük şirktir." "Küçük şirk nedir ey Allah'ın elçisi?" diye sordular. "Riyâdır. Allah Teâlâ, kıyâmet günü insanların amellerinin karşılıklarını verdiği zaman riyâkârlara: 'Dünyada kendilerine gösteriş yapmakta olduklarınıza gidin. Bakın bakalım, onların yanında bir karşılık bulacak mısınız?' buyurur." Tirmizî, Hûdûd, 24.

²⁸ et-Tevbe 9/28.

etmektir, yani şirktir. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette Allah Teâlâ, insanları şirk düşmemeleri hususunda uyarır.

Şirk, insanın kaçınması gereken günahların en başında gelmektedir. Çünkü bu, Allah'a (c.c.) karşı işlenebilecek en büyük suçtur. Allah'la birlikte başka bir ilah edinerek O'na ortak koşmak, O'na karşı iftira etmek, elbette ki en büyük suçu ve saygısızlığı işlemek anlamına gelir. İşte bu yüzden Allah dilediği günahı affedeceğini ancak şirki asla affetmeyeceğini, şirkin aslında büyük bir sapkınlık olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle bildirmiştir.²⁹

Allah'ın (c.c.) bu kadar ehemmiyetle üzerinde durduğu, bağışlamayacağını bildirdiği, sapkınlık olarak nitelendirdiği bir günah elbette ki Müslümanların en çok kaçınacakları ve imtina edecekleri durumdur. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde Allah (c.c.) mü'minleri şirk karşı uyarılmış, onları bu en büyük kötülükten şiddetle sakındırmıştır. Hz. Lokman'ın oğluna verdiği, *"Ey oğlum, Allah'a şirk koşma. Şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür."*³⁰ şeklindeki öğüt de bunlardan biridir. Şirkin bu derece önemli bir konu olmasının bir diğer sebebi ise insanın amellerinin boşa gitmesine ve hüsrana uğramasına neden olmasıdır.³¹

Kur'ân-ı Kerîm'de şirk şu şekillerde tanımlanır: Büyük günah,³² büyük zulüm,³³ büyük cehâlet,³⁴ apaçık sapıklık,³⁵ büyük alçaklık,³⁶ zanna göre hareket,³⁷ dünya hayatına düşkünlük,³⁸ halkı, sağlam temellerden uzak tutma,³⁹ şirk koşanların kalplerinin korku ile

²⁹"Hiç şüphesiz, Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamaz. Bunun dışında kalanlar ise, (onlardan) dilediğini bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa elbette o uzak bir sapıklıkla sapmıştır. " en-Nisâ 4/116.

³⁰ Lokman 31/13.

³¹ "Andolsun, sana ve senden öncekilere vahyolundu: Eğer şirk koşacak olursan, şüphesiz amellerin boşa çıkacak ve elbette sen, hüsrana uğrayanlardan olacaksın. " Zümer 39/ 65.

³² en-Nisâ 4/8.

³³ Lokman 31/13.

³⁴ el-Enbiyâ 21/24

³⁵ el-Ankebût 29/5; en-Nisâ 4/116.

³⁶ el-A'râf 7/52.

³⁷ el-En'âm 6/116.

³⁸ el-Bakara 2/96.

³⁹ el-Ankebût 29/41.

doldurulması,⁴⁰ cennetin kapılarının şirk koşanlara kapanması,⁴¹ tevhid inancında olanlara karşı düşmanlık.⁴²

C. HADİSLERDE ŞİRK

Biz burada Hz. Peygamberin (s.a.) şirkle ilgili hadislerinden birkaç misal vererek bu konunun önemine değineceğiz. Resûlullah (s.a.) hadislerinde fertlerin ve dolayısı ile toplumun itikadi alandaki sapmalarını engellemek için çok gayret sarfetmiş, tevhid üzerinde ısrarla durmuş, Allah'ın (c.c) kendisine şirk koşulmasını bağışlamayacağını bildirmiştir.

Ali b. Ebî Tâlib'den (r.a.) gelen rivâyete⁴³ göre, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *Kur'ân-ı Kerîm'den bana en sevimli gelen ayetlerden biri de şudur: "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür."*⁴⁴

Abdurrahman b. Ebî Bekre babasından rivayet etti: Resûlullah'ın (s.a.) yanında idik. Üç defa : *"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? Allah'a şirk koşmak, anaya babaya itaatsizlik etmek ve yalancı şahitlik yapmaktır -yahud- yalan söylemektir"* dedi. Resûlullah (s.a.) dayanmıştı. Doğrulup oturdu. Artık bu sözü o derece tekrarlardı ki, biz: *"Keşke sükût buyursalar dedik."*⁴⁵

Resûlullah (s.a.) câhiliye toplumunda yerleşmiş, tevhid anlayışına aykırı olan düşünce ve davranışlara müdahale etmiş, onları düzeltmek için çaba sarfetmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) bi'setinden önce cahiliye halkı yaygın bir biçimde kabirlere, ağaçlara, taşlara, putlara ve cinlere tapıyordu. Her biri ayrı bir şirk çeşidi olan bu tapınmayı bir din olarak da sahiplenmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.), tevhide aykırı bu hayat biçimine telbiye ile müdahale etmiştir: *"Ya Rab! Davetine tekrar tekrar icâbet ediyorum. Her emrini yerine getirmeye hazırım. Senin saltanatında hiçbir ortağın yoktur. Hamd Senin'dir, mülk Senin'dir. Bütün bunlarda hiç ortağın yoktur."*⁴⁶

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/151.

⁴¹ el-Mâide 5/72.

⁴² el-Mâide 5/82.

⁴³ Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân, 4.

⁴⁴ en-Nisâ 4/116.

⁴⁵ Müslim, İman 143.

⁴⁶ Müslim, Hac 19.

Ebû Vâkıd el-Leysî (r.a.) anlatıyor. Peygamberimizle birlikte Huneyn seferine çıktık. Biz küfür ve şirkten henüz yeni kurtulmuştuk. Müşriklerin Zâte Envât dedikleri ve kutsal saydıkları bir ağaçları vardı. Silahlarını o ağacın altında kuşanırlardı. İbadet de ederlerdi. Böyle bir ağacın altından geçiyorduk, Peygamberimize: "*Ey Allah'ın Resûlü! Onların Zâte Envât'ı gibi bize de Zâte Envât yap*" dedik. Bunun üzerine Hz.Peygamber:

"Allahu Ekber, yine aynı yol, yemin ederim ki, İsrâiloğullarının Hz.Musa'ya: "Ey Musa! Bunların taptıkları gibi bize de bir tanrı yap" demelerinin aynını diyorsunuz. Sizden önceki (kavimlerin) yolundan yürüyeceksiniz" cevabını verdi.⁴⁷

Geçmiş ümmetlerin tarihinde de örnekleri görülmüştür ki tarihi ve önemli olayların cereyanına sahne olan mekân ve varlıklar, kutsal hale dönüştürülmüştür. Hz. Peygamber (s.a.) aşırı derecede tâzimin eski ümmetlerde olduğu gibi, kendi ümmetini de putperestliğe sevkedeceğinden endişe etmiştir. Bundan dolayı O (s.a.), kabir ziyaretinde ibret almanın dışına çıkıp, kabirlerin kireçlenmesini ve üzerine bina yapılarak mezarların bir tapınak haline getirilmesini yasaklamıştır.⁴⁸ Yine bir başka hadislerinde, kabir konusundaki çirkin âdetlerden ümmetini sakındırmış ve: "*Hıristiyan Habeşliler içlerinden salih bir kişi öldümü onun kabri üzerine bir mescid inşa ederek, içine de o zatın resimlerini yaptılar. Kıyamet gününde yaratıkların en şerhileri onlardır*"⁴⁹ buyurarak, şirke düşme endişesinden dolayı, mezarların üzerine bina yapımının câiz olmadığını ifade etmişlerdir.

Peygamber Efendimiz (s.a.) müslümanları ibadetlerini yaparken sadece Allah (c.c.) rızasını gözetmeleri hususunda uyarılmış, aksi takdirde kişinin riyaya yani şirke düşeceği uyarısında bulunmuştur:

Ebû Saîd el-Hûdrî'den (r.a.); Şöyle demiştir: Biz (sahâbiler bir gün) Mesîh-i Deccâlın fitnesi hakkında kendi aramızda müzâkere ederken Resûlullah (s.a.) çıkageldi ve: *Bence sizin için Mesîh-i Deccâl'dan daha korkunç olan şeyi size haber vereyim mi?* buyurdu. Ebû Saîd demiştir ki: Biz de: Buyur (haber ver), dedik. Bunun üzerine: *(Sizin için daha korkunç şey) gizli şirktir ki: Adamın namaza durup da gördüğü bir başka adamın (kendisine) bakmasından dolayı namazını güzelleştirmesidir.*" buyurdu.⁵⁰

⁴⁷ Tirmizi, Fiten 18; Ahmet b.Hanbel, V, 218, 340.

⁴⁸ Buhari, Salât 48; Ahmed b.Hanbel, I, 195.

⁴⁹ Buhari, Salât 48; Ebû Dâvûd, Cenâiz 68.

⁵⁰ İbn Mâce, Zühhd 21.

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.) bir gün: "*Hüzün kuyusundan Allah'a sığın!*" buyurdular. Oradakiler: "Ey Allah'ın Resûlü, hüzün kuyusu da nedir?" diye sordular. "*O, cehennemde bir vâdidir; cehennem, o vâdiden her gün yüz kere Allah'a (c.c) sığınma taleb eder.*" dedi. "Ey Allah'ın Resûlü, oraya kimler girecek?"denildi. "*Oraya dedi, amellerinde riyâ yapan kurrâlar girecektir.*" dedi.⁵¹

D. ŞİRK'İN ZARARLARI

Şirkin insan hayatı üzerinde çok sayıda olumsuz etkisi vardır. Her şeyden önce Allah'a (c.c) bazı varlıkları ortak koşan kimselerin bazı yaratıklar önünde boyun eğmeleri, onları kendilerine yarar veya zarar verebilecek şeyler olarak kabul etmeleri onlardan korkmaları ve bütün ümitlerini onlara bağlamaları gerekir. Ama Allah'ın birliğine inanan kimse Allah'ın her gücün üstünde olduğunu, O'ndan başkasının zarar veya yarar veremeyeceğinin bilincindedir. Bu da inanan kimseyi Allah'tan başka her güce karşı kaygısız, bağımsız ve korkusuz yapar.⁵²

Gurur ve kibir şirkin tabii bir sonucudur. İnanmayan bir kimse bazı dünyevi şeyleri elde edince kibirlenir. Çünkü bunların, insanın kendi değerinin bir karşılığı olduğuna inanır.⁵³ Fakat inanan insan asla kibirli olmaz. Çünkü O, sahip olduğu her şeyi Allah'ın (c.c) verdiğini ve bunları istediği zaman alabileceğini bilir. Allah'a şirk koşan aynı zamanda bencildir. Bencil kendisi için yaşar. Düşüncesinde, iş ve tutumlarında becerisini bu yönde kullanır. Bencil, istek ve şehvetini gözetir. Bencilik, Allah'ın nimetlerini ve O'nu unutmamanın belirtisidir. Çünkü kendini beğenen başkasını sevmeye güç yetiremez.⁵⁴

Allah'a şirk koşan kimse ahlâkı ve fazileti hafife alır. Müşrikler boş ümitlerle yaşarlar. Tanrılarına adaklar adar ve böylece tanrılarına rüşvet vererek tüm saçma ve kötü davranışları için istediklerini yapma hususunda ruhsat aldıklarına inanırlar. Bu boş inançlar onları daima günah ve kötü davranışların ağına düşürür ve tanrılarına güvenerek ruhlarını temizlemeyi saf ve iyi bir hayat yaşamayı ihmal ederler.⁵⁵

Şirk izzet-i nefsi yok eder. Allah'a ortak koşan insan yeryüzünün bütün tağutları karşısında boyun eğer ve zelil duruma düşer. Çünkü kendisini onların kurtaracağına

⁵¹ Tirmizî, Zühd 48.

⁵² Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *İslâmı Anlamaya Doğru*, Kahraman Yay., İstanbul, 1997, s. 95.

⁵³ Mevdudî, a.g.e., s. 95.

⁵⁴ Macit, Nedim, *Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Ribat Yay., Konya, 1992, s. 316-317.

⁵⁵ Mevdudî, a.g.e., s. 96.

inanmaktadır. Duymayan, görmeyen ve akli olmayan varlıklar önünde boyun eğer. Paranın, servetin, şöhreti, makam ve mevkinin kısacası en ufak bir menfaatin karşısında kişiliğini unuttur, Allah'ı bırakıp bunlara secde eder ve tapar. Bu da alçalmanın ve delaletin son noktasıdır.⁵⁶

Karşılıksız olarak ve yalnız mükâfatını Allah'tan beklemek suretiyle yardım yapılan bir toplumda insanın yalnız ve çaresiz kalması zordur. Bunun aksi ise yalnızlık, korku ve kimsesizlik gibi insanı psikolojik yönden derinden etkileyen problemlerle baş başa kalmaktır. Şirk de böyle bir duruma neden olmaktadır. Şirk gerek şahsi gerek toplum hayatında bir ızdıraptır. Allah'a ortak koşanın gayesinde bir sebat yoktur. Bu nedenle sürekli bir buhranın, bitmeyen bir ızdırabın korkusu içinde çırpınır.⁵⁷

Şirk Allah'ın (c.c.) gazab ve cezasını çeken ve Allah'tan uzaklaştıran en büyük sebeptir. Allah (c.c.) insanları tevhid fitratı üzerinde yaratmıştır. Peygamberimiz (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Her insan fitrat üzere doğar. Ana babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecusi yapar.”*⁵⁸ İşte şirk bu fitrat nurunu söndürür. Güzel ahlâk da fitrattandır. Şirk fitratı bozduğuna göre bunun bir sonucu olan güzel ahlâkı da bozar.⁵⁹

Şu âyeti kerîmede müşriğin halini canlandıran bir temsil vardır:

*“Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri (O'nun birliğini tanıyan mü'minler olun). Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.”*⁶⁰

Allah'a şirk koşan kendisini sonu olmayan bir helâk ile mahvetmiştir. Onun hali, gökten düşen ve onu kuşlar kapayan ve kuşların midesinde parçalanıp dağılan yahut da rüzgârın onu bir takım uzak helâk yerlerine sürükleyip savurduğu kimsenin, haline benzer. Şirk ile insan imanın zirvesinden küfrün alçaklığına düşmüş olur. Çünkü aşağılık hevâ ve hevesler fikirleri dağıtır. İnsanı şeytanın oyuncağı haline getirir. Şeytan da insanı sapıklığasevkeder. Zaten şirkte dağınıklık ve parçalanma esastır. Bir kimse şirkte düşünce artık o, hakiki sahibinden bağını koparmış, sahipsiz kalmıştır. Böyle bir kimse de helâk olmuş demektir.

⁵⁶ el-Kahtani, a.g.e., s. 60.

⁵⁷ Macit, a.g.e., s. 318-317.

⁵⁸ Buhârî, Cenaiz 19/112.

⁵⁹ el-Kahtani, *Şirkten Korunmak*, s. 59-60.

⁶⁰ el-Hacc 22/31.

Açıkça görüldüğü gibi Allah'a (c.c.) şirk koşturmak son derece tehlikeli, telafisi mümkün olmayan, insanı cehenneme kadar sürükleyebilecek bir günahdır. Bu nedenle Allah'tan korkan ve O'nun cennetini uman bir kişinin bu tehlikeye karşı dikkatli olması gerekir. Ancak dikkatli olabilmek için de öncelikle onu tanımak, nelerin şirk kapsamına girdiğini bilmek gerekir. Bunu bilen insan bir parça dahi Allah (c.c.) korkusuna sahipse bu günahı işlemekten şiddetle sakınacaktır.

E. HÜKMÜ

Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiğine göre Allah (c.c.), şirk koşturma dışında kalan günahlardan dilediğini bağışlayacaktır. Ancak, rahmetinin genişliğine rağmen müşrikler bu rahmetten mahrum kalacaklardır. Çünkü şirk, kulun işlediği en önemli cürümdür.⁶¹ Yarın hesap gününde onlar affedilmeyi, merhamet olunmayı istedikleri zaman onlara *"hani dünyada iken ortak koştuklarınız, çağırın bakalım"* denecek. Ama ortak koştukları şirk unsurları onlara asla yardım edemeyecektir.⁶² Hatta o şirk koştukları şeyler, müşriklere *'siz yalancılarsınız'* diye cevap verecekler ve kendilerinin Allah'a teslim olduklarını söyleyeceklerdir.⁶³

Şirk koşturular, kesinlikle cehennemliklerdir.⁶⁴ Ebû Zer'in (r.a.) rivâyet ettiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Cebrail (a.s.) bana gelerek; 'Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi şirk koşturmadan ölürse cennete girer müjdesini verdi.'* Ben, (hayretle) zina ve hırsızlık yapsa da mı? diye sordum. *"Evet, hırsızlık etse de, zina yapsa da"* cevabını verdi.⁶⁵

II. SİHİR

A. TANIMI

Sözlük anlamı olarak sihir; gizli olan ve sebebi bilinmeyen şey demektir. Bir şeyi görünüşünden başka bir şekle çevirmek demektir. Sihir, "tutumu latif ve ince olan herhangi bir şeye ve file" denir. Göz bağıcılık etmeye de sihir denir. Sihir, düğüm, okuyup üfleme,

⁶¹ en- Nisâ 4/ 48, 116.

⁶² el-En'âm 6/23; en-Nahl 16/27; el-Kehf 18/52.

⁶³ en-Nahl 16/ 86-87.

⁶⁴ el-Mâide 5/72; en-Nisâ 4/116.

⁶⁵ Buhârî, Tevhid, 33.

kendisine yazılan ve konuşulan söz anlamlarına da gelir.⁶⁶ Yine sihrin anlamı olarak, "sebebi gizli olan ve hakikatinin dışında tahayyül olunan ve göz boyama, aldatma şeklinde cereyan eden her işe de sihir denmiştir. Sihri anlatmak üzere kullanılan kelimelerden biri de "Tıbb" kelimesidir. Bu anlamda sihirlenmiş kişiye "matbûb"⁶⁷ denir.

Terim olarak sihir: "Herhangi bir vasıtanın yardımı olmadan veya semâvî kuvvetlerin yardımıyla, nefis ve ruhların unsurlar âlemine tesir etme kudret ve istidadını bildiren bilgiye denir.⁶⁸ İbn Haldûn sihrin insan nefsinin sahip olduğu yeteneklerle ilgili olduğunu söyleyerek; beşerî nefislerin semavi bir yardımcıya başvurarak unsurlar âleminde etkili olmasına tılsım, herhangi bir yardımcıya başvurmaksızın tesir icra etmesine de sihir denir, demektedir.⁶⁹ İbn Abidin'in tanımı da buna benzer bir tanımdır.⁷⁰ Sihir düğüm, okuyup üfleme, kendisiyle yazılan ve konuşulan söz, dokunmaksızın sihirlenmiş kişinin aklına, kalbine ve bedenine tesir eden fiil, anlamına gelir.⁷¹ Sihir, kötü ruhların etkilerinden oluşan şeye verilen addır.⁷² İnsana ve doğaya ilişkin olayları, maddi dünyanın ötesindeki gizemli dış güçler aracılığıyla etkileyip yönlendirdiğine inanılan törensel eyleme sihir denir. Sihir, tabiatüstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanılan bazı tabii nesnelere kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma amaçlı bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işlerdir.⁷³ Sihir, sebebi gizli olan hayal ve aldatma, yaldızlı sözlerle işticiyi hakikatın dışına sürükleyen her şeydir.

Sihir, aslında hakikati olmayan zihnî hayaller, kuruntular ve oyunlardır ki, hokkabazların el çabukluğu ile gözlerden kaçırmak ve koğucuların yaldızlı şeylerle kulakları avutmak suretiyle yaptıkları şeydir.⁷⁴

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dâru'l Kütübi'l Arabiyye, Beyrut, t.s., X/104.

⁶⁷ İbn Kayyim, *el-Cevziyye*, Şemsuddîn, Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdü'l Meâd, er-Risâle*, Beyrut, 2000, 4/115.

⁶⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, Terceme, Süleyman Uludağ, Dergah, İst., 1983, II/1181.

⁶⁹ İbn Haldun, II/1179.

⁷⁰ İbn Âbidin, Muhammed Emin İbn Ömer, *Reddu'l Muhtâr ed-Durri'l Muhtâr*, Terceme, Ahmed Dâvûdoğlu, Şamil, İst., 1982,

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/113.

⁷² İbn Kayyim, *Zâdü'l Meâd, er-Risale*, IV/115.

⁷³ Tanyu, Hikmet, "Büyü", DİA, İstanbul, 1992, VI, 501.

⁷⁴ Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil yayınevi, İstanbul, 1981, VII/104.

Sihir kelimesi mutlak olarak kullanıldığında, hoş olmayan işler manasında ve yapanın da kınandığını ifade eden şekilde anlaşılmaktadır. Bununla beraber, methedilen ve övülen şey hakkında da kullanıldığı vakidir. Hz. Peygamber (s.a.s)' in "*Şüphesiz ki güzel konuşma sihirdir,*"⁷⁵ buyurması bazı ifadeleri sihir olarak isimlendirdiği anlamına gelmektedir.⁷⁶

Bütün bu tanımlar göz önüne alınınca şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Sihir, el çabukluğu, göz boyama, bir takım hile ve aldatmalarla ve gizli sebeplere dayanmakla ortaya konan, hakikat dışı olmasıyla da bir nevi olağanüstü görünen her şeydir.

Tarihsel olarak baktığımızda, sihrin insanlık tarihi kadar eski olduğu görülür. Bunu tarihi araştırmaların yanında, başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere dini kaynakların da işaretiyle anlıyoruz. Ayrıca bir insan topluluğunun bulunduğu her yerde sihrin bir halde var olduğu bir vakia olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Gönderilen hiçbir peygamber yoktur ki, sihirbaz ve mecnun olarak itham edilmesin.*"⁷⁷ âyetinin bulunması sihrin çok eskilere dayandığını gösterir.

Sihirin bilgiye dayanan ilk varlığını Keldânîler'de görüyoruz. Bâbil diyarında yerleşmiş bulunan Keldânîler astroloji ilminde çok ilerlemişlerdi. Keldânîler tarafından oluşturulan sihir ilmi eserlerinden bir kısmı Arapçaya çevrilmiş, bu alanda çalışan bazı Müslümanlar bunlarla bu konuda uzmanlaşmışlardır.⁷⁸

Kur'ân-ı Kerîm'den anlaşıldığına göre,⁷⁹ Hz. Musa'nın (a.s.) Firavun'un sihirbazlarıyla mücadelesi, o dönemde Mısır'da sihrin yaygın olduğunu gösteriyor. Kâhinlerin yazdıkları kitaplarda, ölünün ebedi yolculuğunda kara sihirden korunması için rukye ve sihri dualar yazılır, aynı nedenlerle ölümler mumyalanır, üzerlerine çeşitli yazı ve işaretler resmedilirdi.⁸⁰

Dönem olarak, Firavun dönemi Mısır'la muasır olan Bâbil'de sihir çok ileri boyutlardaydı. Kur'ân-ı Kerîm Bâbilli'lerin bu özelliklerinden bahsetmiştir.⁸¹ Hz. Süleyman

⁷⁵ Müslim, Cuma 47; Buharî, Tıbb, 51,76.

⁷⁶ Buradaki sihir ifadesi olumlu manada kullanılmıştır. Çünkü güzel konuşma ile kalbler meylettirilir, dargınlıklar hoşnûd edilir, sertler yumuşatılır vb.

⁷⁷ ez-Zâriyât 51/52.

⁷⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, II/1179.

⁷⁹ el-A'râf 7/116; Tâ-hâ 20/66; eş-Şuarâ. 26/34.

⁸⁰ Ömer Rıza, Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul, 1958, s.62.

⁸¹ el-Bakara 2/102.

(a.s.) zamanında da sihirbazlık çok ileri gitmiş, bunu gören Hz. Süleyman (a.s.) sihirbaz ve kâhinlerin yazdığı tüm sihir kitaplarını toplatıp gömdürmüştü. O'nun vefatından sonra bu tür kitaplar tekrar o toplumda revaç bulmuştu.⁸²

Büyücülük İslam öncesi Arap toplumunda da çok yaygındı. Fal okları atmak, yıldızlara bakmak, küçük kareler çizip içlerine harf ya da sayı yazmak şeklinde büyü yaparlardı. Eski Çin'de Taoizm'in büyü ile bütünleştiği görülür. Büyü hayatta ve hatta ölüm ötesinde insanı güçlendirmeyi hedefleyen bir işlemdir. Bu yüzden de toplumda çok yayılmıştı. Aynı dönemde Japonya ve Hindistan'da da büyüye büyük ilgi duyulmakta, bilhassa hastalıkların tedavisinde birçok büyü çeşidine başvurulmaktaydı. Hintliler özellikle hipnotizma ile uğraşmışlardır. Antik Çağdaki Ortadoğu, Yunan-Roma kültürleri ve Hıristiyan Avrupa kültürlerinde de sihrin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Eski Roma'da büyüün etkisini gidermek ya da önlemek için yapılan karşı büyüye ve aşk, iş, spor karşılaşmaları ve hitabet sanatında zafer kazanmak için kullanılan tılsımlı söz örneklerine rastlanmıştır.

Türkler'de sihir, İslam öncesine kadar uzanır. Türkler'in dini liderlerine "toyon", sihirbazlara ise "kam" denirdi. Kam, şaman yerine kullanılırdı. Kam kelimesi, ruhlar, tanrılar ve cinlerle irtibatlı kişi anlamlarına gelmekteydi. Kam, büyü yapar, gaybdan haber verir, hastaları tedavi eder, efsunlanmış taşlarla yağmur yağdırıp rüzgâr estirirdi. Yine cinlere karşı çocuklar efsunlanır ve göz değmesine karşı nazarlık takılırdı. Hastayı tedavi için kurşun dökme, cin çarpmasına karşı dualar okuyup üflemele cini kovma gibi büyü çeşitleri uygulanırdı. İslam'dan sonra da dini yasağa rağmen birtakım büyü işleri devam etmiştir. Anadolu'da sihir, yaşamın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Anadolu büyülerinde, muhabbet büyüleri, cinsel büyüler en yaygın olanıdır.⁸³

Tevrat'ta, sihirle uğraşanlar günahkâr addedilir, yaptıkları da putperestlik olarak görülür.⁸⁴ Büyücülüğe karşı çok ağır cezalar öngörülür: "cinci yahut bakıcı olan erkek veya kadın mutlaka öldürülecektir; onları taşla taşılayacaklardır, kanları üzerinde olacaktır."⁸⁵ Yasalar kesin, ceza ölüm olmasına rağmen Yahudiler belirli çizgiler dâhilinde büyü

⁸² Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l Beyân*, Dâru'l fikr, Beyrut, 1999, I/624.

⁸³ Tanyu, Hikmet, "Büyü", DİA, VI, 501-505.

⁸⁴ Kitab-ı Mukaddes, Tesniye, XVIII. 10-11.

⁸⁵ Tevrat, Levililer, 20/27, s.120.

uygularlar. "Kabbalah" dedikleri mistik ve skolâstik felsefeye göre Yahudi alfabesindeki yirmiiki harfin ve ifade ettikleri adetlerin mistik ve sihri mahiyetleri vardır.⁸⁶

Yeni Ahid'de cinler ve putlara secde edenler, katiller, zina veya hırsızlık gibi kötülükler yapanlar şiddetle kınanmaktadır.⁸⁷ İncil'in çeşitli yerlerinde sihirbazların insanları dine karşı bir tutuma çekmek için çalıştıklarından, ancak hepsinin de sonunda din adamlarının gösterdiği mucizeye benzer alâmetler karşısında tevbe edip vaftiz edildiklerinden bahsedilir.⁸⁸ Yine İncil'de sihirbazlar, "hile ve kötülükle dolu", "Rabbin yolundan saptıran" ve "İblisin oğlu" gibi sıfatlarla tanımlanırlar.⁸⁹

B. KUR'ÂN-I KERÎM'DE SİHİR

Kur'ân-ı Kerîm'de sihre oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Özellikle Hârut ve Mârut ve Hz. Musa (a.s.) ve Firavun'un sihirbazlarının kıssaları öne çıkarılmıştır. Bunların yanında Hz. Salih, Hz. Şuayb, Hz. İsa ve Hz. Peygamber'in açık olarak sihirbazlıkla ithamları Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir.

İslam dini melek, cin, şeytan gibi soyut varlıklara inanmayı benimsemekle birlikte, en üstün ve yüce güç olarak Allah'ı (c.c.) göstermiştir. O'nun iradesi dışında hiç kimsenin hiçbir yolla bir başkasına yarar ve zarar veremeyeceğini bir ilke olarak benimsediğinden büyü ve büyücüde olağanüstü güç kabul etmeyi, Allah'ın (cc) birliği ve gücünün üstünlüğü inancına aykırı bulmuştur. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde sihir, açık ve kesin bir şekilde yasaklanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bunlardan başka çeşitli vesilelerle sihirden bahsedilmiştir. Sihir konusunda en çok yeri, Hz. Musa (a.s.) ile Firavun'un sihirbazlarının mücadelesini anlatan âyetler tutar. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa ve Harun'la ilgili zikredilen sihir ifadelerinden, sihrin hayal ettirme, bazı alet ve nesnelere kullanarak insanları kandırma ve göz boyama olduğu, hile ve aldatma olduğu, uydurma, iftira, bâtıl, zulüm olduğu ve Hz. Musa'nın gösterdiği mucizelerle bu hokkabazlıkları deşifre edip yapılanların hakikati olmayan şeyler olduklarını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰ Allah'ın (c.c.) izniyle Hz. Musa'nın (a.s.)

⁸⁶ Abdül Kadir İnan, *Eski Türk Dinî Tarihi*, MEB, İstanbul, 1976, s.228.

⁸⁷ Yeni Ahit, Vahiy, 9. 21 s.264, 21/8 s.273.

⁸⁸ Kitab-ı Mukaddes, Resûller'in İşleri, VIII, 9- 24, XIII. 6-12, IX. 13-19.

⁸⁹ Kitab-ı Mukaddes, Resûller'in İşleri, XIII, 10.

⁹⁰ el-A'râf 7/103; Yûnus 10/75-81; Tâ-hâ 20/42-73; eşŞuarâ 26/30-50.

gösterdiği mucize karşısında Firavun'un sihirbazlarının yetersiz kaldığı ve iman ettikleri anlatılmaktadır.⁹¹

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de Firavun'un Hz. Musa'ya (a.s.) "Büyülenmiş Kişi", yine kavminin Musa'ya, mucizeleri hakkında "büyü" kendisinin de "büyücü" olduğunu söylemeleri de yer almaktadır.⁹² Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Salih, Şuayb, İsa ve Süleyman peygamberlere kavimlerinin "büyülenmiş", mucizelerine de "apaçık bir büyü"- gözüyle baktıkları anlatılmaktadır.⁹³ Yine Hz. Peygamberde (s.a.) "büyülenmiş", hatta kuvvetle sihirlenmiş, bildirdiklerinin de öğrenilmiş bir sihir olduğu, yine bunları uydurduğu ve bu nedenle yalancı sihirbaz, denildiği Kur'ân-ı Kerîm'de geçer.⁹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'e, bildirdiklerine ve delillerine de birçok defalar inanmayanlar tarafından sihir denmiştir.⁹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de sihir, Peygamberlere yöneltilmiş olan bu nevi ithamları red bağlamında ele alınır ve onlara bu şekilde ithamlarda bulunanlar inkârcılıkla suçlanır. Genel olarak âyetler incelendiğinde mucizenin sihirle karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Sihrin şeytanlar vasıtasıyla yapılan, küfrü bünyesinde barındıran, insanları aldatmaya ve onlara zarar vermeye yönelik bir iş olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenlerle de sihirle meşguliyetin yasaklığı bildirilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c), Hz. Süleyman (a.s.)'ın sihre bulaşmak sureti ile küfre girmediği, ancak insanlara sihri öğreten şeytanların küfre girdiği vurgulanmıştır.⁹⁶ Âyette netice olarak Yüce Allah (c.c.), sihrin kendi izni olmadan kimseye tesir edemeyeceğini, sihirle uğraşmanın küfür olduğunu, onlara inanmanın doğru olmadığını, sihirbazların ahirette hüsrân içinde olacaklarını bildirerek kullarını uyarılmaktadır. Zaten Allah (c.c.), Hârut ve Mârut'u yeryüzüne bir imtihan vesilesi olarak indirmiş, onlara birtakım hakikatleri öğretmiştir. Bunlar sihrinde temelini oluşturabilecek bilgileri içerdiğinden insanlar bu bilgileri öğrenme noktasında uyarılmıştır. Fesatçı ve kötü kimseler bu bilgileri öğrenip sihir ve insanları saptırma yolunda kullanmıştır. Oysa bundaki asıl gaye insanları sihir ve sihirbazlara karşı korumak, doğruyu ve yanlışı insanlara öğretmek ve tedbir alınmasını sağlamaktır.

⁹¹ el-A'râf 7/ 109- 120; eş-Şuarâ 26/30-50; Tâ-hâ 20/56-73.

⁹² en-Neml 27/3; el-Kasas 28/36.

⁹³ eş-Şuarâ 26/153; el-Mâide 5/110.

⁹⁴ el-Müddessir 74/24; Sâd 38/74.

⁹⁵ Hûd 11/7; el-Kasas 28/36; el-Kamer 54/2; ez-Zuhruf 43/30; el-Ahkâf 46/7.

⁹⁶ el-Bakara, 2/102.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Salih Semûd kavmine, Hz. Şuayb da Eyke Halkına peygamber olarak gönderilince, kavimlerinin kendilerini büyülenmekle itham ettikleri, "doğru söylüyorsanız bize mucize getirin" dedikleri anlatılıyor.⁹⁷ Hz. İsa'nın da ölülere diriltme, kör ve alaca hastalarını iyileştirme gibi mucizelerle İsrailoğullarına gönderildiğinde, bu işlerin "apaçık bir büyü" olduğunu söyleyerek kendisine karşı çıkıldığı anlatılıyor.⁹⁸

Peygamberimiz (s.a.) hakkında da inkârcıların sihirbaz, sihirlenmiş, yaptıklarının ve söylediklerinin sihir olduğunu söyledikleri belirtiliyor. Özellikle ba's hakkında verdiği bilgileri, getirdiği hakikatleri, gösterdiği mucizeleri, kendileri gibi bir insan olan kişiden beklemediklerini, kendisinin olsa olsa bir sihirbaz olacağını söylemişler, bu ifadelerden etkilenmemesi için peygamberimiz, bu ifadeleri kullanmamaları için de inkârcılar uyarılmıştır. Bu ifadeleri kullananların daha büyük bir takım mucizeler de görseler yine de inanmayacakları yani art niyetli oldukları vurgulanmıştır.⁹⁹

Felak Sûresinde "Düğümlere üfleyen kadınların şerrinden Allah'a sığınılması" istenmekte ve üfürükçü kadınlar anlamında "en-neffâsât" kelimesi kullanılmaktadır.

C. HADİSLERDE SİHİR

Hadislerde daha çok ön plana çıkan Hz. Peygamber'e (s.a.) sihir yapılması meselesidir. Bunu kabul edenler de, etmeyenler de mevcuttur.¹⁰⁰ Hadislerde Lebid Bin El-A'sam denilen

⁹⁷ eş-Şuarâ 26/141, 153-154, 176, 185-187.

⁹⁸ el-Mâide 5/110; es-Sâf 61/6

⁹⁹ el-Enbiya 21/3; el-En'âm 6/7; Yûnus 10/ 2; el-İsrâ 17/47; Hicr 15/14-15

¹⁰⁰ Sihirin tesir gücü nedir? Sihirle ne gibi tesirler hâsıl edilebilir? Söz gelimi bir eşyanın aynı değiştirilebilir, bir varlık bir başka varlığa inkılâb ettirilebilir mi?" Bu meseleyi İbnu Hacer'in nakline göre âlimler şöyle cevaplar: "Sihir bir tahyil, bir yanılmadır, gözbağlamaktan ibarettir" diyenler için eşyanın mâhiyetini sihirle değiştirmek mümkün değildir. "Sihirin bir hakikatı vardır" diyenler için mesele ihtilâfıdır: Sihir sadece mizaca tesir ederek bir nevi hastalık mı hâsıl eder, yoksa meselâ cansız bir cismin hayvan olması veya aksi nev'inden eşyanın tabiatında tahavvüller hâsıl edebilir mi? Bu meselede cumhurun ittifak ettiği görüş, öncekidir. Yani sihirle, mizacta bir nevi hastalık hâsıl edilebilir, başka değil. Ancak az sayıda bazı âlimler, ikinci görüşü benimsemiştir. Gerçi Allah'ın kudreti nokta-i nazarında mesele açıktır, her şey olabilir. Fakat fiilî durum nokta-i nazarından, bu münakaşa konusudur. Zira bu iddiada bulunanlar iddialarına delil getirememişlerdir. Hattâbî bazılarının, sihir tamamen inkâr ettiklerini nakleder. Ancak sihirli inkâr edenler daha ziyade ehl-i bid'a mensuplarıdır. Bazı âlimler sihirdaki tesirin Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'ın zikrettiğinin ötesine geçemeyeceğini söylemiştir. Bu da, "Kadınla kocasının arasını açmaktır." Bu görüşte olanlar: "Zira derler, sihirle bundan daha ileri tesir elde edilmesi câiz olsaydı, Kur'ân onu da zikrederdi, çünkü Kur'ân, bu bahse, sihir mevzuunda mü'minleri ürkütüp caydırmak için yer vermiştir." İbrahim, Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1993, VIII/91-92. Daha geniş bilgi için bk. Yıldırım, Üzeyir, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Sihir ve Sihirin Mahiyeti*, Ankara Üniv., SBE., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.

bir kişinin Resûlullah'a (s.a.) sihir yaptığı belirtilir.¹⁰¹ Yine başka bir hadiste de Resûlullah'a (s.a.) bir yahûdinin yaptığı sihirden dolayı Resûlullah'ın (s.a.) bir kaç gün rahatsızlandığından bahsedilir.¹⁰² Bunlardan başka Buhârî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'de geçen birçok rivâyet vardır.¹⁰³

Hz. Peygamber (s.a.) sihri yasaklamış ve sihirbazların cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir:

Ebû Hureyre rivâyet ediyor: *"Resûlullah (s.a.): "Kim bir düğüm vurur, sonrada onu üflerse sihir yapmış olur, kim sihir yaparsa şirke düşer. Kim bir şey asarsa, o astığı şeye havale edilir".*¹⁰⁴ buyurmuştur. Bir başka rivâyette:

*"Bir kimse bir sihirbaza işlerini havale etmek için müracaat ederse, Muhammed'e (s.a.) indirilen dine küfretmiş olur."*¹⁰⁵ buyrulmuştur.

Hadislerden anlaşıldığına göre o dönemde, kurumuş hurma çiçeğinin kapçığı, saç ve tarak ile ipe okunup düğüm yapılarak büyü yapılıyordu.¹⁰⁶ İlm-i nücümün da bir sihir çeşidi olduğu belirtilir.¹⁰⁷ Şirke sebep olmayan ifadelerin kullanıldığı rukyede bir beis olmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁸ söz edilir.

D. SİHRİN ZARARLARI

Sihrin en büyük zararı itikata verdiği zarardır. Sihire bel bağlayanlar Allah'a (c.c.) dua etmeyi, O'ndan yardım dilemeyi, sabrı, tevekkülü, gündemlerinden çıkarmış kimselerdir. İşte bu yüzden sihir, itikâdı bozduğu, tevhid inancına zarar verdiği, kontrolü mümkün olmadığı için kötüye kullanıldığı ve aldatma vâsıtası olduğu için haram kılınmış, sihirbazın felâh bulamayacağı ifâde buyrulmuştur.¹⁰⁹

¹⁰¹ Buhârî, Tıp 47,49, 50; Bedül Halk 11; Cizye 14; Müslim, Selâm 43.

¹⁰² Ahmed, Müsned IV/367; Nesâî, Tahrim 20.

¹⁰³ Buhârî, Tefsiru'l Kur'ân 1; Müslim, Zühd 17; Ahmed, Müsned, VI/17, 40; İbn Mâce, Mukaddime 13; Nesâî, Tahrim 18.

¹⁰⁴ Nesâî, Tahrim 19.

¹⁰⁵ Tirmizî, Tahâre 102.

¹⁰⁶ Buhârî, Tıp 47.

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd, Tıp 22.

¹⁰⁸ Müslim, Selâm 64.

¹⁰⁹ Tâ-hâ 20/ 69.

Sihir, amaç bakımından ilkel ve zararlıdır. Çünkü:

a- Akılcı bir yol değildir. Bilakis sihir, akli küçümsemekte, hatta onu inkâr etmektedir. Birçok saf ve cahil insan, gerçekleri anlayabilecek bilgi ve basirete sahip bulunmadıkları için, onların basit düşünce yapıları bu işle uğraşanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu ise insan aklının küçümsenmesi demektir.

b- Sihir, akla dayanmadığı gibi vahye de dayanmamaktadır. Bilakis vahiy, sihri "küfür" olarak mahkûm etmekte ve sihirbazı kâfir olmakla suçlamaktadır. Büyü yapan insanın, İslâm Hukuku'nda cezası pek ağırdır.

c- Sihir, insanların aldatılmasına ve kötü yönlendirilmelerine neden olmaktadır. İnsanları karşılıksız, hatta günah karşılığında zarara uğratmaktadır.

Din, her şeye gücü yeten bir varlığa, büyü ise tabiattaki bir güce yönelmektir. Herşeye gücü yeten Allah'tan değil de Allah'ı (c.c.) devre dışı bırakıp, diğer varlıklardan yardım dilemek insanın tevhid akidesinin ortadan kalkması demektir. Yapacağımız şu kısa değerlendirme sihrin kişi ve topluma verdiği-vereceği zararları ortaya koyacaktır.

Dinin bir cemaati, sihrin ise sadece müşterisi vardır. Cemaat demek toplumsal şuur demektir, yardımlaşma demektir, insanlara Allah'ın (c.c.) bak dediği gözle bakan insanların oluşturduğu bireyler maddî ve manevî olarak her zaman birbirlerinin yardımına koşar, etkileşim halinde bulunurlar, böyle bir toplum da huzurlu bir toplumdur. Dinde günah anlayışı varken sihirde yoktur sihirde sadece menfaat anlayışı vardır. Dinde itaat, bağlanma, sihirde muvakkat bir menfaat hesabı vardır. Dindeki dua, ibadet, ahlâk, dayanışma, birlik gibi temel unsurlar sihirde yoktur. Sihirde dînî uygulamalardaki manevî, ruhanî özden, derûnî inanıştan çok dış unsurlar, katı şartlar, maddî araçlar ön plandadır. Sihir, ilâhî otorite ve ahlâkî kuralların dışındadır. Sihir, inanışa göre, Allah'ın kudretinin üstünde bir şey yapmak veya onları zorlayarak bir gayeyi gerçekleştirmek iddiasındadır. Hâlbuki dinde Allah'a (c.c.) itaat etmek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak, gazâbından sakınmak, cezâ veya mükâfatına göre tavır almak söz konusudur. Sihrin temel gayesi menfaat temini olduğundan yerine göre dince kutsal sayılan şeyleri de kendi gayesi için kullanarak dînî istismar edebilir. Sihirde şahsî, dinde hem şahsî hem de toplumsal gâye söz konusudur.

İnsanın sihirden etkilenmemek için iradesini güçlendirmesi, kalbini takviye etmesi gerekir. Bunun yolu da Allah'a (c.c) olan inanç, güven ve tevekkül duygularını güçlendirmek, Allah'ın (c.c.) himâyesi altında olduğuna ve O dilemedikçe kimsenin ve hiçbir şeyin zarar veremeyeceğine inanmaktır. Daima Allah'a sığınma, dua etme ve O'na kulluk yapmaktır. Yine sürekli Felâk-Nâs ve Âyetel-Kürsi gibi sureleri de okumak tavsiye olunmuştur.¹¹⁰ Yine dua ve sûreleri okuyamayan okuyamayacak durumda olanlar, özellikle çocuklar için, şirk ve küfür sözleri içermeyen rukye, Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadislerden sûre ve duaları yazıp asmak da câiz görülmüştür.¹¹¹

E. HÜKMÜ

Sihir öğrenmenin mübahlığı, haramlığı ve küfrü gerektirmesi konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları haram ve küfürdür derken, bazıları mübah, diğer bir kısmı ise farzı kifaye veya vaciptir demişlerdir.

1. Sihir Öğrenmenin Haram Olduğunu Kabul Edenler

Bu görüşü savunanların bir kısmı âyet-i kerîme ve hadisi şerifleri delil olarak gösterirler. En temel delilleri de peygamberimizin şu hadisidir: "*Kim (sihir maksadıyla) bir düğüm vurur, sonra da ona üflerse sihir yapmış olur. Kim sihir yaparsa şirke düşer.*"¹¹² Ancak hadiste daha çok sihir yapmaya değinildiği görülmektedir.

Hanbelîlere göre, sihir öğrenmek veya öğretmek haramdır. Helal olduğunu iddia etmek küfürdür. Çünkü haramlığı kitap, sünnet ve icma ile sabittir.¹¹³ Ebû Hanife, İmam-ı Malik ve Ahmet bin Hanbel'e göre, sihri öğrenip yapan kişi kâfir olur. Ancak bazı Hanefî âlimlerine göre, korunmak için öğrenen kâfir olmaz, ta ki câiz ve faydalı olduğuna inanırsa o zaman kâfir olur demişlerdir. Şafii'ye göre, şâyet birisi sihri öğrenirse ona, "sihrini bize vasfet" denir. Vasfedince, eğer küfrü gerektiren kısımdan ise kâfir olur. Küfrü icab ettiren kısımdan değilse onun mübah olduğuna inanıyorsa yine kâfir olur.¹¹⁴

¹¹⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l Evtar*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1998, VIII/654–655.

¹¹¹ Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, VIII/95.

¹¹² Nesâî, Tahrîm 19.

¹¹³ İbn Kudâme, X/113.

¹¹⁴ İbn Abidin, IX/45–47.

2.Sihir Öğrenmenin Mübah Olduğunu Kabul Edenler

Bunlara göre sihri öğrenmekte herhangi bir sakınca yoktur. Günah olan onunla amel edilmesidir. Şafii, "bir kişi öğrendiklerine inanmıyor ve öğrendikleri de küfrü gerektirmiyorsa sihri öğrenmesi mübahtır."¹¹⁵ der.

Beydavi, Bakara Sûresi'nin 102. âyetinin tefsirinde; "kim öğrenir, amel eder ve imanı sabit olursa kâfir olmaz. Burada amel etmenin caiz olduğunu, ayrıca sihir öğrenmenin herhangi bir mahzuru olmadığını, öğrenip itikatla amel etmenin yasak olduğunu görüyoruz."¹¹⁶

3.Sihir Öğrenmenin Vâcip Olduğunu Kabul Edenler

Başlıca savunucusu Fahreddin Râzi olan bu görüşün çok az kimse tarafından benimsendiği görülmektedir. Râzi şöyle der: "Âlimler, ilmin zâtı gereği güzel bir şey olduğunda ittifak etmişlerdir. Yüce Allah: "*Deki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*"¹¹⁷ buyurmuştur. Şâyet sihir bilinmeseydi, sihir ile mûcizenin arasını ayırmak mümkün olmazdı. Mûcizenin mûcize olduğunu bilmek vâciptir, vacibin kendisine dayanmış olduğu şeyde vaciptir. Bu da, sihir ilmini bilmenin vacip olmasını gerektirir, vâcip olan şey ise nasıl çirkin ve haram olur."¹¹⁸

Nesefî sihri öğrenip amel edenin kâfir olacağını, amel etmeksizin ve korunmak için sihir öğrenmenin küfür olmadığını söylüyor. Yine Nesefî, İmam Mâturîdî'nin sihrin hakikatini öğrenmek için araştırılmasının vâcip olduğunu söylediğine de rivâyet ediyor.¹¹⁹

Âlimlerin görüşleri genel olarak göz önüne alındığında şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor: İçinde şirk olmayan, iman esaslarına aykırı olmayan ve korunmak gibi amaçlarla sihir ilmini öğrenmek mübahtır. Haramlığını kabul edenlerin görüşleri dikkatle düşünüldüğünde onların aslında, seddi zerâî bağlamında konuyu değerlendirerek bu neticeye ulaştıkları görülür. Ancak konuyu bilimsel amaçlarla tetkik ve varlığı inkâr edilemez bir hakikat olan sihri, kötü niyetlilerin tekeline bırakmamak ve korunmak, tedavi olmak gibi gayelerle sihir öğrenmenin bir mahsuru olmayacağı açıktır.

¹¹⁵ İbn Abidin, IX/45–47.

¹¹⁶ Beydavî, el-Kâdi Nasuruddin Ebî Said, *Envâru't Tenzil ve Esrâru't Te'vil*, Dâru'r Reşid, Beyrut, 2000, I/124–125.

¹¹⁷ ez-Zümer 39/9.

¹¹⁸ Râzî, I/626.

¹¹⁹ En-Nesefî, Ebû'l Bereket Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't Tenzil ve Hakaikü't Te'vil*, Dâru ibn Kesîr, Beyrut, 1999, I/116.

Mutlak anlamda sihir yapmanın ve bu sihri yapan sihirbazların hakkındaki şer'i hükümler ise şöyledir:

Ebû Hanîfe'ye göre, sihirbazın sihir yaptığı bilinince mutlak surette öldürülür. Tövbe etmesi kabul edilmez. Kendisi sihir yaptığını söyler ve tövbe ederse, tövbesi kabul edilir ve öldürülmez. Bu hususta Hanefîlerin delili "sihirbazın cezası; kılıçla boynunu uçurmaktır."¹²⁰ hadisidir. Hanefîlere göre sihirbaz kadın öldürülmez. Çünkü o irtidat etmiş bir kadındır. İrtidat eden kadın ise öldürülmez. Uygun bir tarz da dövülür ve tövbe edinceye kadar hapsedilir.¹²¹

İmamı Şafî'ye göre, sihirbaz mürted sayılmaz. Şâyet sözle veya fiille sihirde bulunursa Allah'a şirk koşmuş, güneşe ve yıldızlara secdede bulunmuş gibi küfürle itham olunur. Eğer sihri helâl görürde, küfrü gerektiren herhangi bir söz veya davranışta bulunmazsa, bu durumda günahkâr bir Müslüman olmuş olur. Hanefîlerin delili olan mezkûr hadisi mürsel olduğu için kabul etmezler. Ancak İmamı Şafî'ye göre, yapılan sihirle ölüme neden olunmuşsa cinâyet hükümleri uygulanır.¹²² İmamı Malik'e göre, sihirbaz küfür içeren bir şeyle sihir yapmakla kâfir olur, tövbesi kabul edilmez, öldürülür. Kadın, kocasını kendisinden veya diğer kimselerden ayırmak için sihir yaparsa cezalandırılır, öldürülmez.¹²³ Ahmet b. Hanbel'e göre, sihir yapan tekfir edilir, isterse sihriyle öldürsün isterse öldürmesin, sihirbaz öldürülür.¹²⁴ İbn Teymiye'ye göre sihir; kitap, sünnet ve icmâ ile haramdır. Âlimlerin çoğuna göre, sihir yapan kâfir olur ve katli de vaciptir. Yıldızlardan isteyip, onlardan talep ettikleri şeyi, bulacaklarına dair zanna kapıldıklarından da şirk koşmuş oluyorlar.¹²⁵

Netice olarak; çoğunluk âlimlere göre sihir yapmak küfür sayılmış ve sihirbazın öldürülmesi hükmüne varılmıştır. Öldürülme konusunda da, küfre düşüp mürted olduklarından dolayı değil, ferde ve topluma zarar verdiklerinden ve öldürülmeleri konusundaki hadîse¹²⁶ dayanarak bu hükmü vermişlerdir.

¹²⁰ Tirmizî, Hûdud 27.

¹²¹ İbn Abidin, IX/45-47.

¹²² İbn Abidin, IX/44-45.

¹²³ İbn Abidin, IX/45-47; Kurtubî, II/47-48.

¹²⁴ İbn Kudame, X/116.

¹²⁵ İbn Teymiye, XXXV/88.

¹²⁶ Tirmizî, Hûdud, 27.

III. HAKSIZ YERE CANA KIYMAK

İnsan yaratılmışların en şerefliisidir.¹²⁷ Allah (c.c.) onu en güzel şekilde yaratmış,¹²⁸ yeryüzünde kendisinin halifesi/vekili kılmış,¹²⁹ yerde ve göklerde bulunan her şeyi onun hizmetine vermiş,¹³⁰ yeryüzünün imarını¹³¹ ve emanet görevini¹³² ona tevdi etmiştir. Bu denli şerefli bir varlığın yükümlülükleri yanında dokunulmaz tabii haklarıda bulunmaktadır. Bu tabii hakların birincisi hayat ve bu hayatı devam ettirme hakkıdır. Haksız katl ve cinayetler hem ahlâk kanunları hem de hukuk nazarında en iğrenç suçlardır. Bu saygınlığı ve kutsallığına binâen Hz. Ali'nin (r.a.) ifadesiyle, *suçsuz kişilerin kanlarının dökülmesi asla söz konusu değildir.*¹³³ Fâil-i meçhul vak'aların aydınlatılması amacıyla meşrû kılınan "kasâme" müessesesi bunun somut tezahürüdür.

Kur'ân-ı Kerîm'de "*haksız yere bir kişiyi öldürmek bütün insanlığı öldürmek gibi*"¹³⁴ telâkkî edilmiştir. Zira öldürülen kişi haksız yere katledilmiştir. Bu haliyle suçun fâili, bütün masum canları yani hayat hakkını hedef almıştır. Ayrıca hem Allah'ın (c.c.) yaratma sıfatına hem de yasak emrine isyan etmiştir. Dolayısıyla işlediği suç adetâ bütün insanlığı öldürme mesâbesinde bir fiildir. Öldürme hak ve yetkisinin sadece Allah'a (c.c.) ait olduğuna vurgu yapan¹³⁵ ve câhiliye döneminde diri diri gömülen kız çocuklarının mutlaka hesabının sorulacağını beyân eden¹³⁶ âyetler de hayat hakkının ne denli azîz, kutsal ve dokunulmaz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca hem geçmiş ümmetlerden¹³⁷ hem de Muhammed (s.a.) ümmetinden¹³⁸ mâsum canlara kıyılmaması yönünde söz alınmıştır. Hz. Peygamber de (s.a.), Vedâ Hutbesi'nde "*şüphesiz, sizin kanlarınız ve mallarınız; bu gününüzün, bu ayınızın*

¹²⁷ el-İsrâ 17 /70.

¹²⁸ et-Tîn 95/ 4.

¹²⁹ el-Bakara 2/30.

¹³⁰ el-Bakara 2/ 29; Lokmân 31/ 20; el-Câsiye 45/ 12-13.

¹³¹ Hûd 11/ 61.

¹³² el-Ahzâb 33/ 72; el-Haşr 59/ 21.

¹³³ Muttakî el-Hindî, Alâuddîn Ali b. Abdilmelik, *Kenzü'l-ummâl*, Beyrut 1413/1993, XV, 143;

¹³⁴ el-Bakara 2/178; en-Nisâ 4/92-93; el-Mâide 5/32, 45; el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/31, 33; el-Mümtehine 60/12.

¹³⁵ Âl-i İmrân 3/156; el-A'râf 7/ 158; et-Tevbe 9/116; Yûnus 10/56; el-Hacc 22/ 6.

¹³⁶ et-Tekvîr 81/8-9.

¹³⁷ el-Bakara 2/84.

¹³⁸ el-Mümtehine 60/12.

ve bu beldenizin haram olduğu gibi birbirinize haramdır” buyurarak¹³⁹ meselenin önemine vurgu yapmıştır. Yine Hz. Peygamber (s.a.), bir şahsın mü'min kimliğiyle adam öldüremeyeceğini söylemiştir.¹⁴⁰

İslâm nezdinde hayat hakkı çok mukaddes olduğundan mütecâvizin cezası idamdır.¹⁴¹ Hayata karşı işlenen bir cinâyet hem bizlere emânet verilen bu değere bir tecavüz, hem de Allah'ın (c.c.) yaratma sıfatına bir başkaldırı anlamına gelmektedir.¹⁴² Canın emânet oluşu ve şahsın onu koruma mecburiyetinden dolayıdır ki, bir kişinin kendi canına kastetmesi demek olan intihar da şiddetle yasaklanmıştır.¹⁴³ Adam öldürme suçları ve müessir fiiller hem fertlerin hayatına yönelik bir tecavüz, hem de kamu düzenine ve yönetime yönelik bir saldırdır. Bu tür ihlallerde gevşeklik göstermek topluma zorbarların egemen olmasına sebep olur. Topluma terör ve zorbarların egemen olması halinde kan gövdeyi götürür. Bu da doğal olarak toplumun çözülmesi ve çöküşüne zemin hazırlar. Hayatın korunmasının dinin ve diğer temel değerlerin korunmasına önceliği de bulunmaktadır. Çünkü din, insan ve toplum içindir. İnsanın bulunmadığı yerde din işlevini icra edemez. Küfür kelimesini telaffuz etmekle ölme arasında kalan bir kişiye küfür kelimesini telaffuz etmeye tanıdığı ruhsat,¹⁴⁴ derecesi ne olursa olsun bir başka insanı haksız yere öldürmeyi mubah kılacak bir gerekçenin bulunmamasıdır. Derecesi ne olursa olsun bir başka insanı haksız yere öldürmeyi mubah kılacak bir gerekçenin bulunmaması, İslâm'ın hayatı korumayı önceliğinin açık delilidir.¹⁴⁵

A. TANIMI

Kur'ân-ı Kerîm'de kan dökmek “sefk” kelimesiyle ifade edilmektedir. Sefk: Söz söylemek, kan dökmek anlamındadır. Ancak, söz söylemekten daha ziyâde, kan dökmek anlamında kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimenin geçtiği iki âyetten¹⁴⁶ sonra “dimâ” kelimesi, bu kelimeyi sâdece kan dökme anlamına tahsis etmektedir. Terim olarak insanın hayatına ve vücut tamlığına karşı işlenmesi yasaklanmış fiillerdir. İslâm hukukunda, kısas

¹³⁹ Buhârî, İlim, 37; Hacc, 132; Hüdûd, 9; Müslim, Hacc, 147; Tirmizî, Fiten, 6.

¹⁴⁰ Buhârî, Hüdûd, 20; Nesâî, Kasâme, 48.

¹⁴¹ el-Bakara 2/178; el-Mâide 5/45.

¹⁴² Armağan, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara, 2001, s. 85-87.

¹⁴³ el-Bakara 2/195; en-Nisâ 4/29.

¹⁴⁴ en-Nahl 16/106.

¹⁴⁵ Başgil, Ali Fuat, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961, s. 257.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/30, 84.

veya tazminatı gerektirecek şekilde insanın canı veya bedeni hakkında yapılan tecâvüze cinâyet denilir. Cinâyet, öldürme ve yaralama olmak üzere iki kısma ayrılır. Öldürme, dünya ve âhirette cezayı gerektiren bir fiildir.

B. KUR'ÂN-I KERÎM'DE HAKSIZ YERE CANA KIYMAK

İnsanların birbirine karşı işlediği en ağır suç ve günah olan haksız yere adam öldürme fiili insanlık tarihi kadar eski olup hemen bütün dinlerde, ahlâkî öğretilerde ve hukuk düzenlerinde ağır bir dille kınanıp yasaklanmış, bu yöndeki teşebbüsleri engelleyecek ve adâleti sağlayarak toplum vicdanını tatmin edecek şekilde birtakım maddî ve manevî yaptırımlarla önlenmeye çalışılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın dünyaya gönderilişi anlatılırken meleklerin, insanoğlunun yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökkeceği itirazında bulunduğundan söz edilir.¹⁴⁷

Gerçekten de çok geçmeden Hz. Âdem'in (a.s.) iki oğlu arasında kıskançlıktan doğan aşırı kin ve düşmanlık sebebiyle ilk kan dökme olayı meydana gelmiştir.¹⁴⁸ Âyette haksız yere birisini öldürenin onun günâhını da yüklenerek büyük bir vebâl üstlendiği ve âdeta bütün insanlığı öldürmüş gibi ağır bir suç işlediği belirtilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanları tevhid dinine davet eden peygamberlerin ve sâlih kimselerin öldürülmesi, açlık korkusu ve utanç sebebiyle kız çocuklarının öldürülmesi, inançları sebebiyle mü'minlerin öldürülmesi başta olmak üzere insanoğlunun haksız yere kan dökmesinin çeşitli örneklerine temas edilir.¹⁴⁹ İnsan hayatının Allah (c.c) tarafından dokunulmaz kılındığı belirtilerek haklı bir sebep bulunmadıkça hiçbir cana kıyılmaması¹⁵⁰ yanlışlıkla olması dışında bir mü'minin bir başka mü'mini öldürme hakkının bulunmadığı, yanlışlıkla bir mü'minin ölümüne yol açanın mü'min bir köle azat etmesi ve diyet vermesinin gerektiği¹⁵¹ haksız yere ve bilerek adam öldürmenin dünyevî cezasının kısas, uhrevî cezasının da cehennemde ebedî kalış olduğu bildirilir.¹⁵²

¹⁴⁷ el-Bakara 2/30.

¹⁴⁸ el-Mâide 5/27-32.

¹⁴⁹ el-Bakara 2/61; el-Âl-i İmrân 3/21, 112, 181; el-En'âm 6/140; el-İsrâ 17/31; Yâsîn 36/20-27; el-Mü'min 40/28.

¹⁵⁰ el-En'âm 6/151.

¹⁵¹ en-Nisâ 4/92.

¹⁵² el-Bakara 2/178; en-Nisâ 4/93; el-Mâide 5/45.

Adam öldürme suçuna ilişkin âyetler bir bütünlük içinde değerlendirilecek olursa, kasten cana kıymanın Kur'ân-ı Kerîm'de âdetâ bir insanlık suçu olarak tasvir edildiği görülür. İnsanlar bir nefisten yaratıldıkları için¹⁵³ birine karşı yapılan bir saldırı hepsine yapılmış gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'in "*Kim bir cana kıyarsa veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın bir insanı öldürürse âdetâ bütün insanları öldürmüş gibi olur; kim de bir insanı yaşatırsa o bütün insanları yaşatmış gibi olur*"¹⁵⁴ meâlindeki âyeti de İslâm'ın insan hayatına atfettiği önemi ve değeri gösterir.

İslâm'da dinin temel amaçlarının başında gelen nefsin korunması ilkesinin bir sonucu olarak kişinin haksız yere başkasını öldürmesi gibi¹⁵⁵ kendi canına kıyması da kesin biçimde yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ve öldürmeyi yasaklayan âyetler her iki durum için de söz konusudur. Hatta intihârın başkasını öldürmekten daha büyük bir suç olduğunu ileri sürenler de vardır.¹⁵⁶ İntihâra dâir doğrudan bir âyete rastlanmazsa da Kur'ân-ı Kerîm'e bir bütün olarak bakıldığında intihârın İslâm'ın ruhuna aykırı olduğu açıkça görülür. Nisâ sûresindeki âyette yer alan, "... kendinizi öldürmeyiniz..."¹⁵⁷ ifâdesi müfessirlerce değişik şekillerde yorumlanmakla birlikte intihar etmenin haram olduğu anlamını çıkaranlar vardır. Ayrıca, "*Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız*" meâlindeki âyet de¹⁵⁸ dikkate alınarak kişinin kendi ölümüne yol açacak davranışlara girişmemesi gerektiği belirtilmiştir. İslâm'ın ortaya koyduğu hak ve vazife anlayışıyla açıkça çelişen intihâr ahlâk bakımından da bir suçtur. Yaşama hakkı tabii haklardandır, onun elde edilmesinde kişinin bir katkısı yoktur. Canı veren Allah'tır (c.c.) ve yine ancak O alabilir.¹⁵⁹ Şu halde insanın bu hakkını ortadan kaldırmaya ve canına kıymaya yetkisi yoktur.

C. HADİSLERDE HAKSIZ YERE CANA KIYMAK

Hadîslerde öncelikle kötü bir çığır açmanın doğuracağı sorumluluğa işaretle haksız yere öldürmenin günahından Hz. Âdem'in (a.s.) birinci oğluna da pay ayrılacağı bildirilir.¹⁶⁰

¹⁵³ en-Nisâ 4/1; el-En'âm 6/98; el-A'râf 7/189; ez-Zümer 39/6; Lokman 31/28.

¹⁵⁴ el-Mâide 5/32.

¹⁵⁵ el-İsrâ 17/33.

¹⁵⁶ Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Kahire 1403/ 1983, s. 419-421.

¹⁵⁷ en-Nisâ 4/29.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/195.

¹⁵⁹ el-Hicr 15/ 23; Kâf 50/43; en-Necm 53/44.

¹⁶⁰ Buhârî, Cenâiz 33; Diyât 2; Müslim, Kasâme 27.

Konu, İslâm'ın insan hayatına atfettiği önem ve değer çerçevesinde ele alınmış, insan hayatının dokunulmazlığını, haksızlıkla adam öldürmenin dünyevî ve uhrevî sorumluluğunu belirleyen çeşitli açıklamalara yer verilmiştir. Bunun için İslâmî öğretilerde insan hayatının korunması, dinlerin gönderilmesindeki temel amaçlardan biri olarak kabul edilmiş, adam öldürme fiili, dünyevî açıdan mutlaka cezâlandırılması ve doğurduğu olumsuz sonuçların mümkün olduğu ölçüde telâfi edilmesi gereken ağır bir suç ve hak ihlâli, uhrevî açıdan da büyük günahlardan biri, hatta ilgili hadislerde de açıklandığı gibi¹⁶¹ şirkten sonra günahların en büyüğü olarak görülmüştür.

Hz. Peygamber (s.a.) haksız yere bir cana kıymayı kişiyi cennetten mahrum bırakacak büyük günahlardan biri, dünyanın sonunun gelmesinden daha ağır bir fiil, âhirette insanların öncelikli olarak yargılanacağı bir günah olarak nitelendirmiştir.¹⁶² Hz. Peygamber'in (s.a.) yer ve gök ehli toplanıp bir mü'minin kanının dökülmesine iştirak etse Allah'ın (c.c.) hepsini de yüzüstü cehenneme atacağını bildirmesi,¹⁶³ birbiriyle vuruşan iki müslümandan ölenin de öldürülenin de cehennemde olduğunu, öldürülenin diğerini öldürme kastını taşıması sebebiyle bu cezâyâ çarptırılacağını belirtmesi¹⁶⁴ öncelikli olarak öldürme kastının ve bu kasıtle işlenen fiilin vehâmetini göstermeyi amaçlar.

D. HAKSIZ YERE CANA KIYMANIN ZARARLARI

Haksız yere birini öldürmenin en büyük zararı aslında öncelikle katilin kendisinedir, bunun sonu dünyada insanı içten içe yakan vicdan azabı ve pişmanlık, âhirette ise ruhunu ve bedenini yakan ateştir.¹⁶⁵

Bir insanın haksız yere öldürülmesi, toplumda öldürme olaylarının yayılmasına, sonunda bütün insanların birbirine düşmesine, haksızlıkların ve düşmanlıkların çoğalmasına, toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Bu da doğal olarak toplumun çözülmesi ve çöküşüne zemin hazırlar. Birinin hayatını koruyup kurtarmak da toplumda can güvenliğini sağlar.

¹⁶¹ Buhârî, Vesâyâ 23; Hüdûd 44; Müslim, İmân 141-145.

¹⁶² Buhârî, Diyât 1; Tirmizî, Diyât 7-8; Nesâî, Tahrîmü'd-dem 2; İbn Mâce, Diyât 1, 32.

¹⁶³ Tirmizî, Diyât 8

¹⁶⁴ Buhârî, Eymân 22, Diyât 2; Müslim, Kasâme 33; Ebû Dâvûd, Fiten 2.

¹⁶⁵ "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, ona lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." en-Nisâ 4/ 93.

Toplumunu gönül huzuru ile yaşatır. Allah (c.c.), bir ferdin hayatını, bir toplumun hayatı kadar değerli görmüştür.¹⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm ahlâkına göre bir Müslüman, Müslüman olsun veya olmasın tüm diğer insanlara karşı iyi ve adâletli davranmakla, zayıfları ve masumları korumakla ve yeryüzünde bozgunculuğu önlemekle sorumludur. Bozgunculuk, yeryüzünde insanların güvenlik, barış ve huzurunu ortadan kaldıran her türlü anarşi ve terör halidir. Bir ayette buyurulduğu gibi, "*Allah, bozgunculuğu sevmez.*"¹⁶⁷ Bir insanın suçsuz yere öldürülmesi ise, en büyük bozgunculuk örneklerinden biridir. Toplumda öldürme olayları çoğaldığı zaman insanların kalbinde kin ve intikam hissi çoğalır. Topluma kargaşa ve huzursuzluk yayılır.

E. HÜKMÜ

Kur'an ve Sünnette haksız yere adam öldürme büyük günâh sayılarak yasaklanmıştır. Ahlâkî ve uhrevî sorumluluğunun yanında¹⁶⁸ maddî-dünyevî ceza olmak üzere bu tür kasıtlı fiillerin karşılığının kısas olduğu¹⁶⁹ adam öldürmede maktûlün velisine kısası isteme yetkisi verildiği¹⁷⁰ maktûlün velisinin katili affetmesi halinde¹⁷¹ veya hatâen adam öldürmelerde¹⁷² diyet ödeneceği ifâde edilmiştir.¹⁷³ Kur'ân-ı Kerîm'de kısasdan başka ikâb ve cezâ kavramları kullanılarak kötülüğün karşılığının ona denk bir kötülük olduğu¹⁷⁴ ve cezânın suç ile orantılı olması gerektiği de¹⁷⁵ vurgulanmıştır.

İslâm hukukunda suçların had, cinâyet (kısas ve diyet), ta'zîr şeklinde üçlü ayırımı içinde katl, cezası şâri' tarafından belirlenen, öncelikli olarak şahsî hakkı ihlâl ettiği için de cezânın infazı suç mağdurunun talebine bağlı olan bir suç niteliğindedir. Hatta recm, siyâseten kâtil ve mürtedin katli konusunda fâkihler arasında ittifak olmadığı göz önüne alınır ve cezâ

¹⁶⁶ el-Mâide 5/ 32.

¹⁶⁷ el-Bakara 2/205.

¹⁶⁸ en-Nisâ 4/93; el-Mâide 5/32; el-En'âm 6/1 51; el-İsrâ 17/ 33.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/178-179.

¹⁷⁰ el-İsrâ 17/33.

¹⁷¹ el-Bakara 2/178.

¹⁷² en- Nisâ 4/92.

¹⁷³ Ebû Dâvûd, Diyât 15, 26; İbn Mâce, Diyât 8; Nesâî, Tahrîm 14, Kasâme 31.

¹⁷⁴ Yûnus 10/27; eş-Şûrâ 42/40.

¹⁷⁵ en-Nahl 16/126.

hukukunun tabiatına uygun bir daraltıcı yoruma gidilirse katlin; karşılığında ölüm cezası verilebilen tek suç olduğu söylenebilir.

Cinâyette ödeşme olarak tanımlanabilecek olan kısas, gerek öldürme ve yaralama gerek herhangi bir uzvun yok edilmesi veya işe yaramaz duruma getirilmesi şeklinde işlenen suçların fâillerinde, olanak elverdiği takdirde, işledikleri suçun aynı ile cezalandırılmasıdır.¹⁷⁶

Kısas cana karşı ve uzva karşı kısas olmak üzere ikiye ayrılır. Uygulanabilmesi için fiilin bilerek veya isteyerek işlenmesi, fâilin ergin ve mümeyyiz olması, öldürülenin hayatının şeriatça sürekli olarak korunmuş bulunması, öldürenin fûrû, kölesi veya furûunun kölesi olmaması gerekir. Kasten adam öldürme suçunu işleyene kısas uygulanır. Burada cana karşı yapılan kısas, candır. İslâm hukukçuları, kastı saptamada bazı ölçüler koymuşlardır. Nitekim eğer fâil eylemini, kesici, delici ve parçalayıcı bir aletle işlemişse bu, onda öldürme kastının mevcûdiyetini gösterir. Bir bakıma kastın var olup olmadığı, ancak katilin kullandığı vasıtaya bakılarak tespit edilir. Kılıç, bıçak, ok mızrak, keskin taş, sivri ağaç gibi şeyler katl âleti sayılır. Yakarak öldürmek, kasten adam öldürmeye, dayak atarak öldürmek ise, kasıt benzeriyle öldürmeye girer.¹⁷⁷ Ebû Hanife ise, sâdece, bir uzvu vücuttan ayırabilecek bir silah ile işlenen fiili, kasten işlenmiş sayar.¹⁷⁸

Kısas cezâsının verilebilmesi için suçlunun, suçu bilerek ve isteyerek işlemiş olması gerekir. Aksi halde, birini yanlışlıkla öldüren, aslında öldürücü olmayan bir fiili bile bile işleyerek ölüme sebep olan, bir fiili istemeyerek işleyen ve böylece ölüme sebep olan, doğrudan doğruya bir kimseyi öldürmek için işlenmemiş olan bir fiil sonucunda ölüme sebep olan suçlular hakkında kısas uygulanmaz. Ölüm veya yaralama ile sonuçlanan bir suç işlendiğinde, kısas istenmediği veya kısasın mümkün olmadığı durumlarda, mal olarak verilmesi gereken bedele "diyet" denilir. Diyet bir bakıma para cezasıdır. Kısas istemeye hakkı olanların hepsinin veya birisinin bundan vazgeçip diyet istemesi veya kısası uygulamak için bulunması gereken şartlardan birisinin eksik olması veya kısasın diğer bir sebepten mümkün olmaması hallerinde diyet uygulanır. Demek ki, diyet cezâsı, kısasa tabi suçların

¹⁷⁶ Bilmen, Ömer, Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatî Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınları, VIII, İstanbul, ts. III, 26; Sabri Şakir, Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, 1958, s.282; Hasan Tahsin, Fendoğlu, *Türk Hukûk Târihi*, İstanbul, 2000, s.459.

¹⁷⁷ Keskiöğlü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Ankara 1969, s.292.

¹⁷⁸ Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekir, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi*, Darü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1974, VII, 233.

yanlışlıkla işlenmesinde veya kasten işlenip de kısas cezâsı şartlarının gerçekleşmediği, kanun koyucunun ceza miktarını belirlediği cezalardır.

IV. FÂİZ YEMEK

A. FÂİZİN TANIMI

Sözlük anlamı olarak faiz; artma, çoğalma, aşırı faiz¹⁷⁹ büyüme, mutlak fazlalık anlamına geldiği gibi, ziyâdeleşmek, fazlalaşmak¹⁸⁰ manasına mastar olup, faiz dediğimiz artık değer ismi olarak da kullanılmıştır. Terim olarak ribâ: Belli nitelikteki eşyadan iki malın birbiriyle mübâdelesinde (takasında, alışverişinde) iki taraftan birine verilmek üzere akitte şart koştuğu maddî veya manevî fazlalığa denilmektedir.¹⁸¹

Câhiliye dönemi Arapları fâiz (ribâ) kelimesini ve ondan türeyen diğer kelimeleri sözlük anlamından ziyâde, terim anlamında yani vâdeye veya vâdenin uzatılmasına karşılık olarak borcunda artması anlamında kullanıyorlardı. Nitekim kaynaklarında bildirdiğine göre câhiliye devrinde borçlu alacaklısına giderek “borcu ertelersen sana şu kadar fazla veririm” derdi, alacaklı da borcu ertelerdi. Bu dönemde araplar fâizi belirli aralıklarla ödenmek şartı ile borç para verirler, ara dönemler sonlarında faizi, vâde dolduğunda da anaparayı isterlerdi. Eğer borçlu ödeme yapamayacak durumda ise vâdenin uzatılması karşılığında fâiz miktârında arttırılırdı.¹⁸²

Fâiz, alış-verişteki fazlalık, alacaklının borçludan alacağı kâr olarak da tanımlanmaktadır. Cins ve miktarı bir olan iki şey mübadele edildiğinde, taraflardan birinin diğeri aleyhine şart koştuğu malın fazlasına fâiz denir.¹⁸³ Diğer bir görüşe göre faiz, fazlalık olsun olmasın, bir sıfat sebebiyle fâsit olan bir akitten ibarettir.¹⁸⁴ Ribe’l-fazl (Fazlalık faizi), ölçülen veya tartılan mallar kabilinden olan şeylerin, kendi cinsleriyle peşin olarak fazlalıklı bir şekilde mübadele edilmesidir.¹⁸⁵ Ribe’n-nesîe vade veya gecikme faizi olarak adlandırılır, iki şekilde de ortaya çıkar. Birincisi, câhiliye faizi de denilen ve borcun süresinin dolduğunda borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda, alacaklının anaparaya yapacağı ilâve

¹⁷⁹ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB., Yayınları, IV, Ankara, 1995, s. 2371.

¹⁸⁰ Hammad, Nezih., *İktisâdî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İz Yayınları, İstanbul, 1996, s.279.

¹⁸¹ Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *Kitabu’l-Mebhut*, Beyrut, 2000, s.95.

¹⁸² Bk: İsmâil Özsoy, “Faiz”, *DİA.*, Ankara, TDV Yay., 1995, XII, 110-126.

¹⁸³ İbn Hümmam, *K. Fethu’l-Kadir*, IX, Beyrut.

¹⁸⁴ Mevsilî, Abdullah b.,Mahmud, *el-İhtiyar li Ta’lil’i-l-Muhtar*, Çağrı Yayınları, V, İstanbul, 1996, s.30

¹⁸⁵ Mevsilî, *a.g.e.*, II, 30-31.

şeklindedir. İkincisi ise, “*Altının altınla, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla satışı peşin olmadıkça faizdir...*”¹⁸⁶ rivâyetinde olduğu gibi, faizle ilgili hadislerde zikri geçen altı maddeyi ve mezheplere göre bu altı maddeye kıyas edilerek faizin kapsamına giren şeyleri gerek kendi cinsleriyle, gerekse başka cinslerle miktarları eşit de olsa veresiye olarak mübadele etmek şeklindedir.¹⁸⁷

B. KUR’ÂN-I KERÎM’DE FÂİZ

Fâizle ilgili âyetler, fâizin kötülüğünü ve haram oluşunu vurgulamanın yanı sıra, iyilik, hoşgörü ve Müslümanlar arası dayanışma, yardımlaşma duygusunu da teşvik etmektedir. Bakara Sûresindeki faizle ilgili âyetlerden hemen önce, yardımlaşma ve dayanışmadan bahsedilmesi dikkat çekicidir. Fâizi yasaklayan âyetlerin içeriğinde, korkutmanın yanında, hayra ve iyiliğe teşvik ifadelerinin bulunması da bu manayı güçlendirmektedir. Kişi sıkıntıya düştüğü ve kendisini bu sıkıntıdan kurtaracak bir şeye muhtaç olduğu zaman, gidip durumu iyi olanda gönül rahatlığıyla o şeyi, fazladan bir miktar vermeden alabilmelidir. Yine kişi bir şekilde borçlandıktan sonra, eğer durumu da iyi değilse, alacaklı ona, “*Eğer borçlu darlık içindeyse ona para buluncaya kadar mühlet verin.*”¹⁸⁸ âyetinde işaret edildiği gibi biraz daha zaman tanınmalıdır. Borçlu, borcuna karşılık fazladan ödeme altına girmemelidir.

Kur’ân-ı Kerîm’de fâizle ilgili âyetler dört grupta toplanabilir. Nüzûl tarihleri farklı olan bu âyetler, fâizin yasaklanmasında tedricî bir yol takip ederek fâize karşı önce sitem ve ta’rizde bulunmuş, daha sonra açık ve kesin bir ifade ile onu yasaklamış ve fâizde ısrar etmenin Allah’a (c.c) ve Resûlü’ne (s.a.) bir nevi savaş açma olduğunu bildirerek veya fâiz uygulamasının farklı yönlerine dikkat çekerek bu yasağı teyit etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in benimsediği bu tedricî yöntem, içkinin dört ayrı âyetle haram kılınmasına benzerlik göstermekte olup bu da İslâm’ın yaygınlık kazanmış sosyal hastalıklar karşısında uyguladığı metodun tabii bir sonucudur.

Fâizle ilgili olarak nüzûl sırasına göre Kurân-ı Kerîm’de ilk yer alan âyetin meâli şöyledir: “*İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, bunu yapanlar -sevaplarını ve mallarını- kat kat arttıranlardır*”¹⁸⁹

¹⁸⁶ Buharî, Büyû 76

¹⁸⁷ Bilmen, Ömer, Nasuhi, *Hukûu İslâmiyye ve Istılahati Fıkhiyye Kâmusu*, VI, s.105

¹⁸⁸ el-Bakara 2/280.

¹⁸⁹ er-Rûm 30/39.

Kur'ân-ı Kerîm'de fâiz yasağını ayrıntılı bir şekilde ele alan ikinci grup âyetlerde ise şöyle buyrulur: *"Faiz yiyenler -kibirlerinden- şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden ayılışı gibi kalkacaklardır. Bu hal onların, alım satım da tıpkı fâiz gibidir' demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime rabbinden bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar fâize dönerse işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar. Allah fâizi tüketir (fâiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden kimseleri sevmez... Ey iman edenler! Allah'tan korkun, eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut fâiz alacaklarınızı terkedin. Şayet böyle yapmazsanız Allah ve Resûlü tarafından açılan savaştan haberiniz olsun. Ancak tövbe edip vazgeçerseniz anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz"*¹⁹⁰ Bu âyetlerle fâiz kesin olarak yasaklanmıştır. Fâizden vazgeçilirse anaparanın borç verene ait olduğunun vurgulanması, anaparaya yapılacak az veya çok her türlü ilâvenin fâiz kapsamına gireceğini ifade etmektedir.

Fâiz yasağıyla ilgili olarak gelen bir diğer âyetin meali şöyledir: *"Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin; Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz"*¹⁹¹ Hz. Peygamber'in (s.a.) esasta borç faiziyle hiçbir ilgisi olmadığı halde kaliteli bir hurma ile kalitesiz bir hurmayı, kalitesizin miktarını fazla tutarak mübâdele eden bir sahâbîye, "Katladın, ribâ yaptın"¹⁹² demesi, yani peşin bir mübâdelede cereyan eden faizi bile "katlama" olarak tavsif etmesi, faizin az veya çok her şeklinin katlama mânası taşıdığını göstermektedir.

Fâizle ilgili olarak yukarıdaki âyetlerden daha sonra nâzil olduğu tahmin edilen bir başka âyette, kendilerine yasaklandığı halde yahûdilerin fâiz aldıklarından ve insanların mallarını haksız yollarla yediklerinden söz edilir.¹⁹³ Bu âyet fâizin önceki şeriatlarda da yasaklandığını haber vermekte ve dolayısıyla İslâm'daki fâiz yasağını bir başka açıdan tekit etmektedir. Âyetin muhtevasını bazı hadisler de desteklemektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelen iki yahûdi, *"Biz Musa'ya apaçık dokuz âyet verdik"*¹⁹⁴ mealindeki âyetin mânasını

¹⁹⁰ el-Bakara 2/275-279.

¹⁹¹ Âl-i İmrân 3/ 130.

¹⁹² Müslim, Müsâkât 99.

¹⁹³ en-Nisâ 4/160-161.

¹⁹⁴ el-İsrâ 17/101.

sormuşlar, Resûlullah'da (s.a.) dokuz âyetin, içinde fâiz yasağının da bulunduğu dokuz haramdan ibaret olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

C. HADİSLERDE FÂİZ

Hz. Peygamber'in (s.a.) fâiz konusundaki sözlerini gruplara ayırarak incelemek mümkündür:

1- Faizi Yasaklayan ve Haramlığına Delil Olan Hadisler

Bu grupta yer alan hadisler, faizin kesinlikle ve şiddetle yasaklandığını bildiren hadislerdir. Bu hadislerle faiz, şekil itibariyle Kurân-ı Kerîm'de' yasaklandığı gibi, mutlak olarak yasaklanmış, faizin niteliği bildirilmemiştir. Fâiz yiyen, yediren, şahitl olan ve yazanlar kınanmıştır

Mevzu ile ilgili İbn Mes'ud şöyle bir rivâyet nakletmektedir: "Hz. Peygamber ribâyı (fâizi) yiyene de, yedirene de lânet etmiştir."¹⁹⁶

Sınırlandırma açısından tartışmalı olmakla beraber: "Fâiz ancak nesîdedir." hadisi de fâizin haramlığına delalet eden rivâyetlerdendir.¹⁹⁷ Ancak, fâizin sadece nesîe fâizi olduğu hususunda itirazlar vardır. Bu hadisi rivâyet eden İbn Abbas'ın, fazlalık fâiziyle ilgili rivâyetler kendisine ulaşması üzerine bu görüşünden döndüğünü bildiren bilgiler mevcuttur. Hatta daha önce İbn Abbas ile aynı görüşte olan İmam Şafî'nin, Müslim'in rivâyet ettiği altı mal hadisini gördükten sonra önceki görüşünden döndüğü bilinmektedir.

2- Câhiliye Fâizinin Kaldırıldığını Bildiren Hadisler

Cahiliye faizi şeklindeki faizlerin mahiyeti ve kapsamı ile ilgili hadisler, bu çeşit faizin kaldırıldığını bildirmekle beraber önceden yapılan borçlanmalardan tahakkuk etmiş ve henüz ödenmemiş faiz borçlarının kaldırıldığını da bildirmektedir. Nitekim bu manadaki bir açıklamayı, Veda Hutbesinde görmek mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.) Vedâ Hutbesinde câhiliye ribasının kaldırıldığını söyledikten sonra, ilk kaldırdığı ribanın da, amcası Hz. Abbas'ın ribası olduğunu açıklamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Tirmizî, Tefsir 17.

¹⁹⁶ Müslim, Müsâkât 25; Ebû Dâvud, Büyü 4; Tirmizî, Büyü 2; İbn Mâce, Ticârât 58.

¹⁹⁷ Buhârî, Büyü 79.

¹⁹⁸ Tirmizî, Fiten 2; Tefsir 2; Müslim, Hacc 194.

3- Faizli İşlemleri Tayin Eden Hadisler

Bu grupta yer alan hadislere gelince, bu hadisler, bazı âlimlerin alışveriş fâizi veya bazılarının sünnet fâizi dedikleri, fâiz yasağının kapsamına giren, sadece sünnetin beyan ettiği ve yine sadece karşılıklı mal ve para mübadelelerinde cari olan fâiz çeşitleri ile ilgili hüküm bildiren hadislerdir. Bu grupta yer alan hadisler, trampa ve sarf işlemleriyle, diğer alışverişlerde câri olan fâizin mahiyeti ile tahakkuk şartlarını (mübadeleye konu olan şeylerin her ikisinin peşin, her ikisinin vadeli, birisinin peşin birisinin vadeli olması hallerinde cari olacak fâizle ilgili) açıklayıcı mahiyette hükümler ihtiva etmektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.): “*Altın altınla peşin satılmazsa faizdir. Buğday buğdayla peşin satılmazsa fâizdir. Kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa fâizdir.*”¹⁹⁹ buyurmuştur.

Ebû Said (r.a.) konuyu şöyle anlatmıştır: Hiz. Peygamber (s.a.) zamanında bize kötü hurma veriliyordu. Bu çeşitli cins kuru hurmanın bir karışımıydı. Bu kötü hurmanın iki ölçüğünü bir ölçek iyi hurma karşılığında satıyorduk. Bu tarz Hiz. Peygamber’e haber verilince: “*İki ölçek hurmaya bir ölçek hurma, iki ölçek buğdaya bir ölçek buğday, iki dirheme bir dirhem olmaz.*” buyurdu.²⁰⁰

Başka bir örnek ise şöyledir: Bilal-i Habeşî Hiz. Peygamber’e bernî hurması (iyi cins bir hurma) getirmişti. O, “*Bu nereden?*” diye sordu. Bilal-i Habeşî: “Bizde âdi hurma vardı. Hiz. Peygamber’in yemesi için, ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek aldık”, dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: “*Eyvah bu ribanın ta kendisi, eyvah bu ribanın ta kendisi, sakın öyle yapma! Eğer iyi hurma almak istersen elindekiyi ayrıca sat, sonra onun parasıyla iyi hurma al!*” buyurdu.²⁰¹

Hiz. Peygamber o dönemin uygulamasını şu sözlerle düzeltmiştir: “*Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla, tuz tuzla başa baş misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını talep ederse fâize girmiş olur. Bu işte, alan da veren de aynıdır.*”²⁰²

¹⁹⁹ Buharî, Büyû 54, 74, 76; Müslim, Müsâkat 79.

²⁰⁰ Buharî, Büyû 20; Müslim, Müsâkat 98.

²⁰¹ Buharî, Vekâlet 11; Müslim, Müsâkat 96.

²⁰² Müslim, Müsâkat 82.

Fâizin mahiyetini beyan eden bu rivâyetlerin dışında bir de, cinsler ve miktarların farklı olduğu zaman satışın geçerliliği ile ilgili rivâyetler vardır: “...*Bu çeşitler farklı olduğu takdirde, peşin ise dilediğiniz gibi satın.*”²⁰³ hadisi örnek olarak zikredilebilir.

Bu hadislerden anlaşılıyor ki, farklı özellikteki mallar fazlalıkla ve veresiye satılabilir. Örneğin, altınla buğday, gümüşle arpa bu şekilde satılabilir. Fakat fâiz malları (ribevî mallar: Müslim’in rivâyet ettiği altı mal hadisi olarak da bilinen hadiste zikri geçen ve onlara kıyas edilen diğer mallar) cinsi cinsine olursa biri peşin, diğeri veresiye ve aynı şekilde biri noksan diğeri fazla olarak satılmadığı gibi teslimatı yapılmadan satış meclisinden ayrılmakta doğru değildir. Satılan malların cinsleri farklı olursa, peşin teslim edilmek üzere fazlalık caizdir. Bir ölçek buğdayın iki ölçek arpaya veya tersinin satılması gibi.

Yukarda zikredilen hadisler bütün olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlar çıkarılabilir:

İlk olarak, gümüşe karşılık gümüş, arpaya karşılık arpa gibi cinsleri bir olan malların mübadelesidir. Bu tip işlemlerin geçerli olabilmesi için mübadele konusu ticaret eşyasının aynı kaliteden olması ve teslim alma ve teslim etmenin aynı mecliste olması gerekmektedir. Bütün bu durumlara göre: Veresiyenin söz konusu olduğu, mübadele konusu olan şeyin miktarının farklı olduğu, mübadele edilen şeylerden birinin henüz ortada olmayışı gibi hallerde işlem yasaklanmıştır.

İkinci olarak, mübadele konusu her iki eşyanın değişik cinslerden olmasıdır. Meselâ, gümüşe mukabil altın, arpaya mukabil buğday, paraya mukabil başka şey, iki ölçek nohuda bir ölçek arpa veya fasulye ile mübadelesi, teslimin sözleşme mahallinde peşin olarak yapılması şartıyla geçerlidir. Peşin olarak ve mahallinde yapılmamışsa, bugün teslim edilen bir ton buğdaya karşılık bir hafta sonra teslim edilecek bir ton arpa gibi, bu işlem faizli bir işlem olmaktadır.

Üçüncü olarak faiz, aynı cinsten olup, fakat değişik oranlarda yapılan işlemlerde kendini göstermektedir. Bu halde çeşidin daha bir üst kalitesi elde edilmek isteniyorsa, düşük kalitede olan miktar, diğer çeşitle mübadele edilir ve elde edilen bu değişik çeşit mal ile üstün kalitede olanı tekrar mübadele edilir. Bu durumda faiz tahakkuk etmez. Çünkü mübadele iki ayrı çeşide giren eşya arasında yapılmıştır.

²⁰³ Müslim, Müsâkat 81; Ebû Dâvud, Büyû’ 12; İbn Mâce, Ticâret 48; Tirmizî, Buyû 23; Nesâî, Buyû’ 43.

D. FÂİZİN ZARARLARI

İslâm dininde bütün emir ve yasaklar müslümanlar nazarında dinî inanç ve mükellefiyet boyutuna sahip olduğu gibi fert ve toplumun umûmî menfaatiyle ilgili birtakım hikmet ve amaçlar da taşır. Özellikle muamelât alanında dinin emir ve yasaklarının hikmeti insanlar tarafından çok defa kolaylıkla anlaşılabilir.

İslâmiyet'in ticaret ve kazancı serbest bırakırken faizi yasaklamış olmasının öncelikle fert ve toplumun ortak yararını korumayı hedef aldığı muhakkaktır. Ekonomik hayatta fâiz, kaynakların tam kapasite ile kullanılmasını ve sermaye sahiplerinin yatırıma yönelmesini önlediği için toplum içinde işsizliği arttırmakta, yatırımlarda fâizli kredilerin kullanımı üretimde maliyetlerin yükselmesine ve sunî fiyat artışına yol açmakta, bu arada kalıcı, fakat az kâr getiren yatırımların ihmal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Fâizle giderek katlanan ve çoğalan sermaye her yönden toplum üzerinde hâkimiyet kurup onu yönlendirebilecek bir konuma gelmekte, topluma yön vermesi gereken asıl değerler ise sermaye ile ilişkileri derecesinde rağbet görmektedir.

Değerlerin altüst olup yardımlaşma, dayanışma, sevgi ve şefkat gibi insânî hasletlerin yerini daha çok para ve itibar kazanma hırsının aldığı cemiyetlerde yeni nesillerin de bu değerlerle yetişeceği, bencilliğin körüklenip İnsanların barbarca bir hayat mücadelesine sürükleneceği açıktır. Fâizli dış borçlar da kalkınmakta olan ülkeleri giderek ağır bir borç batağına sürüklemekte, neticede iktisadî hatta siyasî istiklâllerini ciddi ölçüde tehdit etmeye başlamaktadır.

Fâiz, var olduğu günden itibaren daima güçlünün ve sermaye sahibinin yararına çalışan, zayıf, muhtaç kimselerin durumlarını da gittikçe kötüleştiren bir işleve sahip olmuştur. Çağımızda küçük tasarruf sahiplerinin fâiz yoluyla gelir elde ettiği, fâizin sermaye birikimine ve gelirin tabana yayılmasına hizmet ettiği söylene de aracı kurumların düşük fâizle topladıkları sermayeyi yüksek fâizle yatırımcılara verdiği, yüksek fâiz oranının sebep olduğu maliyet artışlarının ve enflasyonun sonuçta küçük tasarruf sahiplerinin kazancını yok ettiği ve toplumun daha büyük kesimini teşkil eden dar gelirlileri ezdiği bilinmektedir. Bu sebeple İslâm dini fâizi yasaklayarak ekonomik hayatta kâr ve riskin emek ve sermaye tarafından birlikte paylaşılmasını, alınterini, ticaret ve yatırımı teşvik etmiş, dünya ve âhireti birlikte ele alarak insânî ve ahlâkî hasletlerin hâkim olduğu bir toplum düzeni kurmayı amaçlamıştır.²⁰⁴

²⁰⁴ İsmâil Özsoy, "Faiz", *DİA*, 118.

E. FÂİZİN HÜKMÜ

Fâiz konusunda klasik fıkıh literatüründe yer alan yorum ve tartışmalar İslâm'da fâizin niçin yasaklandığı, fâizin ferdî ve içtimaî hayatta yol açtığı zararların neler olduğu konusundan ziyade fâizli işlemlerin ve fâiz yasağının hukukî çerçevesinin çizilmesi ve bu hususta objektif ve açık kriterlerin geliştirilmesi noktasında yoğunlaşmıştır. Şüphesiz ki bu anlayışta, fâizin İslâm'da açık ve kesin olarak yasaklanmış, bu yasağın müslüman toplumlarca ittifakla benimsenmiş ve o dönemlerde fâize ihtiyacın hissedilmediği bir ticarî ve iktisadî hayatın geliştirilmiş olmasının yanı sıra müslüman toplumlarda çağımızda olduğu şekliyle fâize dayalı ekonomi anlayış ve uygulamasının fiilî veya doktriner tarzda ağır baskılarının bulunmayışının da rolü vardır.

Fıkıh kitaplarında mezhep imamlarının fâizle ilgili değerlendirmelerinde hareket noktası, Ubâde b. Sâmit (r.a.) ve Ebû Saîd el-Hûdrî'nin (r.a.) rivâyet ettikleri "altı eşya hadisi" diye meşhur olan hadistir. Bu hadiste Hz.Peygamber (s.a.) altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzun birbiriyle mübadelesinde hangi şartlarda fâizin tahakkuk edeceğini açıklamıştır. Bu altı eşyada fâizin cereyan ettiği ittifakla benimsenmiştir. Ancak mezhep imamları ve fakihler, bu altı maddenin o günün şartlarında en çok mübadele edildiği ve diğer mallar için ölçü olabilecek özellikler taşıdığı için örnek olarak mı zikredildiği, yoksa fâizin sadece bu altı maddenin mübadelesinde mi söz konusu olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Kıyası hukukî bir delil olarak kabul etmeyen Zahirî mezhebiyle sadece bu meselede kıyas yapmayan Osman el-Bettî, ayrıca Katâde b. Diâme, Tâvûs b. Keysân. Mesrûk b. Ecda', Şa'bî Ve Hanbelîler'den İbn Akil'e göre fâiz yalnız bu altı maddenin peşin veya veresiye mübadelesinde söz konusudur.²⁰⁵ Dört mezhebin de dâhil bulunduğu büyük çoğunluğa göre ise fâiz bu altı maddeye münhasır kalmayıp başka mallarda da cereyan eder. Ancak bu altı maddede ve bunlara kıyasen diğer mallarda fâizin cereyan etmesine sebep teşkil eden özelliğin ne olduğu hususunda ihtilâf edilmiş, bu ise "fâizde illet" meselesini ortaya çıkarmıştır.

İslâm hukukçuları arasında fâizin haram olduğu konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte nerelerde cereyan ettiği hususunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bu farklı görüşler, fıkıh mezheplerinin fâiz hükmünün dayandığı illet konusunda farklı değerlendirmelerde bulunmasından ileri gelmektedir. Fâize konu mallarda fâizin illeti denilince fâiz hükmüne esas teşkil eden ve o malda bulunan açık, belirli ve hissedilebilir vasıf

²⁰⁵ Serahsî, *Kitabu'l-Mebsut*, XII, 112.

kastedilir. Bu vasfından dolayı o malda fâiz hükmü geçerli olur. Hadiste yer alan altı eşyadan altın ve gümüşteki fâiz illetiyle diğer mallardaki fâiz illeti birbirinden farklıdır.

Fâizin oluşumu için esas kabul edilecek illet konusunda görüşlerin bu kadar farklı olması alışveriş fâizi meselesini karmaşık bir hale getirmiştir. Bir görüşe göre fâiz sayılan muamelenin başka bir görüşe göre fâiz sayılmaması, bu konuda farklı illetlerin benimsenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Meselâ illetin yalnız cinsle beraber keyl veya vezin olarak görülmesinin sayı ve uzunluk ölçüsüne tâbi malları fâiz kapsamından çıkarması yanında, saklanan gıda maddesi olmanın illet olarak görülmesi de bazı gıda maddelerini dışarıda bırakmakta, aynı şekilde sadece gıda maddesi olmanın illet kabul edilmesi gıda maddesi olmayan, fakat hayatî ehemmiyet taşıyan birçok maddeyi fâiz kapsamından çıkarmaktadır. Hâlbuki insanların zaruri ihtiyacını yalnız gıda maddesi olarak görüp meselâ aynı cinsten bir ton kömürün iki ton kömürle mübadelesinin fâiz kapsamı dışında tutulması mâkul görünmemektedir. Bugün dünyanın büyük bir kısmında mesken hayatî bir ihtiyaç olduğu için demir, çimento, kereste gibi mallar zaruridir. Aynı şekilde ısınmadan aydınlanmaya kadar birçok önemli ihtiyacın karşılanmasında kullanılan kömür, petrol vb. maddeler de zaruri ihtiyaç maddeleridir. Bu tür malların fâiz dışında tutulması şâriin maksadına uygun olmasa gerektir.²⁰⁶

Şüphesiz fâizin yasaklanmasında ki en önemli sebep, onun bir akidde taraflardan birinin aleyhine, öbürünün lehine şart kılınan bir fazlalık olmasıdır. Fâizin illeti konusunda ileri sürülen görüşler de bu haksızlığı tesbit edip önlemek içindir. Ancak bu konudaki görüşler ele alındığında bunların Hz. Peygamber'in (s.a.) fâizle ilgili hadislerine bir bütün olarak bakmayıp genellikle meselenin sadece bir yönünü esas aldıkları görülmektedir. Meselâ Hanefiler, hadisteki "tartısı tartısına" ve "ölçeği ölçeğine" ifadelerinden hareketle fâiz mallarının ölçü ve tartıya tâbi olma özelliğini, Şâfiîler malların yiyecek maddesi olma vasfını, Mâlikîler bu yiyecek maddelerinin saklanabilme özelliğine sahip olmasını ön plana çıkarmışlardır. Halbuki Hz. Peygamber'in (s.a.) fâizle ilgili hadislerinin bütünü gözönünde bulundurup illet konusunda serdedilen görüşleri de dikkate alarak bir hükme varmak gerekirse hadiste geçen "altın ve gümüş" ile hangi devirde olursa olsun umumi iradenin kabul edip eşyaya fiyat ve değer ölçüsü olarak kullandığı her çeşit mübadele vasıtasının kastedildiğini, diğer dört mal ile de insanların faydalandığı, aralarında geliştirdikleri çeşitli ölçü aletleriyle miktarlarını

²⁰⁶ Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuku*, II, İstanbul, 1987, II, 215.

belirleyip mübadelede buldukları, alım satım konusu olabilen bütün malların kastedildiğini söylemek mümkün olur.²⁰⁷

V.YETİM MALI YEMEK

A. TANIMI

Yetim, lügat olarak, münferit yani yalnız manasına gelir. Bu kök manadan hareketle anne veya babasını kaybeden çocukla, kocasını kaybeden kadına yetim veya yetime denmiştir. Yetim kelimesi mutlak kullanıldığı takdirde bununla her hâlükârda babasını kaybeden buluğa ermemiş kız veya erkek çocuğu kastedilir.²⁰⁸ Arap dilinde yetim kelimesi genellikle babası ölmüş çocuk için kullanılmıştır. Yalnızca annesi veya hem annesi hem babası ölmüş çocuk için kullanılan kelimeler ise farklıdır.²⁰⁹ Kelimenin ‘bir başına yalnız kalan’ manalarından başka ‘benzeri az olan, nâdir bulunan, eşsiz, nâdide, kıymetli’ gibi manaları²¹⁰ da vardır.

Terim anlamı olarak yetim, ‘buluğ çağından önceki dönemde babasını kaybetmiş çocuk’ demektir. Baliğ olmuş kimse için ‘yetim’ sıfatı kullanılmaz. Hz. Peygamber (s.a.) ‘İhtilamdan sonra yetimlik olmaz’²¹¹ buyurarak buna işaret etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ‘yetim’ kelimesi ile anlam yakınlığına sahip başka bir kelime geçmemektedir. Genel olarak ise Arapçada ‘aci’(عجى) (annesi ölmüş çocuk), ‘latîm’ لطيم (anne-babası ölmüş çocuk)²¹² gibi kelimeler bulunmakla birlikte bunlar Türkçeye geçmemiştir.

B. KUR’ÂNI-I KERÎM’DE YETİM

Yetimin hayata hazırlanması konusunda İslâm’ın sunduğu tedbirlerden biri, yetimin malının korunmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm bu mevzûyu yetimle alâkalı bahiste ele almıştır. Tefsirlerde teferruatlı olarak kaydedildiği üzere İslâm’dan önce Arap toplumunda yetimlerin mallarından velileri istediği gibi tasarruf etmekteydiler. Kur’ân-ı Kerîm yetimle alâkalı diğer

²⁰⁷ Karaman, *a.g.e.*, II, 214

²⁰⁸ Cânan İbrahim, *Kur’ân’da Çocuk Eğitimi*, Nesil Yayınları, s.145.

²⁰⁹ Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî (1205/1790), *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, I-IX, Matba’atu’l-Hayriye, Kahire 1888, ‘y-t-m’ mad.

²¹⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, ‘yetim’ mad.

²¹¹ Müslim, Cihad 137; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 9

²¹² Zebîdî, *a.g.e.*, ‘y-t-m’ mad.

birçok uyarılardan başka onların mallarının korunması hususunu özel olarak ele almış, korunması, artırılması ve belli bir disipline göre harcanması için direktifler vermiş, bunlara uymayanlar için ağır tehditlerde bulunmuştur.²¹³

İki ayrı yerde tekrar eden şu âyet, yetim malının ‘en güzel şekilde’ tasarruf edilmesini emreder. *“Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın”*²¹⁴ Bu meseleyi açıklayan diğer âyetlerin de yardımıyla müfessirler *“ sadece en iyi tutumla yaklaşın”* tabirinden yetimin malının muhafazası,²¹⁵ artırılması ve zamanında teslimi esaslarını temel almışlardır.²¹⁶ Âyetlerde yetim malı üzerinde önemle durulmuştur. Zira yetim malının haksızca kullanılması veya ona el konulmasının, câhiliye döneminde yaygın olduğu bilinmektedir. Özellikle velî ve vâsilere hitab edilmiştir. Velî ve vâsinin yetim malını kendi malına katması, o maldan kendisi için harcama yapması câhiliye devrinde sık rastlanır bir durumdu. Bazı velîler yetimin güzel ve kaliteli malını kendi kıymetsiz malları ile değiştirmekte bir beis görmezlerdi. Allah (c.c) bu âyet ile bu adâletsiz değişimi yasaklamıştır.²¹⁷

Yetim malı yemenin, yetim malı ile kendi malını karıştırmanın büyük bir günah olduğunun ifade edilmesi yanında, böyle yapanlar, sûrenin ilerleyen bölümlerinde şiddetli bir azap ile tehdit edilmektedir.²¹⁸

Yetimler kamu gelirlerinden ayrılan bir payla da desteklenmelidir. Ganimet türü gelirlerin bir kısmının harcanacağı yerlerden birisi de, yetimlerdir.²¹⁹ Miras bölüşümü

²¹³ *“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir. en-Nisâ 4/10.*

²¹⁴ el-En’âm 6/152.

²¹⁵ *“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.” en-Nisâ 4/2.*

²¹⁶ *“Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.” en-Nisâ 4/6.*

²¹⁷ en-Nisâ 4/2.

²¹⁸ *“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir. ” en-Nisâ 4/10.*

²¹⁹ el-Haşr 59/7; el-Enfâl 8/41.

sırasında hazır bulunan mirasçı olan akraba ve düşkünler gibi, yetimlere de, göz hakkı olarak bir miktar mal verilir ve güzel sözlerle gönülleri alınır.²²⁰

Hz. Peygamber'e (s.a.) ashâb'tan bazıları 'Hangi şeyi nafaka olarak verelim?' diye sorarlar. Bu soru üzerine gelen bir vahiy nafaka olarak verilebilecek şeyleri değil, kimlere nafaka verileceğini açıklar.²²¹

Yetimler, hem şahısları, hem de malları açısından velâyet / koruma altına alınır. Bu yüzden, Kur'ân-ı Kerîm'de yirmiden fazla yerde yetimlere özel ilgi ve koruma gösterilmesi istenmiş, haklarının korunması için ayrıntılı sayılabilecek hükümler belirlenmiştir. Yetimlerin kişisel veya mallarıyla ilgili işlerini velî/vâsi yürütür. Velî, yetimin malında tasarruf etmelidir. Çünkü zaruret bunu gerektirmektedir. Ancak velînin tasarrufu, maslahata (çocuğun yararına) göre olmalıdır. Yetim malına el sürmemek, en iyi biçimde yaklaşmak gerekir.²²² *"Rüşdine erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Bu kurala uyun. Çünkü sorumlu olacaksınız."*²²³ Âyetlerde geçen "en güzel şekil", akıllı ve verimli yönetim ve değerlendirme demektir.

Velîler/vasîler, yetim çocuğun mallarının gelirlerini öncelikle çocuğun bakımı, yetiştirilmesi ve eğitimi, hakkaniyete uyduğu ölçüde aile ihtiyaçlarını karşılamak üzere harcayabilirler. Gelir fazlası, yetim çocuğun mallarına katılır.²²⁴ Yaş küçüklüğü durumunda, hatta bazen ergin olsalar bile, kız veya erkek yetimler, genellikle velîleri tarafından evlendirilir. Bazen de bizzat velî, korumasına aldığı yetim kızla evlenmek isteyebilir. Bu durumda, yetimi koruyan velî, hakkı kötüye kullanabilir ve yetimin hukukunu gözetmeyebilir. İşte böyle evlenilebilecek kadınlar arasında yer alan yetim kızla evlenmek yerine, başka kadınlarla evlenmesinin daha iyi olacağı âyetle sabittir.²²⁵ Velîler/vasîler, velâyetleri/vesâyetleri veya yönetim hakları sona erince, yetim çocuğun mallarını, devredip teslim ederler. Velîler/vasîler, yetim çocuğun mallarının geri verilmesinden sorumludurlar.²²⁶

²²⁰ en-Nisa 4/8-9

²²¹ *"Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığımız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir"* el-Bakara 2/215.

²²² el-En'âm 6/152.

²²³ el-İsrâ/17/34.

²²⁴ en-Nisâ 4/5.

²²⁵ en-Nisâ 4/3.

²²⁶ en-Nisa 4/2; el- İsrâ 17/34.

Yetimlere mallarını teslim süreci, ilgili âyetlerde anlatılmaktadır.²²⁷ Âyetler birlikte ele alınırsa, yetime malını teslim etmek için, iki şart koşulmuş olduğu görülür.

1. Büluğ (ergenlik): Bu, evlenme yaşının gelmesidir. Evlenme yaşına gelen, kendi malını da akıllıca kullanabilir. Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: “*Resûlullah’tan (s.a.) iki şey öğrendim: “İhtilamdan (ergenlikten) sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur.*”²²⁸

2. Rüşt (erginlik): Malı düzgün kullanmadır. İbn Abbas’a (r.a.) göre rüşt, malı düzgün kullanma anlamındadır. Tercih edilen anlam da budur. İbn Abbas, kendisine bu konuda sorulan soruya şu cevabı vermiştir: “*Yemin olsun, kişi vardır, sakalı çıktığı (büluğa erdiği) halde hakkını almaktan hâlâ acizdir. Öyle ise kendisi için, başkalarının aldığından iyisinden alan kimseden yetimlik kalkar.*”²²⁹

Yetime davranış, “ihsan” (iyi davranış) türünden olmalıdır. İhsanın içerdiği şefkat, merhamet, ilgi, sevgi, koruma ve kucaklama, bu tür davranışın örnekleridir. İhsan türü davranış gösterilecekler arasında sayılanlar, ana-baba, yakın akrabalar, yetimler, düşkünler gibi, saygı ve ilginin yöneltmesi gereken kişilerdir: “*Allah'a kulluk edin, O’na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez.*”²³⁰ İyilik ve Allah(c.c.) yolunda harcama yapılacaklar arasında, yetimler de yer alır.²³¹

Hz. Muhammed (s.a.) doğumundan altı ay önce babası, altı yaşındayken de annesi öldüğünden, kelimenin tam anlamıyla bir yetim olarak doğmuş ve büyümüştür. Bu sebeple, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.) bizzat kendisi de, zorluklarını yaşadığından dolayı, yetimlere nasıl davranılması gerektiğini çok yakından bilen bir yetimdir. Bir ara Hz. Muhammed’e (s.a.) vahyin gelişi bir süre gecikince, müşriklerin “Rabbi onu terk etti ve

²²⁷ “en-Nisâ 4/6; el-En’am 6/152.

²²⁸ Ebû Dâvud, Vesâya 9. Câhiliye döneminde ibadet niyetiyle günlerce susarlardı. İslâmiyet, bu âdeti kaldırmıştır.

²²⁹ Müslim, Cihâd, 137; Tirmizî, Siyer, 8; Ebû Dâvud, Cihâd, 152.

²³⁰ en-Nisâ 4/36; el-Bakara 2/83.

²³¹ el-Bakara 2/177; el-İnsan 76/8-11.

darıldı!” diyerek alay etmeleri üzerine inen âyetler,²³² Hz. Muhammed’in (s.a.) şahsında, yetimin en başta nelerden yoksun olduğunu ve ona nasıl davranılması gerektiğini, çok açık biçimde dile getirmektedir. Yetimlerle ilgili olarak, düzeltici (ıslah edici, iyileştirici) olmak gerekir.²³³

Kâmil bir imanın gereği, yetimi doyurmak ve içten gelen derin bir sevgiyle korumaktır.²³⁴ Yetime kucak açıp korumak, insanın önünde duran Allah (c.c.) yolundaki zorlu engellerden birini aşmak demektir.²³⁵ Yetimlere iyi davranmak zorunludur. Bu yüzden, yetimi itip-kakmak, “dini/ahireti yalan sayan” tutumlar arasında yer alır.²³⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Mekke’deki zengin Kureyşlileri, yetimi ve yoksulu ihmal ettikleri için nankörlükle niteleyerek şiddetle eleştirmektedir.²³⁷ Dolayısıyla, Müslüman bir toplumda yetimler, sadece yiyecek, elbise ve barınak değil, aynı zamanda saygı da görecektir.

C. HADİSLERDE YETİM

Hz.Muhammed (s.a.), yetimlerle daha peygamberliğinin ilk yıllarında ilgilenmeye başladı. Habeşistan’a hicret edenlerin başkanı olan Câfer bin Ebû Tâlib (r.a.), Necâşî’nin huzurunda İslâm’ı ve Müslümanları savunmak üzere yaptığı konuşmanın sonunda, Hz. Muhammed’in (s.a.) emrettiği ve yasakladığı konuları dile getirmiş, yasakladıkları arasında, “yetim malı yeme”yi de saymıştır.

İbn Mes’ud (r.a.) şöyle demiştir: Kim üzerinde Muhammed’in (s.a.) mührü bulunan sahifeyi görmek isterse, şu âyetleri okusun: “*De ki: “Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya-babaya iyilik yapın. Yoksulluk korkusuyla, çocuklarınızı öldürmeyin -sizin ve onların rızkını veren biziz-. Gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır. Yetim malına, ergenlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kişiye ancak gücünün yeteceği kadar*

²³² “Rabbin şüphesiz sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın. Seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Seni şaşırılmış bulup, doğru yola erdirmemi mi? Seni fakir bulup zenginleştirmedim mi? Öyleyse, sakın yetimi horlama/üzme; sakın bir şey isteyeniyi azarlama. Yalnızca Rabbinin nimetini hep anlat.” ed-Duhâ 93/5-11.

²³³ el-Bakara 2/220.

²³⁴ el-İnsan 76/8-11.

²³⁵ el-Beled 90/10-18.

²³⁶ el-Mâûn 107/1-2.

²³⁷ el-Fecr 89/17-21.

yükleriz. Konuştuğunuz vakit, -akraba bile olsa- sözünüzde âdil olun. Allah'ın ahdini yerine getirin." Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır."²³⁸ Yetim hakkı yemenin cezası, daha bu dünyada başlar, âhirette de devam eder.

İbn Abbâs'ın (r.a.) anlatımına göre, "Yetim rüştüne erinceye kadar, onun malına o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın"²³⁹ ve "Yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir"²⁴⁰ âyetleri inince, yetimleri korumasına almış olan Müslümanlar, yetimlerin mallarının kendi mallarına karışmasından korktular, hatta yetimin önündeki artan yemeği bile yemekten çekinmeye başladılar. Yetime ait yiyecek ve içeceklerden bir şey artsa ona dokunulmuyor, yiyinceye veya kokuşup bozuluncaya kadar saklanıyordu. Evlerinde yetim bulunanlar, yetimin yiyeceğini ve içeceğini ayırdılar. Onlara ayrı bir oda tahsis ettiler. Bu durum, mallarını işletmekten âciz bulunan yetimlerin aleyhine olmaya başladı. Abdullah bin Revâha, Hz.Peygamber'e (sa.) gelerek, şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Hepimiz yetimleri oturtacak ayrı bir yere, onlara ayrı yiyecek ve içecek verecek güce sahip değiliz." Bu konuya bir açıklık getirmek üzere, şu âyet indi: "Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları faydalı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şâyet kendileriyle bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir"²⁴¹ Bu âyet üzerine, yetimlerin yiyeceklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar.²⁴²

Miras bölüşümü sırasında hazır bulunan mirasçı olan akraba ve düşkünler gibi, yetimlere de, göz hakkı olarak bir miktar mal verilir ve güzel sözlerle gönülleri alınır. Zekât gelirinin bir kısmı, yetimler için harcanır. Avn bin Ebû Cuhayfe (r.a.), babasından naklen anlatır: "Bize, Hz. Peygamberin (s.a.) zekât memuru geldi. Zekâtı, zenginlerimizden aldı, fakirlerimize verdi. Ben, yetim bir çocuktum. Bana da bir deve verdi."²⁴³

²³⁸ el-En'âm, 5/151-152; Tirmizî, Tefsîr En'âm.

²³⁹ el-İsrâ17/34.

²⁴⁰ en-Nisâ 4/10.

²⁴¹ el-Bakara 2/220.

²⁴² Ebû Dâvûd, Vesâya 7; Nesâî, Vesâya 11.

²⁴³ Tirmizî, Zekât, 21.

Hz. Muhammed (s.a.) yetimleri korumasına alanlara, Cennet müjdesini vermiştir:²⁴⁴ Sahâbîler her konuda olduğu gibi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.) yetimler konusundaki tavsiyelerine de uymuşlardır. Mesela Hz. Ömer'in oğlu Abdullah (r.a.), sofrasında yetim bulundurmaksızın yemek yemezdi. Muhakkak, sofrasında bir yetim bulunurdu. Peygamberimizin torunu Hz. Hasan'da (r.a.) 'Ey halkım! Yetimlere bakın!' tavsiyesinde bulunurdu. Yetimlere iyi davranmak, bir anlamda, yetimler yetimi Hz. Muhammed'e (s.a.) iyi davranmak demektir. Hz. Âişe (r.a.) anlatır: *Bana, iki (yetim) kızıyla birlikte bir kadın geldi. Benden bir şeyler istedi. Yanımda sadece tek bir hurma vardı. Hurmayı ona ikram ettim. Kadın da onu, iki kızına pay etti. Sonra kalkıp evden çıktı gitti. Ardından Rasulullah (s.a.) eve gelince, olayı ona anlattım. Şöyle buyurdu: "Kim bu kızlara iyilik yapar ve güzel bakarsa, kızlar onun için ateşten kendisini koruyan bir yerde olurlar."*²⁴⁵

Yetimi evde barındırmak elbette çok önemlidir, ama sadece barındırmak yetmez, yetime ayrıca iyi davranmak gerekir: *"Müslümanlar içinde en hayırlı ev, kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de, kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Ben ve yetime bakan kimse, Cennet'te şu iki parmak gibiyiz."*²⁴⁶ Yetimi ve yoksulu koruyan, komşusuna yukarıdan bakmayan, Allah'ın (c.c.) korumasına girer: *"Beni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, yetime merhamet edene, ona yumuşak konuşana, onun yetimliğine ve zayıflığına acıyana ve Allah'ın kendisine lütfettiği imkânlar sebebiyle komşusuna tepeden bakmayana, Allah kıyamet gününde azap etmez."*²⁴⁷

Hz. Peygamber (s.a.), huzuruna gelerek, kalbinin katılığından yakınan bir adama, şunu tavsiye etmiştir: *"Kalbinin yumuşamasını istiyorsan, yoksulu doyur ve yetimin başını okşa."*²⁴⁸ Hz. Muhammed (s.a.), yetim malını koruyacak yeterlikte olmayanların yetim malına veli olmamasını tavsiye ederdi. Ebû Zerr (r.a.) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü!" dedim, "Beni*

²⁴⁴ "Kim Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak, yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir günah (şirk) işlemediği takdirde, Yüce Allah onu mutlaka Cennet'e koyar." Tirmizî Birr, 14. "Kim üç yetimi korumasına alır bakımını yaparsa, sanki ömür boyu gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçirmiş ve Allah yolunda cihat etmiş gibi olur. Ben ve o, cennette şu ikisi gibi kardeşiz." İbn Mâce Edeb, 6. "Ben ve kendisine veya başkasına ait yetime bakan / arka çıkan / işini üstlenen / görüp gözeten, şu iki parmağım gibi (orta parmağı ile başparmağını yan yana getirdi), cennette yan yana olacağız." İbn Mâce Edeb, 6.

²⁴⁵ Buhari, Zekât, 10; Müslim, Birr, 147.

²⁴⁶ İbn Mâce, Edeb, 6.

²⁴⁷ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2/263, 387.

²⁴⁸ Ahmed bin Hanbel, *a.g.e.*, 2/263, 383, 387.

memur tayin etmez misin?” Bu sözüm üzerine, elini omzuma vurdu ve sonra da: “Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin halde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hak ederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse, o hariç.” buyurdu.²⁴⁹ Ebû Dâvûd’un diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: “Ey Ebû Zer, ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi, senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da velilik yapma.”²⁵⁰

İslâm hukukunda yetim, vakıf ve hazine (beytülmal) mülkleri, satım veya kira konusunda, benzer hükümlere tâbidir. Bu mülkler, gerçek mâlikleri tarafından yönetilmediği için, yöneticinin yolsuzluk yapabileceği dikkate alınmış ve tasarruflarına sınırlamalar getirilmiştir. Velî/vâsi, yetim için yararlı olduğu takdirde, malını satabilir. Taşınmaz malı Hanefilere ve Malikîlere göre nafaka ve giyim ihtiyacı bulunması şartıyla satılabilirken, Şafilere ve Hanbelîlere göre satılamaz.

Velî, nafaka ve diğer külfetleri bitirmemesi için, yetimin malıyla ticaret yapar ve uygun şekilde değerlendirip yatırımda bulunur. Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurur: “*Kim malı bulunan bir yetimin velisi olursa, onun malıyla ticaret yapsın; zekâtın onu yemesine bırakmasın.*”²⁵¹

Mescid-i Nebevî’nin arsası, Es’ad bin Zûrâre’nin korumasında bulunan, Sehl ile Süheyl adında iki yetim çocuğundu. Hz. Peygamber (s.a.), devesinin çöktüğü, Medinelilerin hurma kuruttuğu bu arsayı, mescid yapımı için onlardan satın almak istedi. Onlar ise, bağışlamak istediler. Ancak Hz. Peygamber (s.a.), bu teklifi kabul etmedi, bu arsayı Hz. Ebûbekir’in (r.a.) ödediği on riyal karşılığında onlardan satın aldı ve mesciddede bu arsaya yapıldı. Böylece yetimliğin ne olduğunu çok iyi bilen Hz. Muhammed (s.a.), kamu yararı için kullanılacak olsa bile yetim malına el koymamış, hatta mallarını bağışlamalarına bile rıza göstermemiştir.

D. Yetim Hakkı Yemenin Zararları

Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde yetimlere iyi davranılması ve himaye edilmesi istenmiş ve özellikle mallarının korunmasına ilişkin hükümler getirilmiştir. Yetim haklarına çok önem veren bu naslar ışığında yetim malları hususunda bazı özel fikhî hükümlere ulaşılmıştır.

²⁴⁹ Müslim İmâret, 17; Ebû Dâvûd Vesâyâ 4; Nesâi Vesâyâ 10.

²⁵⁰ Ebû Dâvûd Vesâyâ, 4.

²⁵¹ Tirmizî, Zekât 15

Yetim kalan kimse hayatta kendisine her halükarda sahip çıkacak, bütün eksiklerini karşılayacak, maddî ve mânevî ihtiyaçlarını tedarik edecek önemli bir destekten mahrum kalmış demektir. Bu mahrumiyet yüzünden çocuğun gelişiminin aksayacağı ve maddî-mânevî değerler bakımından hak mahrumiyetine uğrayacağı muhakkaktır. Bunun yanı sıra destekten yoksun büyüyen bu çocukların, toplum içerisinde problem haline gelmeleri veya baba himayesinden yoksun olmalarından kaynaklanan bazı problemlerle yüz yüze gelmeleri de ihtimalden uzak değildir. Bu yüzden İslâm Dîni, yetimlerin gerek ferdî hayatlarında yaşayacakları boşlukları doldurmak ve gerekse sosyal hayatta oluşabilecek arızaları ortadan kaldırmak ya da en azından asgariye indirmek için bu kişilere olabildiğince iyi davranılmasını teşvik etmiş ve hakları bakımından önemli düzenlemeler getirmiştir.

Ancak yetimle ilgilenme denilince onun sadece yeme-içme, giyinme ve barınma gibi maddî ihtiyaçlarını dikkate almak doğru bir yaklaşım değildir. Onun aynı zamanda insan için önemli sayılabilecek mânevî ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması da önem arz etmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması, kişiliğinin zedelenmemesi ve şahsiyetli bir birey olarak yetişmesi için önemlidir. Aksi takdirde toplum için tehlikeli, sürekli sorun çıkaran bireyler yetişmesi kaçınılmazdır.

Genellikle her dönemde ve özellikle de günümüzde anne babasından birini ya da her ikisini kaybetmiş, sahip çıkılmayan ya da çıkılmayan, aile sevgisi ve aile ortamından yoksun çocuklar, kendileri ile barışık olmadıkları gibi toplum açısından da problem teşkil etmektedirler. Çağımızda çok önemli bir problem olan çocuk suçluluğunun sebeplerini tek ve belli bir etkene bağlamak doğru bir yaklaşım sayılamaz. Suçluluk, sosyal bir olay olduğu için pek tabii ki birçok nedeni vardır. Ancak çocuk suçluluğunun göstermiş olduğu karakteristik özelliğinden, aile ve çevrenin çocuk üzerinde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.²⁵²

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Yetim hakkı yemenin en büyük zararı öncelikle bu hakkı yiyen kişiye aittir, çünkü ahirette hüsrana uğrayacaktır. Daha sonra ise bu yetimlere sahip çıkılmayan toplumlar çok büyük sıkıntı ve problemler yaşayacaktırlar, çünkü hakları yenen ve sahip çıkılmayan dolayısıyla ne aileden nede dışarıdan bir eğitim fırsatı elde edemeyen bu çocuklar toplumun başına dert olacaktır.

²⁵² Gültepe, Akif, *Çocuk Suçluluğunu Önlemede Sünnetin Rolü*, Yeni Ümit Dergisi, 1996, İzmir, Ekim, Kasım, Aralık Sayısı.

E. Yetim Hakkı Yemenin Hükümü

İslâm Dini maddî olsun manevî olsun yetimin en küçük bir hakkının dahî ihlal ve ihmal edilmesini şiddetle yasaklamıştır. Yetim ile ilgili âyet ve hadislere baktığımızda, yetimin mali haklarına özel bir önem verildiği, bu husustaki emir ve tavsiyelerin diğer haklarına nispetle daha çok olduğu görülür. Buradan çıkan hüküm yetim hakkı yemenin kesinlikle haram olduğudur.

Yetime ikram etmeye çağıran, ona zulmetmekten, baskı yapmaktan ve onu hakir görerek kalbini kırmaktan alıkoyan emir, tavsiye ve müjdelere; zayıf ve güçsüzlerin haklarına riâyet etmeyen saldırgan ve inkârcı bir toplumda, gerçekçi ve önemli telkinlerdir. Yetimin himayesi ve terbiyesi, yetime karşı davranış biçimi, İslam tarafından yetime tahsis edilen gelirler, yetim malının korunması, yetimlerin geleceğinin düşünülmesi ve yetim kızların evlendirilmesi konuları birçok âyet ve hadiste yer almıştır.

VI. SAVAŞ MEYDANINDAN KAÇMAK

A. TANIM

Cihad İlâhî mesajı insanlara duyurmak, nefse ve düşmanlara karşı mücadele etmek, Allah'ın (c.c.) dinine hizmet için elden gelen çabayı göstermektir.²⁵³

İncelemekte olduğumuz konu “savaş meydanından kaçmak” olduğu için biz her biri birer müstakil konu olan savaşı meşru kılan sebepler, savaşa hazırlık, savaş ilanı, savaşa katılacak kişiler, sıcak savaş süresince yasaklanan eylemler gibi konuları burada anlatmayacağız. Konumuz olan savaşta firar etmek hakkında bilgi verip bahsimizi kapayacağız.

B. KUR'ÂN-I KERÎM'DE SAVAŞTAN KAÇMAK

Savaşın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Savaşların sebepleri olarak psikolojik (insanların yaratılışında var olan çatışma içgüdüleri, bencillik, öç alma), sosyolojik (savunma ihtiyacı, çıkarların paylaşımındaki anlaşmazlıklar) ve dînî (inancın yönlendirilmesi) birçok etkenler üzerinde durulmuştur.²⁵⁴

²⁵³ Dâmâd, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, *Mecma'ü'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-ebhûr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, I, 632. Bk. Ebü'l-Feth Burhaneddin Nasır b. Abdüsseyyid b. Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertîbi'l-mu'rib*, Halep, 1979, I, 170; Topaloğlu, Bekir, “Cihad”, DİA, İstanbul, 1993, VII, 534.

²⁵⁴ Eslen Nejat, *Tarih Boyu Savaş Ve Strateji*, Q- Matris Yayınları, İstanbul, 2003, s.14.

Savaş arzu edilmemekle birlikte, daha büyük sıkıntı ve felaketlerin önünü alabilmek için savaş bazen kaçınılmaz olmaktadır: “ Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”²⁵⁵ Kendi ırkını yüceltmek, toplumların varlıklarına el koymak, insanları köle yapmak, ürünlerde tekel haline gelip insanları sömürmek gayesiyle yapılan savaşların İslâm’da yeri yoktur.²⁵⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de gerektiğinde savaşa katılmayanlar ve savaş esnasında firar edenler kınanmıştır: “Daha önce kendilerine, “(savaşmaktan) ellerinizi çekin, namazı kılın, zekâti verin” denilenleri görmedin mi? Üzerlerine savaş yazılınca, hemen içlerinden bir kısmı; insanlardan, Allah’tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve “Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleyesdin ya!” derler. De ki: “Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah’a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır. Size kıl kadar haksızlık edilmez.”²⁵⁷

Konu ile ilgili âyetleri iki grupta ele alabiliriz:

1. Savaş Başlamadan Firar Etmek

Kur’ân-ı Kerîm’de cihada çıkmanın gerekli olduğu bir durumda, sırf kendi canını ve malını korumak için savaşmaktan yüz çevirenlerin uhrevî cezaya müstahak olacakları beyan edilmiştir. “(Savaşa çıkmayıp) Resûlullah’tan ayrılarak geriye kalanlar (evlerinde) oturmalarıyla sevindiler de Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşmaktan hoşlanmadılar ve «bu sıcakta savaşa çıkmayın!» dediler. De ki: Cehennem ateşi daha sıcak. Bunu bir bilip anlasalardı..”²⁵⁸

2-Savaş Esnasında Firar Etmek

Müslümanların, hak dine intisapları sebebiyle moral değerler açısından muhataplarından daha güçlü oldukları için kendilerinden iki kat güçlü ordularla baş edebilecekleri²⁵⁹ inanç ve moral değerlerinin daha sağlam olduğu zaman ve mekânlarda ise on kata kadar daha güçlü

²⁵⁵ el-Bakara 2/216.

²⁵⁶ Seyyid Kutub, *Cihan Sulhu Ve İslâm*, Çağaloğlu Yayınları, İstanbul, s.23.

²⁵⁷ en-Nisâ 4/77.

²⁵⁸ et-Tevbe 9/81.

²⁵⁹ el-Enfâl 8/66.

düşmanla baş edebilecekleri²⁶⁰ beyan edilmiştir. Bu sebeple yeryüzünden fitnenin kalkması, kargaşa ve zulmün son bulması için savaştan Müslümanların savaş esnasında firar etmeleri yasaklanmıştır.²⁶¹

*“Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah’ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!”*²⁶²

Günümüzde silah teknolojisinin çok hızlı gelişmesi, ilk bakışta savaşta insan faktörünün ikinci planda olduğu izlenimi vermektedir. Ancak askerî tecrübeye sahip olanların ifâdelerinden²⁶³ insanın savaşın en önemli unsuru olmaya devam ettiği, ordudaki askerlerin savaşta başarı veya başarısızlığın temel nedeni oldukları anlaşılmaktadır. İnsan unsurunun savaşın kazanılmasındaki etkisi sırf sayı bakımından üstün olmaya değil, aynı zamanda moral ve inanç bakımından üstün olmaya dayalıdır. Az sayıda kalabalıkların kendilerinden çok sayıda olan düşmanlarını yenebilmelerinin sebebi budur. İnanç, kişilerin maneviyatını takviye eder. Her iman sahibi, kendisini düşündüğü gibi aynı inançta olanları da düşünür. Bu da karşılıklı güven duygusu oluşturur.

Savaşta firarın önlenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Firarın sebeplerinden birisi korkudur. Korkuyu yenmeyi sağlayacak başlıca amiller; kendi kendini kontrol, dinî inançlar, vatan sevgisi, komutana karşı duyulan sevgi ve bağlılık, makul bir disiplin, topluluğun meydana getirdiği güven duygusu ve biyolojik ihtiyaçların temin edilmesidir.²⁶⁴

C. HADİSLERDE SAVAŞTAN KAÇMAK

Hazreti Peygamber’in (s.a.) savaşlarının niteliği, hangi durumlarda savaşa çıktığı konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Sadece kendisiyle savaşanlarla savunma amaçlı savaşmıştır diyenler olduğu gibi, düşmandan saldırı olmadan da İslâm davetinin önündeki engelleri kaldırmak gayesiyle savaştığını söyleyenler de vardır. Bu görüş ayrılığının

²⁶⁰ el-Enfâl 8/65.

²⁶¹ el-Enfâl 8/45; Nisâ 4/104.

²⁶² el-Enfâl 8/15-16.

²⁶³ Nejat Eslen, *Tarih Boyu Savaş Ve Strateji*, s. 35.

²⁶⁴ Özgüç, Mithat, *Askerlik Psikolojisi Ders Notları*, Harp Okulu Meslek Hazırlama Sınıfı Yayınları, 1953, s.117.

temelinde Hayber, Mûte ve Benî Mustalik gazvesini birbirinden farklı bakış açısı ile değerlendirmek yatmaktadır. Hz. Peygamberin (s.a.) sadece savunma savaşı yaptığını düşünenler bu savaşları var olan potansiyel tehlikenin bertaraf edilmesi olarak değerlendirirken, farklı görüşte olanlar zikredilen bu savaşların sadece savunma ile izah edilemeyeceğini hücum unsurunun bulunduğunu söylemektedirler.²⁶⁵

İlk dönemlerde Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ifâdesini bulan cihâd emrini anlama çabalarında ona sözlük manasından bağımsız olmayan anlamlar yüklendiği ve bu çerçevede çeşitli ayırımlara gidildiği dikkati çekmektedir. Hatta bu tür yaklaşımlar bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerinde yer almaktadır. Mesela O (s.a.), hadislerinde, nefisle mücahedeyi,²⁶⁶ zalim idareciye karşı hakkı haykırmayı,²⁶⁷ farzların ifasını,²⁶⁸ anne-babaya bakmayı,²⁶⁹ hacc-ı mebrûru²⁷⁰ cihad olarak isimlendirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.), ganimet elde etme veya kahramanlık duygularını tatmin etme ya da şöhrete ulaşma kaygısıyla yapılan savaşları yermiştir.²⁷¹ Savaş, İslâm inancını ve Müslüman toplumunu korumak için meşrû savunma hakkının gerektirdiği bir zorunluluk olarak görülür: *“Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin; Allah'tan âfiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır”*²⁷² hadisi bu tesbiti teyit etmektedir. Başta hayat hakkı ve vücut bütünlüğü olmak üzere insan temel hak ve hürriyetlerini koruma ve her türlü haksızlığı önleme hedefine yönelik olan bu savaş anlayışı Müslümanlara uygun şartlar oluştuğunda düşmanlarıyla savaşma hak ve görevini verir.

²⁶⁵ Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihad ve'l-kıtal fi's-siyaseti's-şer'iyye*, Beyrut 1993, I, 518-519.

²⁶⁶ *“Mücâhid Allâh'a itaat noktasında nefsiyle mücahede edendir.”* Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 20-22.

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 13; Nesâî, Bey'at 37; İbn Mâce, Fiten 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 19, 61; IV, 314, 315; V, 251, 256.

²⁶⁸ Hz. Peygamber (s.a.) kendisine tavsiyede bulunmasını isteyen Enes b. Mâlik'in annesine *“Günahları terk et, bu hicretin en faziletlisidir, farzlara devam et bu cihadın en faziletlisidir”* buyurmuştur. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VII, 376, 421.

²⁶⁹ Cihada katılmak için izin istemek üzere kendisine gelen birisine Hz. Peygamber (s.a.): *“Annen-baban sağ mı”* diye sormuş *“evet”* cevabını alınca da *“O halde sen onlara bakmak suretiyle cihâd et”* buyurmuştur. Buhârî, Cihâd 138, Edeb 3; Müslim, Birr 5; Ebû Dâvûd, Cihâd 31; Nesâî, Cihâd 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 165, 172, 188, 193, 197, 221.

²⁷⁰ *“Cihadın en faziletlisi mebrûr hacdır.”* Buhârî, Hacc 4; Sayd 26; Cihâd 1; İbn Mâce, Menâsik 44; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 71, 79.

²⁷¹ Buhârî, Cihad 15; Müslim, İmâre 149.

²⁷² Müslim, Cihad 20; Ebû Dâvûd, Cihad 89.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.) savaştan kaçmayı büyük günahlar arasında zikretmesi İslâm'ın bu konudaki hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir. Savaştan firar suçu hem savaş başlamadan korkup geri duranlar için, hem de muharebe esnasında firar edenler için söz konusu olacaktır. Burada konu ile alakalı şu iki hadisi örnek olarak verebiliriz:

Resûlullah (s.a.), ashabının arasında durup en değerli amelin Allah yolunda cihad ve iman etmek olduğunu söylemişti. Bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda savaşırken ölsem Allah günahlarımı bağışlar mı?" diye sordu. Resûlullah'da (s.a.): "*Evet, Allah yolunda sabrederek mükâfatını da sadece Allah'tan bekleyerek ileri atılarak savaştan kaçmaksızın düşmanla savaşırsan Allah tüm günahlarını bağışlar sadece kul borcu ve hakları müstesnadır diyerek bunu bana Cibril söyledi*" buyurdu.²⁷³

Resûlullah (s.a.): "*Hep Allah'a kulluk edip hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmayan, namaz kılan, zekât veren ve büyük günahlardan sakınan kimse Cennetlidir*" buyurdu. Kendisine: "Büyük günahlar nelerdir" diye sorduklarında: "*Allah'a ortak koşmak, Müslüman kimseyi haksız yere öldürmek ve savaş anında savaştan kaçmaktır.*" buyurdu.²⁷⁴

D. SAVAŞTAN KAÇMANIN ZARARLARI

İslâm devletinin varlık hikmeti ve ana görevi olarak insanların korunması gereken temel hakları beş madde ile değerlendirilir. Bunlar; din (özgürce dinini yaşayıp uygulama ve tebliğ hakkı), can (yaşama hakkı), akıl, nesil (ırz, şeref ve namusun korunması, nesilleri her yönüyle sağlıklı yetiştirme hakkı) ve mal emniyetidir. Bunları ve bu gibi hakları korumak için savaş, mazlum duruma düşene yardım ederek zulme karşı koymak,²⁷⁵ bir insanlık görevidir. Bir müslümanın bu değerleri korumak için savaş dâhil üzerine düşen tüm görevleri yerine getirmesi şarttır.

İyilikle kötülük, her kişinin ve her toplumun rûhunda devamlı bir savaşa ve bitmez bir kavgaya girmiştir. Kötülük, saldırıyla yoluna devam ederken; iyilik, ona direniş ordusuyla karşı koymaya çalışır. Kötülük saldırıya geçerse, iyilik buna direnişle cevap vermek zorundadır. Dünyanın huzurunu isteyenlerin; fesat denilen itikadî ve ahlâkî bozukluklarla

²⁷³ Nesaî, Cihâd, 32.

²⁷⁴ Nesaî, Muharebe 3.

²⁷⁵ "Zulme/haksızlığa uğratarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeye elbette kâdirdir." el-Hacc 22/39.

savaşmaları başlıca görevleridir. Erdemler çiğnenmiş, yüce değerler ayaklar altına alınmışsa eğer, erdemli kimselerin yapacakları ve yapmak zorunda oldukları tek şey, kötülük ve mânevî çöküntünün büyüyüp yayılmasına engel olmaktır. İşte bu nedendir ki, cihad ve kıtâl, kıyâmete kadar sürüp gidecektir. Bir toplumda bozgunculara engel olunamaması ve bozguncuların sayısının artması, toplumu ayakta tutan sosyal düzenin bozulması, işlerin çığırından çıkması, toplumsal hayatta hiçbir şeyin yolunda gitmemesi ve kargaşa ortamının hâkim olması demektir.²⁷⁶

Allah'tan (c.c) korkmayan insan fitne de çıkarır, başka insanların haklarını da çiğneyebilir. Allah (c.c), insanların huzurunu temin için gerekirse savaş yapılmasını, yerine göre farz kılmaktadır. İşte savaştan kaçmanın en yıkıcı etkisi de burada ortaya çıkar. Engellenmeyen zulüm ve fitne savaştan kaçarak canını kurtardığını zannedenleride bir bumerank gibi vurur ki böyle durumlarda çoğu kez ölüm yaşamaktan daha hayırlı hale gelir.²⁷⁷

E. SAVAŞTAN KAÇMANIN HÜKMÜ

Hanefiler, savaştan firarın caiz olma ölçüsü olarak sayıyı değil, galip gelme ihtimalini esas almışlardır. Buna göre düşman sayısı Müslümanların iki katından fazla olsa, fakat galip gelme ihtimali yüksekse firar caiz değildir. Savaşta sayı dengesi birbirine yakın fakat Müslümanların yeterli kuvveti yoksa buradan kaçış firar olarak kabul edilmez.²⁷⁸ Düşmana karşı koyulamayınca geri dönmek vacip değil, caiz hükmündedir. Birçok sahabe güçsüz oldukları durumda savaştan geri durmamış ve bu hareketleri ile Hz. Peygamberin (s.a.) övgüsünü kazanmıştır.²⁷⁹ Kaybetme ihtimali artınca savaştan firar vacip olsa idi bu kişilerin davranışları tasvip edilmezdi.

²⁷⁶ “Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile önleyip savmasaydı yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı. Fakat Allah, âlemlere/bütün insanlığa lütuf ve keremi ile muâmele etmiştir.” el-Bakara 2/251.

²⁷⁷ “Öyle bir fitneden sakının ki, aranızda yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz (hepinize zararı erişir). Bilin ki Allah'ın azabı çetindir.” el-Enfâl 8/25.

²⁷⁸ Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, I-V, Câmîatü'd-Düveli'l-Arabiyye, Kahire, 1971, I, 125.

²⁷⁹ Serahsî, *a.g.e.*, I, 125.

Mâlikî mezhebinde firarın caiz olmasının ölçüsünün sayı mı yoksa kuvvet mi olduğu konusunda iki farklı yaklaşım vardır. Çoğunluk sayıyı esas alırken, İbnu'l Mâceşun kuvveti ölçü olarak almaktadır.²⁸⁰

Şîrâzî, bu mesele ile ilgili Şâfî mezhebinin görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

a- Düşmanların sayısı iki misli değilse ve helâk olma ihtimali yoksa sebat vaciptir. Helâk olma ihtimali yüksekse firarın caiz olduğunu söyleyenler vardır ama sahih olan kavil bu durumda sebatın vacip olmasıdır.

b- Düşmanların sayısı iki misli ise zannı galip mağlup olunmayacağını söylüyorsa efdal olan savaştır. Ancak mağlup olma ihtimali yüksekse bazı fukaha savaştan firarın vacip olacağını, bazıları ise müstehap hükmünde olacağını söylemiştir.²⁸¹

Hanbelî mezhebine göre, düşmanın sayısı Müslümanların iki katından fazla ise firar caizdir. Fakat zafer zannı galip olursa evla olan sebat etmektir. Yenilgi zannı galip gelirse firar evla olur. Bu durum da sebat etmek de caizdir.²⁸² Yukarıda zikredilen görüşler incelendiğinde, bazı mezheplerin sayı bakımından, bazılarının ise güç bakımından zayıf olma durumunda firarı caiz olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu ise şöyle formüle edilebilir; Güç dengesi birbirine yakın ise sayıya itibar edilir, güç dengesizliği varsa sayı değil kuvvet esas alınır.²⁸³

Savaştan firar edenlerin cehennemde ceza çekecekleri naslarda beyan edilmiştir. Firar suçunu işleyenlerin bu dünyada hangi ceza ile karşılaşacaklarına karar vermek devleti yönetenlere bırakılmıştır. Dolayısı ile bu kişilere mevcut şartlar göz önüne alınarak kamu menfaatine uygun bir tâzir cezası uygulanır.²⁸⁴ Bu suçun ceza miktarının belirlenmesinde firarın önlenmesi için alınması gereken tedbirlerin ne ölçüde alındığının tesbit edilip buna göre karar verilmesi daha isabetli olacaktır.

²⁸⁰ İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *el-Cihad hasebe'l-mezhebi'l-Mâlikî maa tahkiki Kitâbi'l-Cihad min Kitâbi'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, Beyrut, 1994, s. 48-54.

²⁸¹ Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmam eş-Şâfî*, I-II, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1959, II, 233-234.

²⁸² İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmâmil-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Hecl li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize, 1997, V, 466-467.

²⁸³ Heykel, Muhammed Hayr, *el-Cihad ve'l-kıtal fi's-siyaseti's-şeriyye*, I-III, Dârü'l Bayarak, Beyrut, 1993, II, 1188.

²⁸⁴ Heykel, a.g.e., II, 1195.

VII. NAMUSLU MÜ'MİN KADINLARA ZİNA İFTİRASINDA BULUNMAK

A.TANIMI

Kazf kelimesi namuslu bir kadına zina suçu izafe etmek²⁸⁵ anlamına gelmektedir. Yani iftira anlamında kullanılmıştır. İftira kelimesi, terim olarak, “bir kimseye işlemediği bir suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek” anlamında kullanılmaktadır.²⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de ise şu manalarda kullanılmıştır; Kişiyi yapmadığı bir şey ile suçlayıp, incitmek: “Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”²⁸⁷ Ve yaptığı hatayı ve günahı başkasının üzerine atmak: “Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur.”²⁸⁸

Müşriklerin Allah’a (c.c.), Kur’ân-ı Kerîm’e, Hz. Peygamber’e (c.c.) ve İslâm’a karşı sürekli yalan uydurmaları, Kur’ân-ı Kerîm’de “iftira” kelimesinin çeşitli kalıplarıyla geçmektedir. Mesela; “Efteraytühü, Yefterûn, Tefterûn, Tefteru, Müftereyât, Müfterâ, Yefterînehû, Müfterîne, Mufterûne” gibi.²⁸⁹

Hz. Peygamber (s.a.) ve eşi Hz.Aişe (r.a.) hakkında asılsız iddia ve iftiralarda bulunmaktan da Kur’ân-ı Kerîm’de bahseder.²⁹⁰

B. KURÂN-I KERÎM’DE İFTİRA

Allah (c.c), Kur’ân-ı Kerîm’de, kendisi ve peygamberleri hakkında vuku bulan iftira ve isnatları ne kadar çirkin görmüşse, toplumsal hayatın afetlerinden olan fertler arasındaki

²⁸⁵ İbrahim Mustafa, *El-Mu’cemu’l-Vesît*, s.721.

²⁸⁶ Canbulat, Mehmet, *Toplumsal Güven Açısından İftira Ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı: 42, Ankara 2002, s.29. Bk. Doğan, Hasan, *İslâm Hukukunda İftira Suçu Ve Cezası*, Ankara Üniv. SBE, Doktora Tezi, 2008; Cevherî, İsmail b.Hammad, *es-Sihah Tâcu’l-Luga ve Sihâhu’l-Arabîyye*, Dâru’l-İlm, Beyrut 1979, VI, 2454.

²⁸⁷ el-Ahzâb 33/58.

²⁸⁸ en-Nisâ 4/112.

²⁸⁹ Âl-i İmran 3/24,94; en-Nisâ 4/48,50; el-Mâide 5/103; el-En’âm 6/21,24,93,112,138,140,144; el-Â’raf 7/27,53,89,152; Yûnus 10/17,30,37,38,59,60,69; Hûd 11/13,18,21,35,50; Yûsuf 12/111; en-Nahl 16/56,87,101,105,116; el-Kehf 18/15; Tâ-hâ 20/61; el-Enbiyâ 21/5; el-Mü’minûn 23/38; el-Furkan 25/4; el-Kasas 28/36,75; el-Ankebût 29/13,68; es-Secde 32/3; es-Sebe 34/8,43; eş-Şûra 42/24; el-Ahkâf 46/8,28; el-Mümtehine 60/12; es-Saff 62/7

²⁹⁰ en-Nûr 24/11, 12. el-Ankebût 29/17; el-Ahkâf 46/11; es-Sebe 34/43. Bk. Fayda, Mustafa, “İfk Hadisesi”, DİA., İstanbul, 2000, XXI, 507-509; Algül, Hüseyin, “İslam Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlilî Bir Bakış”, Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 33, Sayı: 1, Ankara 1997, s.7.

iftirayı da çirkin bir fiil olarak vasıflandırmış ve kesinlikle yasaklamıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, kişinin yanılıp veya suç işleyip de, sonra bunu bir suçsuzun üzerine atmasını iftira olarak nitelendirir ve bunu yapan kişinin apaçık bir günah yüklendiğini belirtir: “*Kim bir hata veya bir günâh kazanır da sonra onu bir suçsuz (un üstüne) atarsa muhakkak ki o, bir iftirayı ve apaçık bir günâhı da sırtına yüklemiştir.*”²⁹¹

Kur'ân-ı Kerîm kişiyi bilmediği şeyin peşine düşmekten alıkor; kulak, göz ve kalbin o şeyden sorumlu olduğunu ifade eder.²⁹² Keza Kur'ân-ı Kerîm, inanan erkek ve kadınları yapmadıkları bir şeyden ötürü incitenleri müfterilikle vassfeder ve böylelerinin apaçık bir günah yüklenmiş olacaklarını açıkça bildirir.²⁹³ Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre, iftiranın en şiddetlilerinden biri iffetli mü'min kadınlara zina isnad etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in (s.a.) eşi Hz. Aişe (r.a.) hakkında asılsız iddia ve iftiralarda bulunanlardan bahseder.²⁹⁴

İftirada bulunanlar dünyada da ahirette de lânete uğramışlardır. Onlara büyük bir azap vardır. İffetli kadınlara zina isnad edip de, dört şahitle ispat edemeyenlere ceza olarak seksen değnek vurulacağı, şahitliklerinin ebediyen kabul olunmayacağı Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilir.²⁹⁵

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin kıssalarını naklederken zaman zaman onların maruz kaldığı iftiraları da anlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, geçmişte, Allah'ın (c.c.) elçilerine ve onlara inananlara menfaatperestlik, delilik, kendini beğenmişlik, hırsızlık, zina gibi farklı iftiralar atıldığı beyan edilmektedir. Hz. Yusuf'un (a.s.) hayatı inananların ve inandığı gibi yaşayanların uğradıkları bu tür iftiraların örnekleriyle doludur. Hz. Musa (a.s.), Hz. Süleyman (a.s.) ve hatta Hz. Muhammed (s.a.), kavimleri tarafından haksız iftiralara uğramış peygamberlerdendir. Aynı şekilde Hz. Meryem (r.a.), Peygamberimiz'in (s.a.) eşi Hz. Aişe

²⁹¹ en-Nisâ 4/112.

²⁹² el-İsrâ 17/36.

²⁹³ el-Ahzâb 33/58.

²⁹⁴ en-Nûr 24/11, 12. el-Ankebût 29/17; el-Ahkâf 46/11; es-Sebe 34/43. Bk. Fayda, Mustafa, “*İfk Hadisesi*”, DİA., İstanbul, 2000, XXI, 507-509; Algül, Hüseyin, “*İslam Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlilî Bir Bakış*”, Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 33, Sayı: 1, Ankara 1997, s.7.

²⁹⁵ “*Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.*” en-Nûr 24/4. “*İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır.*” en-Nûr 24/23-24.

(r.a.) ve Peygamberimiz'in (s.a.) yanında bulunan sahabiler de çeşitli iftiralara maruz kalmışlardır. Bu insanlar kendilerine yöneltilen iftiraları her zaman örnek bir sabır ve tevekkülle karşılamış, inkârcıların bu baskılarına aldırış etmemiş ve Allah'ın emrettiği ahlâkı yaşamaya ve insanları da doğru yola davet etmeye devam etmişlerdir.

C. HADİSLERDE İFTİRA

Hz. Peygamber (s.a.) Müslümanı elinden ve dilinden diğer Müslümanların emin olduğu, zarar göremediği kimse olarak tarif etmiş²⁹⁶ söz söylerken yalan söylemeyi, vaad ettiğinde sözünde durmamayı, kendisine bir şey emanet edilince, ihanet etmeyi münâfıklık alameti olarak saymıştır.²⁹⁷ İslâm, insanlara kötü sözle hitap etmeyi, onlara lânet edip sövüp saymayı yasakladığı gibi, insanların kusurlarını başlarına kakma, sû-i zanda bulunma ve başkalarının ayıplarını araştırmayı da hoş görmemektedir.²⁹⁸ İslâm Peygamberi, gerçek mü'mini; kendisi için sevip istediğini başka insanlar için de sevip isteyen kişi olarak nitelendirmektedir.²⁹⁹

Hadislerde suçsuz kişilerin namuslarına iftira edilmesi manasında ifk, kazf ve remy kelimeleri kullanılmıştır. Müslümanları kötü huy ve davranışlardan uzak tutmaya çalışan Hz. Peygamber (s.a.) onları iftira konusunda da uyarmıştır. İftiranın, geniş çaplı düzenler kurularak atılanlarından, sıradan insanların günlük konuşmalarının arasına sıkıştırdıkları dedikodu tarzı iftiralara kadar, birçok çeşidi vardır.

İftiranın en kötüsü hiç şüphe yok ki, iffetle ilgili olanıdır. Namuslu bir kadına iftira etmek onun dünyasını yıkar. Çünkü iffet, kadının en değerli varlığıdır, iftira onu perişan eder; günahsız yere ölünceye kadar üzüntü çekmesine sebep olur. Nitekim Peygamberimiz, namuslu kadınlara iftira etmeyi, insanı helâk edici günahlardan saymıştır. Hz. Peygamber (s.a.), İslâm'a yeni girenlerden biat alırken, "Allah'a, hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak, çocukları açlık korkusuyla öldürmemek, hiç bir hayırlı işte Resûlullah'a muhalefet etmemek, gibi prensipler yanında, "yalan dolanla hiçbir kimseye iftirada bulunmama"yı da zikretmiştir.³⁰⁰

²⁹⁶ Buhârî, İman 4.

²⁹⁷ Buhârî, İman 24.

²⁹⁸ Buhârî, Mezalim 3.

²⁹⁹ Buhârî, İman 6; Müslim, İman 71; Nesâî, İman 19; Tirmizî, Sıfâtü'l-Kıyame 60; İbn Mâce, Mukaddime 9.

³⁰⁰ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I- XII, Beyrut, 1965, II, 96.

Yine, hicretten hemen sonra Hz. Peygamber'in (s.a.), kadınlardan, "gayr-i meşrû bir çocuk dünyaya getirmekten ve bunu kocalarına nispet etmekten kaçınmaları" konusunda biat alırken bunu "bühtan" kelimesiyle ifade etmesi de, üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. Buna Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle işaret edilmektedir: "*Ey Peygamber, mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp-uydurmamak* (gayr-i meşru olan bir çocuğu kocalarına dayandırmamak), *ma'ruf* (iyi, güzel ve yararlı bir iş) *konusunda isyan etmemek üzere, sana biat etmek amacıyla geldikleri zaman, onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.*"³⁰¹

Hz. Peygamber (s.a.), iftira karşısında nasıl bir tutum göstermemiz gerektiğini de ifk hadisesinde bize göstermiştir Hz. Peygamber bu hadisede olayı örtmek gibi bir yola başvurmamış, istişareler yapmıştır. Resûlullah (s.a.) durumu ashabtan bazılarıyla görüştü. Bunlardan Hz. Osman, Üsâme b. Zeyd, Zeyneb bint Cahş, Ümmü Eymen hep Hz. Âişe'nin tertemiz olduğuna şahitlik ettiler. Hz. Ömer, Hz. Aişe'nin nikâhının Allah (c.c.) tarafından kıyıldığını hatırlatarak, Allah'ın temiz olmayan bir kadınla onu nikâhlayacağını söyledi. Yalnız Hz. Ali lehte olmayan bir konuşma yaptı ve Resûlullah için kadının çok olduğunu belirtti. Bir de Hz. Âişe'nin hizmetçisinin sorguya çekilmesini teklif etti. Hatta doğru söylemesini sağlamak için onu tokatladı. Berire ise, hanımı hakkında iyilikten başka bir şey bilmediğini belirtti. Bunun üzerine Resulullah (s.a.) durumu bir de ashaba bildirmek üzere minbere çıktı ve bu konuda onların yardımını istedi, "*Vallahi ben ehlim hakkında hayırdan başka birşey bilmiş değilim*" diyerek eşinin namuslu biri olduğunu belirtti.³⁰² Resulullah (s.a.) oradan, babası Hz. Ebû Bekir'in evinde bulunan Hz. Âişe'nin yanına gittiğinde, Allah (c.c.) onun suçsuz olduğunu bildirdi.³⁰³

İftira eden kimse, bununla amacına ulaşamaz ve sonunda dünyevî ve uhrevî bakımdan kendisi zararlı çıkar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "*İftira eden kimse zarara uğramıştır*"³⁰⁴ "*Bir kimse, bir mü'min hakkında olmayan bir şey söyleyerek iftirada*

³⁰¹ el-Mümtehine 60/12.

³⁰² Buhârî, İ'tisam 28.

³⁰³ en -Nûr 24/11-20. Bk. Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân 24.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 91.

bulunursa, iftiraya uğrayan kimse, onu affedinceye kadar, Allah Teâlâ onu cehenneme sokar."³⁰⁵ buyurmaktadır.

D. ZARARLARI

Kişi işlediği günahı başkasına atarak toplumsal hayatı kirletmekte ve onun kirini başkalarına bulaştırmaktadır. Kimi kötülükler topluma ve ferdin kendisine zarar verirler ama bulaşıcı değildir. İşlediği hatayı veya günahı başkasına atan insan hem kendi şahsiyetini, erdemini çürütmekte hem de toplumun asaletini yozlaştırmaktadır.³⁰⁶ Evet, iftira bulaşıcı bir mikrop gibidir. Çünkü iftira sonucunda insanlar arasındaki sevgi ve dostluk bağları zayıflar; dayanışma gücü ortadan kalkar, insanlar birbirine güven duymaz olurlar. Bu güvensizlik, bir toplumun sosyal hayatını tamamen felce uğratan yıkıcı bir etki yapar. İftira, toplumdaki güzellikleri yakıp bitiren bir ateş gibidir.

İftiranın gerek fert gerekse toplum hayatında birçok zararı vardır. Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Ferdî Zararları: İnsanın şeref ve namusu, hayatta sahip olduğu bütün maddi şeylerden önemlidir. İnsanın şeref ve haysiyetine yönelik onu toplumda küçük düşürecek türden maddî ve manevî yönden zarar verecek her türlü iftira onun malını mülkünü gasbetmekten daha büyük bir haksızlıktır. Gasbedilen, kaybolan mal, tekrar temin edilebilir veya yerine yenisi alınabilir ama yaralanan ve lekelenen şeref ve haysiyet tekrar iade edilemez. Haksız yere yapılan iftiralar sonucu pek çok kişi hayatta telafi edilemez zararlara uğramaktadır. İftira yapan kişi şunu iyi bilmelidir ki, suçsuz günahsız insanlar aleyhine yapılan her konuşma, her tavır ve her zulüm mutlaka yapan kişinin dünyada ve ahirette şiddetli bir pişmanlık yaşamasına; telafisi olmayan, içini yakan, onu kahreden bir sıkıntı ile karşılaşmasına neden olacaktır.

Sosyal Zararları: İftira sonucunda insanlar arasındaki sevgi ve dostluk bağları zayıflar; dayanışma gücü ortadan kalkar. İnsanlar birbirine güven duymaz olurlar. Bu güvensizlik, bir toplumun sosyal hayatını tamamen felce uğratan yıkıcı bir etki yapar. İftira, toplumdaki güzellikleri yakıp bitiren bir ateş gibidir.

³⁰⁵ Ebû Dâvûd, Edeb 41.

³⁰⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002, V, 305-306.

E. HÜKMÜ

Asılsız yere insan şeref ve haysiyetini yok eden iftira, insanlığın en büyük belâsı olmakla kalmamış, tarih boyunca toplumların en çirkin hastalıklarından biri olmuştur. Bunun için iftira dinimizde şiddetli bir şekilde yasaklanmış ve büyük günahlardan sayılmıştır. Yapılan iftira ile kul hakkı alınmış olduğu için hak sahibi hakkını helâl etmedikçe iftira eden kişinin Allah (c.c.) tarafından affedilmesi mümkün değildir. Bir hadiste çeşitli iftiralar sonucu başka insanların hakkını alanların kıyamet günündeki hesaplaşmada sevaplarının, hakkını yediği kişilere verileceği ve sevapları tükenerek iflas etmiş kişi durumuna düşerek cehenneme atılacakları belirtilmektedir.³⁰⁷

Kur'ân-ı Kerîm, gerçekte zina suçu işlememiş kimseyi, zina ile suçlayan kişiye seksen değnek vurulmasını şöyle emretmektedir. “*Namuslu kadınları zina ile suçlayıp da sonra (bu suçlamalarını ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir.*”³⁰⁸ Bu âyette namuslu kadınlara iftira edip dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurulması emredilmektedir ki, buna İslam hukukunda Hadd-i Kazf (zina iftirası cezası) denir.³⁰⁹ Ayrıca iftira ve yalancılığı sabit olan kimsenin sözüne güvenilmemesi gerektiği bildirilerek, şahitliğinin kabul edilmemesi emredilmektedir. Bu âyette “*namuslu kadınları suçlayanlar*” deniliyor. Erkeklerle böyle iftira atanlar hakkında bir şey söylenmiyor. Bazı âlimler, bu ayetin, sadece kadınlar hakkında olduğunu söylemişlerdir. Fakat âlimlerin çoğunluğu, kadınla erkek arasında bir fark görmemişlerdir. Erkeği de zina ile suçlayıp sözünü dört şahitle ispat edemeyen kimsenin de ayette belirlenen cezaya çarptırılacağını söylemişlerdir.

Nur suresinin 4. âyetine göre, Allah (c.c.), müfteriye üç ceza vermektedir:

- 1) Seksen değnek vurulması,
- 2) Şahitliğinin kabul edilmemesi,
- 3) Fâsık sayılması.

Bazı tabiûn âlimleri ve fıkıh mezheplerine göre, had vurulmadan tövbe eden kimseden had düşer. Kimine göre yalnız tövbe kâfi değildir. İftira ettiğini itiraf etmesi gerekir. Kimine

³⁰⁷ Müslim, Birr 60; Tirmizi, Kıyame 2; Ahmed b.Hanbel, age., II, 203.

³⁰⁸ en-Nûr 24/4.

³⁰⁹ İslâm hukukunda Hadd-i Kazf ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk., Cezerî, Abdurrahman, *Kitabu'l-Fıkhi ale'l Mezahibi'l-Erbea*, Daru'r-Reşâdi'l-Hadise, el-Ma'rib, ts., V, 212-216.

göre yalnız itiraf da yetmez. Haddin düşmesi için iftira edilenin affi gerekir. Nitekim kısas da ancak maktulün ailesinin affi ile düşmektedir.³¹⁰

Bu ihtilaf, âyetteki “*ancak tövbe edenler...*” ifadesindeki istisnanın, bir önceki âyetteki bütün hükümlere mi, yoksa yalnız âyetin sadece son cümlesine mi mahsus olduğu düşüncesinden doğmuştur. Hanefilere göre âyetteki istisna yalnız fıska ilişkindir. Şafî ise, istisnanın, önceki hükümlerin tamamıyla ilişkili olduğunu, tövbe ile haddin düşeceğini, şahitliğin kabul edileceğini, fıskın da kalkacağını söylemiştir.

Koca, karısına zina isnadında bulunur ve dört şahitle bunu ispat edemezse “mulâane” yoluna başvurulur.³¹¹ Dört âyette ifâde edilen uygulama İslâm hukukunda “liân” olarak nitelendirilmektedir. Karısının zina suçu işlediğini iddia eden bir koca, eğer iddiasını ispat etmek için dört şahit getiremezse, karı ve koca hâkim huzuruna çağrılarak liâna davet edilir. Her ki taraf da beyan ederlerse, erkek kazf cezasından, kadın da zina ezasından kurtulur ve bu şekilde evlilik bağı sona erer.

Herhangi bir insana haksız yere fiil ile veya yalan söz ile ezâ cefâda bulunan, sâlih kişilere kötü sözlerle sataşan, onu bunu gıybet eden veya elleriyle, gözleriyle, kaşlarıyla yaptığı işaretle halka ezâ veren kimseler ve ahlâken mükemmel bir şahıs hakkında yalan, dedikodu, iftira ve küfür ifade eden bir yazıyı halk arasında yayan kişilere bu kötü sözlerin konuşulduğu yerlerde itiraz etmeden dinleyen kimselere İslâm hukukuna göre tazir cezası uygulanır.³¹²

Müfterinin dünyadaki cezası, halk arasında rezil rüsvay olmak, ahiretteki cezası ise cehennem azabıdır. Âyet ve hadisler dikkatlice incelendiğinde, İslâm dininde, ferdin salahına ve toplumun huzuruna çok önem verildiği ortaya çıkmaktadır.

³¹⁰ Cezerî, *age.*, V, 240-243.

³¹¹ en-Nûr 24/6-9.

³¹² Algül, *age.*, s.11.

SONUÇ

Hadîsimizden anlaşıldığına göre bireyin ve toplumun helâkinin en önemli sebebi, insanın günahlarıdır. Bunların başında inanç konuları gelmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) helâk sebebi olarak saydığı şeylerin ilki şirktir. Çünkü şirkin fertlerin manevi yönüne verdiği zararların dışında toplumdaki sosyal dengeden ekonomik dengelere kadar her şeyi altüst ederek bozar ve toplumların sağlıklı işleyişine engel olur. Bu durumda toplumları çöküşe götürür. Bunun yanında Resûlullah (s.a.), özellikle toplumun yapısını bozacak olan şeylerden bahsederek bireysel anlamda yaşantımıza düzen vermemizi istemiş, bunlardan kaçınılmasını da helâk nedenleri olarak açıklamıştır. Kur'an-ı Kerîm'de özellikle geçmiş toplumlar ekseninde incelenen helâk kavramı, genel olarak toplumların yapmış oldukları davranışlar sonucunda topyekün helâk edildikleri şeklindedir. Hadislerde ise Kur'an-ı Kerîm'den farklı olarak ele alınan husus, Resûlullah'ın (s.a.) toplumsal düzeni bozan şeylerin doğuracağı sonuçları da tek tek açıklamasıdır.

Çalışmamızda da görüldüğü gibi helâk meselesine farklı açılardan bakılabilir ve bu bakış açılarına göre farklı helâk tanımlamaları ortaya çıkabilir. Helâk, her insanın zihninde farklı çağrışımlar yapabilir; kimilerine göre toplumsal olarak gerilemek, kimilerine göre dînî ahlâkî değerlerden uzaklaşmak anlamına gelebilir. Bazıları için ekonomik çöküntü akla gelirken, bazıları için siyâsî çöküntü akla gelebilir. Bazıları için toplumun batması, yok olması ve hayat sahnesinden silinmesi anlamlarına gelebilir. Ancak kesin olan bir şey varki her şeyden önce helâk, toplumlar ve bireyler için olumsuzluğu ifade eden bir kavramdır.

Kur'an-ı Kerîm'de helâk kavramı, daha çok toplumların ortadan kalkarak tarih sahnesinden silinmelerini ifade etmek üzere kullanılmakla beraber, âyetlere bütüncül bir anlayışla bakıldığında, geçmiş ümmetlerde varolan maddî cezalarla birlikte, özellikle günümüzde güç ve iktidarın gitmesini, adâlet ve ahlâkın olmayışını, toplumsal çürümüşlüğü, kişilik erozyonunu, saygınlığın kayboluşunu, değer ve erdem anlamını yitirilişini, toplumların kültür ve medeniyetlerinin yok oluşunu, toplumsal ve siyâsî esareti, karşıladığı görülür. Yani manevî cezalandırmaların öne çıktığı, toplum ve milletlerde bu şekilde bir yok oluşun gerçekleştiği izlenmektedir. Bütüncül bir bakışla helâk olayını ele aldığımızda yine görürüz ki burada anlatılmaya çalışılan; kendi iradeleriyle ortaya koydukları bazı davranışlar ve hayat tarzı, bireylerin helâkini, çöküşünü, dolayısıyla bireylerden oluşan toplumların yıkılmalarını veya bağımsızlık, kültür, medeniyet ve egemenliklerini kaybetmeleridir. Burada en önemli

öge irâdedir. Bireyin, dolayısıyla toplumun, kendi iradesiyle gerçekleştirdiği olumsuz yönde bir değişimle dünya hayatını kaybetmesi üzerine vurgu yapılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsi şerifler, helâk, toplumsal değişme, çöküş ve toplumsal olgular konularından bahsederlerken bireyi bir kenara atmazlar, birey ve toplumu birlikte ele alırlar. Birey, toplumdan bağımsız olmadığı gibi toplum içinde bireyin önemi çok büyüktür. Dolayısıyla kişiyi helâke nası ki kendi yapıp ettikleri sürüklüyorsa, toplumsal çöküşte de insanlar birey olarak sorumludur.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre tarihin işleyişi, değişmenin yönü ve çöküşün gerçekleşmesi noktasında temel faktör insanlardır. Dolayısıyla bütün toplumsal çöküşlerin sorumluluğu zihniyeti, anlayışı, inancı ve hür iradesiyle, gerçekleştirdiği eylemlerinden ötürü birey ve topluma ait olmaktadır. Allah'ın (c.c) helâk ile ilgili değişmez kanunu Kur'ân-ı Kerîm'de çok açık bir şekilde anlatılır. Bu konudaki sünnetullah'ı şöyle özetleyebiliriz:

Bireylerin ve toplumların gelecekleri kendi davranışlarına bağlıdır. Bütün toplumlar, elçiler aracılığıyla uyarılmıştır. Elçi gönderilmeyenler helâk edilmezler. Peygamberleri yalanlayanlar helâk edilmişlerdir. Toplumun önderleri toplumdan sorumludur. Toplumların mânevî yönleri, maddî yönlerinden önceliklidir, Kâfir ve zâlim toplumlar, çok uzun zaman varlıklarını sürdüremezler. Kâfir ve zâlim toplumlar hemen helâk edilmezler. Allah (c.c.), kâfir ve zâlim toplumları, belki inanırlar diye sıkıntı ve bollukla imtihan eder. Kâfir ve zâlim toplumlar, inkâr ve isyandan vazgeçip iman ederlerse Allah (c.c.) affeder, helâk etmez. Azap geldikten sonra kâfirlerin inanması fayda vermez. Ataları körü körüne taklit etmek, toplumları felâkete götürür.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. İmtihan, bütün birey ve toplumlar için kaçınılmaz bir süreçtir ve bunun gerçekleşme alanı da yeryüzüdür. İnsanoğlunun bu imtihan karşısında zaman zaman zorlandığı ve zorlanacağı süreçler elbette olacaktır. Bu süreçlerde sorumluluk alanlarımızı koruma noktasındaki hassasiyete yoğunlaşmamız gerekmektedir. Bu yüzden bireysel ve toplumsal sorumluluk alanlarında cereyan eden imtihan, aynı zamanda *insanın* varoluş mücadelesidir. Bu mücadeleyi bireyin kalbinden ve *toplumun yüreği* konumunda olan bireyden başlayarak insanın ve insanlığın yeniden inşasıyla sürdürmek gerekmektedir.

Tarihî tecrübe bireysel, toplumsal ve küresel alanlardaki ihlaller üzere kurulan hiçbir toplum veya gücün ayakta kalmadığını göstermektedir. İnsanoğluna düşen bireysel ve toplumsal, dolayısıyla yöresel, bölgesel ve küresel ıslah mekanizmaları oluşturmak veya

onlara katkı vermek, bu alanlardaki sorumluluklarının sınırlarını belirleyip ifsat karşısında vahyin öğretileri, tarihî kültür ve tecrübe doğrultusunda gerek bireysel, gerekse toplumsal topyekün bir tavır ve vaziyet almaktır. Bu yüzden insan ve toplumlar Rab'leriyle yapmış oldukları fitrî sözleşmeyi yeniden hatırlamak, yeryüzünü maddî ve manevî anlamda imar etmek, bireysel ve toplumsal ilişkileri adalet ve denge temelleri üzere inşâ etmek, birey-toplum, toplum-birey ve toplumlar arası ilişkilerde samimiyet, sevgi, merhamet, yardımlaşma ve dayanışmayı esas almak gibi zorunluluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Aksi takdirde bireysel ve toplumsal imtihanı kaybetmek anlamına gelen helâkın bir şekilde ama mutlaka gerçekleşmesi sünnetullahın gereğidir. Dolayısıyla insanoğlu ya erdemi ve bunun sonucu olarak da yükselişi, ya da beşerî hevâları ve bunun akabinde de helâkı tercihle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu tercih, imtihanı kazanmanın veya kaybetmenin de belirleyicisidir.

Biz de bu çalışmamızda Resûlullah'ın (s.a.) bize sorumluluklarımızdan bazılarını hatırlatan “Helâk Edici Yedi Şey” hadisini temel kaynaklar çerçevesinde ele almaya çalıştık. Tetkik etmiş olduğumuz hadisimiz başta Kütüb-ü Sitte içersinde Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri olmak üzere Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin Sünen'lerinde yer almıştır. Daha sonraki hadis kitaplarından yine Nesâî'nin Sünenü'l Kübrâ'sında, Ebû Avâne'nin Müsned'inde, Tahâvî'ni Müşkilü'l Âsâr'ında, İbn Hibbân'ın Sahih'inde ve Beğavî'nin Şerhu's-Sünne'sinde yer almıştır.

Hadisimiz çok ufak farklılıklar dışında hemen hemen aynı lafızlarla rivâyet edilmiştir. Muhtevâ olarak ise sadece Nesâî'nin Sünenin'de diğer rivâyetlerden farklı olarak sihir yerine cimrilik geçmektedir. Fakat Nesâî, Sünenü'l Kübrâ'sındaki rivâyetlerde cimriliğe değil 'sihire' yer vermiştir. Yaptığımız değerlendirmenin sonunda gördük ki hadisimizin râvileri sika, dolayısı ile hadisimizde sahihtir. Bu ise bizim bu hadise ve muhtevâsındaki konulara göstermemiz gereken önemi bir kat daha artırmaktadır.

Bütün bu sonuçlarla birlikte çalışmamızın bu konuyla alakalı bütün detayları kapsadığı söylenemez. Bu alanda konunun ayrıntılarının ele alınacağı yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdolvahhab en-Neccâr**, *el-Kasasu'l-Enbiyâ*, Beyrut, ts.
- Albânî**, Nasiruddin, *Sahîhu Sünen 'i Ebî Dâvûd*, I-III, Mektebetü'l-meârif, Riyad, 1419.
-, *Sahîhu Süneni 'n-Nesâî*, I-III, Mektebetü'l-meârif, Riyad 1419.
-, et-Ta'likâtü'l-hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân, Dâru Bâvezir, Cidde, 2003.
- Altıntaş**, Ramazan, *Bütüin Yönleriyle Cahiliyye*, Sebat Yay., Konya, 1990.
- Armağan**, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara, 2001.
- Aydınlı**, Abdullah, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, Timaş Yay. İstanbul, 1987.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b.Musa el-Hanefî el, *Umdetü'l-kârî*, I-XXV, Dâru'l-fikr, ts.
- Başgil**, Ali Fuat, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961.
- Bayraklı**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002.
- Begavî**, *Şerhu's-sünne*, Thk. Şuaybu'l-Arnaût, Zehir eş-Şâvis, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut, 1983.
- Beydavî**, el-Kâdi Nasiruddin Ebî Said, *Envâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vil*, Dâru'r Reşid, Beyrut, 2000.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, el-Kütübü'l-ilmiyye, Beyrut, 2003
-, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamid, Mektebetü'r-Reşid, Riyad, 2003.
- Bilmen**, Ömer, Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahati Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınları, VIII, İstanbul, ts.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhibbüddin el-Hatib, El-Matbaatü's-selefîyye, Kahire, 1983.
-, et- *Tarihu'l-Kebîr*, *El-Mektebetü'l İslâmiyye*, I-IX, Haydarâbat, 1943.

- Bulut**, Halil İbrahim “Mucize”, *DİA*, Ankara, TDV Yay., 2005, XXX.
- Cevherî**, İsmali b.Hammad, *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-İlm, Beyrut 1979.
- Cezerî**, Abdurrahman, *Kitabu'l-Fikhi ale'l Mezahibi'l-Erbea*, Daru'r-Reşâdi'l-Hadise, el-Ma'rib, ts.
- Cürcânî**, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b, *Kitâbu't- Ta'rîfât*, Thk. İbrahim el-Ebyârî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 2002.
- Dâmâd**, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, *Mecma'ü'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhûr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, ts.
- Damîriyye**, Osman b. Cum'a, *Usûlü'l-alâkâti'd-devliyye fi'l- fikhi'l-İmam eş-Şeybânî*, Dâru'l-Meâlî, Amman, 1999.
- Doğrul**, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul, 1958.
- Ebû Abdullah Şihabeddin** Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-buldân*, I-V, Beyrut, Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Avâne**, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1998
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Es'as b. İshak es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Avvame, Daru'l-kible, Cidde, 1998.
- Ebu'l-Feth Burhaneddin**, Nasır b. Abdüsseyyid b. Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib*, Halep, 1979.
- Ebû Nu'aym**, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, I-X,, Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Ebû's-Su'ûd** Efendi, Muhammed b. Muhammed el-Amâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ân-il Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna el-Mevsîlî, *el-Müsned*, I-XIII, Thk. Hüseyin Sülim Esed, 1. Basım, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dimeşk, 1984.
- Esed**, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Câhit Koytak-Ahmet Ertürk), İşâret Yayınları, İstanbul, 1997.

- Eslen**, Nejat, *Tarih Boyu Savaş Ve Strateji*, Q- Matris Yayınları, İstanbul, 2003.
- Fayda**, Mustafa, “Fetih”, DİA, İstanbul, 1995, XII.
-, “*İfk Hadisesi*”, DİA., İstanbul, 2000, XXI.
- Gültepe**, Akif, *Çocuk Suçluluğunu Önlemede Sünnetin Rolü*, Yeni Ümit Dergisi, 1996, İzmir
- Güner**, Osman, *Ebû Hureyre 'ye Yönelik Eleştiriler*, İstanbul, 2001.
- Gürdal**, Salih, *Tevhid ve Şirk*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hâkim**, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhamm, en-Nisâburî *el- Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-V, Thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Zehebî'nin *Telhîs*'i ile birlikte, 1. Basım, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1991,
-, “*Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Harman**, Ömer Faruk, “*Medyen*”, DİA, Ankara, TDV Yay., 2003, XXVIII.
- Hasan Tahsin**, Fendoğlu, *Türk Hukûk Târîhi*, İstanbul, 2000.
- Hammad**, **Nezih**., *İktisâdî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İz Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hatîb**, Ahmed b. Ali Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I-XXI, Dârü'l Garbi'l İslâmî, Beyrut, 2001.
- Hâzin**, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu-Te 'vil fî Meâni 't-Tenzîl*, I-VII, Şeriketu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1995.
- Heykel**, Muhammed Hayr, *el-Cihad ve'l-kıtal fî's-siyaseti 'ş-şeriyye*, I-III, Dârü'l Bayarak, Beyrut, 1993.
- Heysemî**, Nurettin Ali b. Ebubekir, *Mecmeu 'z-zevâid ve Menbau 'lfevâid*, I-X, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1412.
- İsfahânî**, Rağıb, *el-Müfredât fî Ğarîbi 'l-Kur 'ân-ı Kerîm*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.

İbn Âbidin, Muhammed Emin İbn Ömer, *Reddu'l Muhtâr ed-Durrü'l Muhtâr*, Terceme, Ahmed Dâvûdoğlu, Şamil, İstanbul, 1982.

İbn Asâkir Ali b. Hasen, *Târihu Medine'ti-Dimaşk*, thk. Ali Si'ri, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1995.

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh vet'-ta'dil* Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, Dârul Kütübü'l-ilmiiyye, I-IX, Beyrut, 1952

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehadis ve'l-asar*, I-VII, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, 1. Basım, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.

İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *el-Cihad hasebe'l-mezhebi'l-Mâlikî maa tahkiki Kitâbi'l-Cihad min Kitâbi'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, Beyrut, 1994.

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriya, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Lüğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

İbn Kayyim, el-Cevziyye, Şemsuddîn, Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdü'l Meâd, er-Risâle*, Beyrut 2000.

İbn Hacer Ahmed b. Ali b. Hacer el Askalânî, *el-isâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, (thk Ali Muhammed el-Becâvi) Dâru' Kütübü'l Hilmiyye, IX, Beyrut 1853.

....., *Tehzibu't-Tehzib*, Tahk., İbrahim Zeybek, Adil Mürşid, Müessesetür Risâle, Beyrut, 1952.

....., *Lisânu'l-Mîzân* Tahk., Thk. Abdülfettah Ebû Gudde,, Mektebetü Matbuatü'l-İslâmiyye, X, Beyrut, ts.

İbn Haldun, *Mukaddime*, Terceme, Süleyman Uludağ, Dergâh, İstanbul, 1983.

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsan Abbas, I-VII Dâru's-Sâdır, Kahire 1948.

İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, *el-İhsan fi takrîbi Sahih-i İbn Hibbân*, thk. Şuaybu'l-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1988.

....., Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed b. Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, Müessesetü'l Kütübü's-Sekâfiyye, I-X, Beyrut, 1988.

İbn Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Kâfi fi fikhi'i-İmâmîl-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Hecr li't-Tibaa ve'n-Neşr, Cize, 1997.

....., *el-Muğni*, Dâru'l Kütübî'l Arabiyye, Beyrut, t.s.

İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah b. Ebî Nasr b. Cafer, *el-İkmâl fi Raf'i'l-İrtiyâb ani'l-Mu'telifi ve'l-Muhtelif fi'l-Esmâi ve'l-Kunâ ve'l-Ensâb*, I-VII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1991.

İbn Manzûr, Eb'ul-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânü'l-'Arab*, I-IV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.

İbnü'l-Esîr, Ebû's-Saadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed, *en-Nihaye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*, I-II, Thk. Halil Me'mûn Şeyho, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2001.

....., Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I- XII, Beyrut, 1965.

İbnü'l-İmad, Ebu'l-Felah Abdulhayy el-Hanbelî, *Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, I-X, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1986.

İbnü's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî, *Tabakâtü's-Şâfiyyetü'l Kübrâ, I, II*, (thk. Muhyiddin Ali Necip), Dâru'l Besâiri'l İslâmiyye, Beyrut, 1992.

İnan, Abdül Kadir, *Eski Türk Dinî Tarihi*, MEB, İstanbul, 1976.

Kahtânî, Sâid b. Alî, *Şirkten Korunmak*, (Terc: İshak Emin Aktepe), Polen Yayınları, İstanbul, 2005.

Kalkan, Ahmed, *Müslümanın Akaidi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.

Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuku*, II, İstanbul, 1987.

Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekir, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi*, Darü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1974.

Kerimoğlu, Yusuf, *Kelimeler Kavramlar*, İnkilab Yayınları, İstanbul, 1983.

- Keskiođlu**, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Ankara 1969.
- Khadduri**, Majid, *İslam Hukukunda Savaş ve Barış*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1999.
-, *İslam'da Âdâlet Kavramı*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kılavuz**, Saim, *İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul, 1987.
- Kılıç**, Sadık, *Kur'ân-ı Kerîm'de Günah Kavramı*, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984.
- Köksal**, Asım, *İslâm Tarihi*, Şâmil yayınevi, İstanbul, 1981.
-, *Peygamberler Tarihi*, I-II, Ankara, TDV Yay. 2004.
- Macit**, Nedim, *Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Ribat Yay., Konya, 1992.
- Mahmûd Şeltût**, *el-Fetâvâ*, Kahire, 1983.
- Mâlik** b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir b. Ömer, *el-Muvatta bi rivâyeti'l- Leysî, İs'âfü'l-Muvatta* ile beraber, Thk. Nevâf el-Cerrâh, 1. Basım, Beyrut, Dâru Sâdır, 2005.
- M.Fuad Sezgin**, *Tarihu't-türasi'l-arabî*, I-X, Mektebetü'l-Âm, 1991, Riyad.
- Mehrân**, Muhammed Beyyûmî, *Dirâsât Târîhiyye mine'l-Kur'âni'l Kerîm*, I-IV, Dâru'n-Nahda el'Arabiyye, Beyrut, 1988.
- Mevdûdî**, Ebû'l-A'lâ, *Kur'ân'a Göre Dört Terim*, (Terc: İsmail Kaya, Osman Cilacı), Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Mevdûdî**, Ebû'l-A'lâ, *İslâmı Anlamaya Doğru*, Kahraman Yay., İstanbul, 1997.
- Mevsilî**, Abdullah b.,Mahmud, *el-İhtiyar li Ta'lil'i-l-Muhtar*, V, Çağrı Yayınları, İstanbul1996.
- Muhammed Abduh**, *Dürûsun Mine'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Beyrut, 1987.
- Muhammed Fuâd**, Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.
- Mutarriżî Ebû'l-Feth**, Burhaneddin Nasır b. Abdüsseyyid b. Ali, *el-Mugrib fi tertibi'l-mu'rib*, Mektebetü Usame b. Zeyd, Haleb, 1979.
- Muttakî el-Hindî**, Alâuddîn Ali b. Abdilmelik (v..975/1567) *Kenzü'l-ummâl*, Beyrut, 1993.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuseyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, Daru'l-Muğnî, Riyad, 1998.

Münavi, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tâcilarifin b. Ali el-Münavi, *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmi's-sagir*, I-VI, Mâcid el-Hamevî'nin küçük eklemeleriyle birlikte, 1. Basım, Mısır, Mektebetü't-ticâriyetü'l-Kübrâ, 1356.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, thk. Mektebetü't-türasi'l-İslamiyye, Beyrut, ts..

....., *es-Sünenü'l-kübra*, Thk. Abdülmünaim Şelebi, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001.

Nesefî, Ebû'l Bereket Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't Tenzîl ve Hakaikü't Te'vil*, Dâru ibn Kesîr, Beyrut, 1999.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc*, I-XVIII, 2. Basım, Beyrut, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, 1392.

Özek, Ali ve dğr., *Kur'ân-ı Kerîm-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Medine, 1992.

Özgüç, Mithat, *Askerlik Psikolojisi Ders Notları*, Harp Okulu Meslek Hazırlama Sınıfı Yayınları, 1953.

Özsoy, İsmâil “Faiz”, *DİA.*, Ankara, TDV Yay., 1995, XII.

Râzi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. El-Hasan b. Ali et-Temîmî el-Bekrî, *et Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtiḥ 'ul Gayb)*, XXV, Dâru'l-Kutüb'il-ilmîyye, Beyrut, 1990.

Sabri Şakir, Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, 1958.

Sayı, Ali, *Firavun, Hâmân ve Kârun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr, *el-Ensâb*, I-XII, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, 1980.

Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, I-V, Câmiatü'd-Düveli'l-Arabiyye, Kahire, 1971,

Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *Kitabu'l-Mebcut*, Beyrut, 2000,

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-mensur fi't-tefsiri'l-me'sur*, I-VIII, Beyrut, Dâru'l-fikr, 1423/2002.

-, *el-Câmi 'u's-sagîr*(*Feyzü'l-Kadîr* ile), Beyrut, 1391/1972, IV, 511, nr. 6107.
- Şemseddin Sami**, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l Evtar*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1998.
- Şimşek**, M. Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yay. İstanbul, 2001.
- Şîrâzî**, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmam eş-Şâfî*, I-II, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1959.
- Taberânî**, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemu'lkebir*, I-XX, Thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Silefî, 2. Basım, Musul, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.
-, *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Mahmûd Tahhân), Riyad 1415,
- Taberî**, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid Ebû Ca'fer, *Târîhu'l-umem ve'l-mülûk*, I-IV, 1. Basım, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407.
-, *Câmiu'lbeyan an te'vîli âyi'l-Kurân*, I-XII, ts.
- Tahavî**, Şerhu Müşkili'l-Âsâr, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1994
- Tanyu**, Hikmet, “Büyü”, DİA, VI, 501- 506, İstanbul, 1992.
- Topaloğlu**, Bekir, “Cihad”, DİA, İstanbul, 1993.
-, *İslâm'da İnanç Esasları*, İfav Yay., 2.bs., İstanbul, 1999.
- Turnagil**, A. Reşid, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1993.
- Uludağ**, Süleyman, *İslam'da Fâiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988.
- Yıldırım**, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan yay., İstanbul, 1987.
- Zehebî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmin-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, I-XXIX, Beyrut 1988.
-, *Tezkiratu'l-Huffâz*, (thk Hadî Abdü'l-Mecîd), I-IV, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, ts.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, I-IX, Matba'atu'l-Hayriye, Kahire 1888.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğ*, II, el-Hey'etü'l-Mısıryye el-‘Âmme li'l-Küttâb, Mısır,1985.